

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

147331

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE EYLEMSİLERLE KURULAN TÜMCELERİN YAPISI

Turgay SEBZECİOĞLU

147331

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI

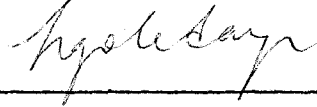
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2004

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

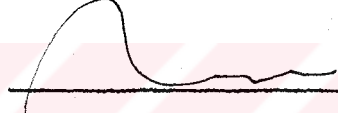
Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

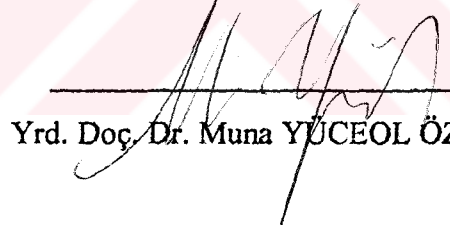
Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Mustafa AKSAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

... / ... / 2004

Prof. Dr. Serra DURUGÖNML

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin tanımı ve kapsamı, dilcilerin üzerinde tartıştığı önemli konulardan biridir. Birleşik tümcenin tanımı nedir ve tasnifi nasıl yapılmalıdır, hangi öğeler birleşik tümce oluşturur gibi sorular etrafında meydana gelen tartışmalar, birleşik tümce konusunda dilciler arasında derin bir görüş ayrılığı olduğunu göstermektedir. Birleşik tümce tartışmasının merkezinde ise, hiç şüphesiz, eylemsilerin bulunduğu tümcelerin yapısı yer alır.

Eylemsilerden oluşmuş tümce yapıları hakkında ileri sürülen görüşlerin farklı olmasının birden çok sebebi vardır. Bunun nedeni ise dilcilerin dilin yapısı konusundaki farklı yaklaşımlarıdır. Bu yüzden eylemsilerin bulunduğu tümceler üzerinde yapılan tartışmalar, dilcilerin dilin yapısını açıklama yöntemlerini göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Eylemsileri ve onların bulunduğu tümcelerin yapısını inceleyen bu tez, aynı zamanda, ülkemizdeki dilcilerin dilbilgisini inceleme yöntemlerine ve dilbilgisi konularının sınıflandırılmasına dair yaklaşımlarını dolaylı yoldan özetlemiş olacaktır.

Bu tezde eylemsilerin bulunduğu tümceler birleşik kabul edilmiş ve *girişik birleşik tümce* terimiyle anılmıştır. Tezin amacı, Türkçede girişik birleşik tümcenin varlığını ispat etmektir. Ancak tezin amacına ulaşması için bilimsel yani nesnel bir veri tabanına oturması gerekmektedir. Bu yüzden tezde, girişik birleşik tümcelerin birleşik tümce içerisindeki yeri savunulmadan önce, bu tür tümcelerin yapısı, farklı türlerde kitaplardan taranan örnek tümcelerle betimlenmeye çalışılmıştır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan Giriş'te, önce birleşik tümce kavramı ortaya konmakta, ardından girişik birleşik tümceyi kabul edenlerle etmeyenlerin görüşleri belirtilmekte ve sonunda da bütün bu görüşler değerlendirilmektedir. İkinci bölümde eylemsilerin kurduğu yantümcelerin yapısı incelenmektedir. İkinci bölümde

sergilenen yan tümce yapılarının neden birleşik tümce oluşturduğunun açıklanması ve ispatı ise üçüncü bölümde ele alınmaktadır. Dördüncü bölüm ise, önceki üç bölümden çıkan gözlemlerin özeti niteliğindeki sonuç bölümüdür.

Son olarak, bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hürriyet Gökdayı'ya çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmam boyunca yanımda olan anneme teşekkürü bir borç bilirim.

Turgay Sebzecioğlu

ÖZET

Her dil, yüzey yapıda birden fazla yargıyı, benzer ya da farklı biçimlerde bir araya getirerek birleşik tümce oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinde birleşik tümce oluşturma görevi büyük oranda eylemsi eklerine yüklenmiştir. Eylemsi eklerini alan eylemler özel bir sözcük türü olan ve sözdizimsel bir amaçla donanan eylemsileri, eylemsiler de üzerlerine öge olarak yan tümceyi, yan tümce ise temel tümcenin içerisine derin yapıdan itibaren yerleşerek girişik birleşik tümceyi oluşturmaktadır.

Girişik birleşik tümce dil uzmanlarınca tartışılan bir tümce türüdür. Bu çalışmada birleşik kabul edilen, yapısıyla birlikte neden birleşik olduğu ortaya konmaya çalışılan bu tümce türünün bazı dil uzmanlarınca basit sayılması, tartışmanın merkezini oluşturmaktadır. Bu tartışmanın önemli bir yanı ise girişik birleşik tümce üzerine ortaya konan görüşlerin aynı zamanda dil incelemelerinde kullanılan yöntemlerin tartışmasını da yansıtıyor olmasıdır.

Bu çalışmada eylemsilerin yüklem görevini üstlenerek oluşturdukları yan tümceler hem temel tümcenin bir ögesi olma özelliği hem de gösterdiği öbek yapısı açısından formüller ve dizim ağaçları kullanılarak betimlenmiştir. Betimlemenin ardından eylemsilerin oluşturduğu yapıların benzer bir üretim sürecinde gerçekleştiği görülmüş, sayılı yapıların tüm eylemsi yapılarını ürettiği anlaşılmıştır.

Başka dillerde birden fazla yargıyı birleştirmek için bağlaçlar ve ilgi adlarının yaptığı bağlayıcılık görevini Türkçenin sözdizimsel bir ek türü olan eylemsi ekleriyle yaptığı, bu çalışmada yapılan karşılaştırmalarla da görülmektedir. Türkçenin diğer dillerle olan böylesi bir bakışlılığının üzerinde durulmasıyla dil öğretiminin özellikle de yabancı dil öğretiminin kolaylaşacağı anlaşılmaktadır. Eylemsilerin çekimli bir eylem gibi üzerine öge alabilmesi, zaman-kişi kategorilerini taşıyabilmesi, eylemsilerin oluşturduğu yapıların

bir yargı bildirdiğini göstermektedir. Taşıdıkları bu yargıyla da temel tümceye bağlanarak birleşik tümce oluşturabilmektedirler.

Anahtar sözcükler: Türkiye Türkçesi, eylemsiler, birleşik tümce, girişik birleşik tümce, yan tümce, eylemsi ekleri

SUMMARY

STRUCTURE OF THE COMPOUND SENTENCES FORMED WITH VERBALS IN MODERN TURKISH

Every language forms compound sentences by bringing together sentences on the surface structure in similar or different ways. In Modern Turkish to a great extent, verbal suffixes are used to form compound sentences. Verbals, created by adding verbal suffixes to verbs, generate subordinate clauses by getting grammatical elements and, in turn, these subordinate clauses constitute verbal compound sentences (*girişik birleşik tümce*) by settling into the main clauses from deep structure.

Linguists and grammarians discuss verbal compound sentences whether they are compound or not. In this study, these kind of sentences are considered as compound and it is proved why they should be named as compound. Some grammarians consider these sentences as simple and this idea is at the center of the discussion in this study. This thesis also discusses the current methods of linguistic investigations conducted among grammarians in Turkey.

In this study, subordinate clauses in which verbals are predicates are described by bracketing and using tree diagrams. Following the description, it is seen that limited structural formulae generate all verbal phrases.

While using conjunctions and relative pronouns to connect sentences in other languages, this function is performed by verbal suffixes which are syntactic components in Turkish. It is understood that emphasizing this functional similarity between Turkish and other languages will make easier to acquire native and teach foreign languages. The structures which are made of verbals indicate a judgement because verbals can govern

elements like the predicate of main clause and convey tense-person category. Thus, they can make up compound sentences by connecting to the main clause.

Key words: Modern Turkish, verbals, compound sentence, verbal compound sentence, subordinate clause, verbal suffixes

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
A. Terim Kısaltmaları	ix
B. Örneklerde Kullanılan Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: BİRLEŞİK VE GİRİŞİK BİRLEŞİK TÜMCE	3
I. 1. Birleşik Tümce	3
I. 2. Girişik Birleşik Tümce	8
I. 3. Girişik Birleşik Tümce ile İlgili Karşıt Görüşler	13
I. 4. Birleşik Tümce ve Girişik Birleşik Tümce ile İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi ..	19
II. BÖLÜM: EYLEMSİLERLE KURULAN ÖBEKLERİN YAPI GÖRÜNÜMLERİ ..	23
II. 1. Adlaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri.....	26
II. 2. Sıfatlaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri.....	45
II. 3. Zarflaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri.....	67
II. 4. Eylemsilerle Kurulan Öbek Yapılarının Değerlendirilmesi	104
III. BÖLÜM: EYLEMSİLERLE KURULAN TÜMCELERİN YAPISI VE	
ÖZELLİKLERİ	111
III. 1. Derin Yapı Açısından Girişik Birleşik Tümce	112
III. 2. Eylemsilerle Kurulan Yan Tümcelerin Taşıdığı Zaman ve Kişi Kategorileri	121
III. 3. Eylemsilerle Kurulan Yan Tümcelerin Ögelere Ayrılması	125
III. 4. Eylemsi Eklerinin Tümce Bağlayıcılığı	129

III. 5. Bir Hint-Avrupa Dili Olan İngilizcedeki Bağlayıcılar ile Türkçedeki Eylemsileri Karşılaştırma	136
III. 6. Dil Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce	139
III. 6. 1. Yabancı Dil Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce	139
III. 6. 2. Ana Dili Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce	140
III. 7. Eylemsi Özelliği Gösteren Diğer Ekler	142
III. 7. 1. -ken Eki	143
III. 7. 2. -sA Eki	144
III. 8. "Olmak" Eylemi ve Girişik Birleşik Tümce	146
III. 9. Girişik Birleşik Tümce Açısından Eylemsi Eklerinin Türü	148
III. 10. Eylemsi Ekleriyle Kalıplaşmış Sözcükler	153
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	162
A. Göndermeler Yapılan Kaynaklar	162
B. Taranan Eserler	168

KISALTMALAR

A. Terim Kısaltmaları

A	Ad
AD	Adlaştırmacı Dönüşüm
adle	adlaştırmacı ek
AÖ	Ad Öbeği
aye	ayrılma durum eki
be	belirtme durum eki
ble	bulunma durum eki
BliN	Belirli Nesne
BsizN	Belirsiz Nesne
BT	Birleşik Tümce
ÇE	Çekimli Eylem
DT	Dolaylı Tümleş
DY	derin yapı
E	Eylem
EE	Ek Eylem
EÖ	Eylem Öbeği
GBT	Girişik Birleşik Tümce
İ	İlgeç
ie	İyelik eki
İÖ	İlgeç Öbeği
ke	Kişi eki
NYT	Nesne Yan Tümcesi

Ö	Özne
sıfe	sıfatlaştırıcı ek
T	Tümce
TT	Temel Tümce
TTY	Temel Tümce Yüklemi
TTZT	Temel Tümce Zarf Tümleci
tye	tamlayan eki
U	Uyum
UÖ	Uyum Öbeği
ÜDD	Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi
Y	Yüklem
ye	yönelme durum eki
YT	Yan Tümce
YTN	Yan Tümce Nesnesi
YTY	Yan Tümce Yüklemi
YY	yüzey yapı
ze	zaman eki
zrfe	zarflaştırıcı ek

B. Örneklerde Kullanılan Kısaltmalar

AHT	Ahmet Hamdi Tanpınar
AN	Aziz Nesin
HB	Halikarnas Balıkcısı
HG	Hürriyet Gösteri
İHS	İsmail Habib Sevük
MŞE	Memduh Şevket Esendal
NH	Necmettin Hacıeminoğlu
OP	Orhan Pamuk
ÖS	Ömer Seyfettin
SF	Sait Faik
SÖ	Sevgi Özel

GİRİŞ

Dilbilim kural koyucu bir bilim dalı değildir. Dil olgularını betimlemeyi amaçlamaktadır. Eğer betimlediği olgular kuralla ifade edilebilecek bir düzenlilik gösteriyorsa bunu söylemekten elbette geri durmaz. Bu tezde de kural koymaktan ziyade, Türkiye Türkçesinde bulunan eylemsilerle oluşmuş tümcelerin yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla farklı tür metinlerden taranan tümcelerdeki eylemsi öbekleri, daha önce belirlenmiş kurallara göre tasnif edilmeyip kendi yapı görünümleri içerisinde betimlenmiş ve bunların nesnel bir şekilde yapıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken dil, özellikle de sözdizimi incelemelerinin amacının, o dili hiç bilmeyen birinin bile yararlanabileceği somut ve bilimsel sonuçlara ulaşmak olduğu daima göz önünde bulundurulmuştur (Başkan: 1980, 126).

Dilbilim eşzamanlı (synchronic) bir incelemeyi benimsemektedir. Bu tezde de eşzamanlı bir çalışma yapılmış tümcelerin tarihsel süreç içindeki görünümleri araştırmanın içerisinde dikkate alınmamıştır.

Sözdizimi incelemelerinde sözcüklerin ve öbeklerin sırası, aldıkları yapım ve çekim ekleri önemlidir. Bu arada vurgu, durak, titrem gibi ses olgularını gösteren *bürün* (prosody) olgusu da göz ardı edilmemelidir (Eldemir: 1980, 134). Buna rağmen bu tezde yapı dışındaki sözdizimi öğeleri göz ardı edildi. Bunun sebebi yazılı dilin seçilmiş olmasıdır. Bu, tezin bir eksikliği olarak görülebilir; çünkü Cemiloğlu'nun da belirttiği gibi, şimdiye kadar yapılan sözdizimi çalışmalarının eksiklerinden biri de bürünün ihmal edilmesidir (Cemiloğlu: 1994, 29). Yalnız, bu tezde tümce anlamının inceleme alanı dışında tutulduğu ve sadece tümcelerin yapısı üzerine yoğunlaştığı unutulmamalıdır. Bunun sonucu olarak tümcede görülen bürünsel özellikler incelemeye dahil edilmemiştir.

Anlam ve bürünün bu çalışmanın dışında tutulmasının bir diğer sebebi de bütün eylemsi eklerinin yapısal olarak betimlenmeye çalışılmasıdır. Her eylemsi ekinin yapısı yanında bir de anlamına bakmak muhakkak ki bu tezin sınırlarını aşacaktır.

Yukarıda belirtilen sınırlar içinde eylemsilerden oluşmuş tümcelerin yapısı ortaya konmaya ve bu tür tümcelerin bazı dil araştırmacıları tarafından iddia edildiği gibi basit değil, birleşik olduğu ispatlanmaya çalışılacaktır.

Giriş bölümünün devamı niteliğinde olan birinci bölüm, dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda birleşik ve girişik birleşik tümcenin tanımı üzerinde durulacaktır; çünkü, eylemsilerle kurulan tümcelerin girişik birleşik tümce olduğunu öne süren fikirler öncelikle bu tümcelerin birleşik tümce olduğu anlayışına dayanır. İkinci ve üçüncü kısımlarda girişik birleşik tümceyi kabul eden ve etmeyenlerin fikirleri sergilenecektir. Sonuçta ise, birleşik tümce ve girişik birleşik tümce üzerine öne sürülen görüşler değerlendirilecektir.

İlk bölümden sonra ikinci bölümde içinde eylemsi bulunan yan tümcelerinin yapısı betimlenerek oluşum formülleri belirtilecek ve dizim ağacında gösterilecektir. Üçüncü bölümde ise eylemsilerin bulunduğu tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiği tartışılacaktır.

I. BÖLÜM: BİRLEŞİK VE GİRİŞİK BİRLEŞİK TÜMCE

I. 1. Birleşik Tümce

Birleşik tümce (Alm. *Zusammengesetzter Satz*, Fr. *phrase composée*, İng. *compound sentence*), dilbilgisi kitaplarında ve ilgili sözlüklerde hemen hemen benzer bir şekilde tanımlanmaktadır¹. Buna rağmen birleşik tümce sınırının belirlenmesinde ve alt türlerinin ortaya konulmasında çok farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Birleşik tümce (BT)² tanımını değerlendirmeden önce araştırmacıların BT hakkındaki görüşleri ortaya konmalıdır. Bu yüzden aşağıda, değişik dilciler tarafından yapılan BT tanımlarına yer verilmiştir. Bu yolla eylemsilerin bulunduğu tümcelerin yapısının, BT'nin sınırları içerisinde ne ölçüde belirginleşebileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Berke Vardar'ın yönetiminde hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde BT, "Temel bir tümceyle onu bütünleyen bir ya da daha çok sayıda tümceden oluşan tümce" diye tanımlanmaktadır (1998: 47-48). Ardından BT sınıflandırılır: "Türkçe'de girişik tümce, kaynaşık tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi, katmerli birleşik tümce türleri ayırt edilir" (1998: 48).

Zeynep Korkmaz'ın hazırladığı *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde BT'nin tanımı şöyledir: "İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile, temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü" (1992: 26).

¹ Tanımlar her ne kadar benzese de birleşik tümce tanımlarında kullanılan terimler oldukça çeşitli görünmektedir. Bu çalışmada *birleşik sözcüğü bileşik sözcüğünün* kullanımından daha genel ve yerleşik olduğu için tercih edildi. Değişik yazarların *tümcemsi, cümlemsi, yan yargı* terimleri yerine *yan tümce* terimi kullanıldı; çünkü eylemsilerin oluşturduğu yapının bu terimle daha iyi sergilendiği düşünüldü. *Yantümcecik* terimi ise gereksiz bir küçültmeden dolayı uygun görünmemektedir. *İçtümce* terimi *kaynaşık* tümceler için kullanılmasa idi, *yan tümce* teriminin yerine kullanılabilirdi. Ayrıca bu çalışmada *ana yargı, ana tümce, ana cümle, asıl yargı, temel yargı* vb. terimlerin yerine *temel tümce* terimi tercih edildi.

² Birleşik Tümce, bundan sonra BT kısaltmasıyla gösterilecektir.

N. Atabay, S. Özel ve A.Çam'ın ortak hazırladıkları kitapta BT şu ifadelerle tanımlanır: “Birleşik tümce, temel yargıyı taşıyan bir tümceyle, onun anlamını açıklayan, bütünleyen, anlaşılmasına yardımcı olan tümce ya da tümcelerden oluşmaktadır” (1981: 92). Birleşik tümceler “yargı sayılarına göre tümceler” başlığı altında verilmiştir: Yargı sayısına göre tümceler:1- Yalın tümce, 2- Bileşik tümce, 3- Aratümce, 4- Sıralı tümce, a- Bağımsız sıralı tümce, b- Bağımlı sıralı tümce, 5- Girişik tümce (1981: 89).

Tahsin Banguoğlu, temel tümceye eklenen yantümcelerin temel tümceyle olan ilişkisini daha kapsamlı düşünmüş, bu ilişkinin sadece anlam ya da sadece yapı olmayacağını belirtmiştir: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle denir” (2000: 546).

Haydar Ediskun'un tanımı oldukça geneldir: “Bileşik cümle, içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir” (1992: 381). Ediskun'un BTyi girişik ve şartlı olmak üzere iki bölümde incelediği görülmektedir.

M. Kaya Bilgegil'in BT tanımı tümcedeki yüklem sayısını temel alır: “Birden ziyade yüklemi bulunan cümlelere ‘bileşik’ cümle diyoruz” (1982: 73). Bu tanımın BT kavramını sınırlayan yanı gözden kaçmamaktadır. İleriki bölümlerde yantümcelerdeki eylemsilerin ne ölçüde yüklem sayılabileceği tartışılacaktır.

Hikmet Dizdaroğlu'nun tanımı ise şöyledir: “Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemsi, yantümce, içtümce bulunan yargılı anlatıma bileşik tümce denir”. Dizdaroğlu BT'nin alt türlerini beşe ayırır: “Yan yargıyı ya da yargısız anlatımı oluşturan öğelerin niteliğine göre beş türlü bileşik tümce vardır: 1. Girişik tümce, 2. Kaynaşık tümce, 3. Koşul tümcesi, 4. İlgî tümcesi, 5. Katmerli bileşik tümce (1976: 191-193).

Muharrem Ergin'in tanımından, başka dilciler tarafından birleşik tümce kabul edilen bütün tümcelerin Ergin tarafından da onaylandığı çıkabilir: "Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder" (1993: 382). Oysaki bu tanımın genel görünümünün aksine Ergin, BT tasnifini oldukça dar tutmuştur. Ergin'e göre Türkçede şartlı birleşik tümce, ki'li birleşik cümle olmak üzere başlıca iki tür birleşik tümce vardır. Bunlara üçüncü bir birleşik tümce olarak iç içe birleşik tümce de eklenebilir.

Mehmet Hengirmen *Türkçe Dilbilgisi* adlı kitabında BT'nin tanımına Bilgegil'in yüklem ölçütüne paralel düşünülebilecek çekimli eylem şartını koyar: "İçinde birden çok çekimli eylem ve birden çok yargı bulunan cümlelere bileşik cümle denir" (1998: 354). Hengirmen'e göre bileşik tümcelerde bir çekimli eylem, bir temel tümce ve bu temel tümceyi tamamlayan yan tümceler bulunur. Hengirmen yan tümcelerin temel tümceye bağlanışlarına örnek tümce yapılarını, şu başlıklar altında verir: "ki bağlacıyla, de bağlacıyla, mi soru ekiyle, gibi ilgeciyle, değil sözcüğüyle" (1998: 356-357). Yine Hengirmen, girişik tümceleri bağımsız bir başlık altında birleşik tümce olarak değerlendirir (1998: 362).

T. Nejat Gencan BT'yi biraz farklı terimlerle tanımlar: "Tümleyen ve tümlenen tümceciklerden kurulmuş söz dizisine bileşik tümce denir" (2001: 153).

Vecihe Hatiboğlu'nun tanımı yine yukarıda söylenenlere oldukça yakındır: "Bir tümcede birden çok çekimli eylem kullanılabilir. Bu tür tümceye birleşik tümce adı verilir. Birleşik tümce, bir veya birkaç iç tümce, ara tümce, yan tümce ile bir temel tümceden kurulan tümceye denir" (1982: 146).

Fuat Bozkurt'ın BT tanımı ise şöyledir: "İçinde birden çok yargı bulunan tümcelere birleşik tümce denir" (1995: 327). Bozkurt'un tanımından anlaşılacağı gibi, BT, sıralı

birleşik ve bağlı birleşik tümceyi de içine alan geniş bir kavram alanını kapsar. Bozkurt'a göre on tane yantümce olduğu için on tür de BT olmalıdır:1. Sıralı birleşik tümce, 2. Bağlı birleşik tümce, 3. "ki" bağlaçlı birleşik tümce, 4. İlgeçli birleşik tümce, 5. Soru ekli birleşik tümce, 6. Değil koşaçlı birleşik tümce, 7.İç içe birleşik tümce, 8. Koşullu birleşik tümce, 9. Eksik tümce, 10. Arasöz.

Leyla Karahan'ın tanımı hayli genel geçerdır: "Birleşik cümle, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur" (1999: 61). Leyla Karahan'a göre Türkçede iki tip birleşik tümce vardır: "Şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle" (1999: 61-63). Görüldüğü gibi Karahan, BT'nin türlerini geniş tutmamaktadır. *Türkçede Söz Dizimi* kitabından aldığımız bu tasnif bile Karahan için epeyce kapsamlı sayılır; çünkü, Karahan aslında şart ekinin yantümce olduğu tümceleri bile BT olarak görmez (1995: 41).

Bir başka sözdizimi kitabı olan Rasim Şimşek'in *Türkçe Sözdizimi* adlı kitabında BT yargı ve işlev açısından tanımlanır: "Birbirine işlevce bağlı iki ya da daha çok yargıyı yapısal bütünlük içinde anlatan tümceye bileşik tümce denir" (1987: 250).

Nurettin Koç'un tanımı yukarıdakilerin bir özeti gibidir: "İçinde birden çok çekimli eylem bulunan, dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye birleşik tümce denir" (1996: 535). Koç'a göre birleşik tümcede bir temel tümceyle onun anlamını tümleyen bir ya da birkaç yan tümce vardır.

İbrahim Delice *Türkçe Sözdizimi* adlı kitabında birleşik tümceleri yargı açısından tanımlar: "İki veya daha fazla yargının bir cümle yapısı içinde yan cümle veya iç cümle şeklinde birleştirilmesi yoluyla oluşturulan cümle türüdür" (2003: 142).

Beşir Göğüş de Delice'nin tanımına benzer bir tanımla birleşik tümceyi, önerme (hüküm) sayısına göre değerlendirmiştir: "Cümlelerin yalnız bir önerme (hüküm) ya da

eylem bildirenlerine *basit*, birden çok önerme ya da eylem kapsayımına *bileşik cümle* denir (1989: 89).

Osman Göker'in *Uygulamalı Türkçe Bilgiler III* adlı kitabında BT şöyle tanımlanır: "Bir asıl cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya daha fazla cümleden meydana gelmiş cümledir" (2001: 86). Göker'e göre dilimizde üç tür BT vardır: a) Şartlı birleşik cümleler, b) Ki'li birleşik cümleler, c) Girişik cümleler (2001: 86-89).

Açıköğretim Fakültesi için Hasan Eren ve Hamza Zülfikar'ın yazdığı *Türk Dili I* adlı kitapta BT terimi şu kavramlarla aktarılır:

Bu tür cümlelerde, birden çok yargı vardır. Yargılardan biri esas cümlelerin yargısıdır. Ötekiler ise, bu esas cümleyi çeşitli yönlerden tamamlar ve açıklığa kavuştururlar. Yan yargılar esas yargının anlam yönünden tamamlayıcıdır. Birleşik cümlelerde bir esas cümle, bir de yan cümleler vardır. Yan cümle fiili çekimli olan ve esas cümleyi anlamca ve görevce tamamlayan cümledir. Esas cümle yapı bakımından önemli bir değişiklik göstermezken yan cümlelerin türleri ve özellikleri çeşitlidir (1989: 65).

Aynı kitapta BT ile ilgili verilen örneklerden girişik birleşik tümceler, iç içe birleşik tümceler ve şart birleşik tümceler BT olarak kabul edildiği görülmektedir (1989: 65).

A. Necip Hatiboğlu'nun yükseköğretim programlarına devam eden öğrencilerin Türk dili dersleri için hazırladığı *Üniversitede Türk Dili Dersleri* adlı kitabında BT'nin tanımını diğer tanımlardan farklı ve ayrıntılı bir içerik taşımaz: "İçinde bir temel yargıyla birlikte yan yargı bulunan cümlelere birleşik cümle denir" (2000: 171). Hatiboğlu, BT başlığı altında dört tümce türü aktarır: Ki'li Bileşik Cümle, Şartlı Bileşik Tümce, Girişik Cümle ve Sıra Cümle.

Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkan ve komisyonca Lise 3'ler için hazırlanan *Türk Dili 3* adlı ders kitabında BT şöyle tanımlanır: "Bir temel cümle ile onun anlamını tamamlayan yan cümlelerden meydana gelmiş cümlelere, birleşik cümle denir"

(2001: 58). Aynı kitapta BT üç alt başlık altında incelenir: 1. İç içe Birleşik Cümle, 2. Ki'li Birleşik Cümle, 3. Şartlı Birleşik Cümle (2001: 58-59).

Yukarıda yapılan BT tanımlarına bakıldığında hepsinin az çok birbirine yakın kavramlarla ifade edildiği görülür. Bu tanımlar, *BT, bir ya da birden fazla yan tümcenin bir temel tümceyi yapı, işlev ve anlam bakımından bütünlemesiyle oluşan tümcedir*, şeklinde özetlenebilir³. Yalnız yapılan her BT tanımının ardından verilen tasnif içerisinde farklı farklı türlerin yer alması, tanım üzerine varılan uzlaşmanın yüzeysel olduğunu gösterir. Bunun nedeni ise tanımlarda görülen ortak kavramların her araştırmacı tarafından farklı algılanmasıdır. Kavramlarla ilgili bu algılama farklılıkları en bariz şekilde içerisinde eylemsi bulunan tümceler yani GBT (Girişik Birleşik Tümce) üzerine yapılan açıklamalarda görülür. GBT hakkında ortaya konan farklı görüşleri sergilemek için aşağıda GBT'yi kabul edenlerin, bir sonraki bölümde de GBT'ye karşı çıkanların görüşlerine yer verilecektir.

I. 2. Girişik Birleşik Tümce

Bu bölümde dilcilerin girişik birleşik tümce⁴ ile ilgili yapmış oldukları tanımlara yer verilecektir. Böylece tezin sonraki bölümlerinde GBT hakkında yapılacak olan tartışmaya bir zemin hazırlanmaktadır. Aynı zamanda bir önceki bölümde değinilen birleşik tümce aydınlatılacak ve daha çok açıklığa kavuştuğu görülecektir. Ayrıca, GBT'ye yönelik tanımları verilen dilcilerin bu tümceleri BT olarak kabul ettikleri sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Böylece GBT'yi kabul eden dilcilerin görüşleri, bir ölçüde sergilenmiş olacaktır.

³ Ortak bir görüşü yansıtan bu BT tanımı, aynı zamanda bu tezde kullanılacak BT tanımıdır.

⁴ *Girişik tümce* terimi bazı yazarlarca eylemsilerin yer aldığı tümceler için kullanılsa da aynı yazarlarca bu tür tümceler birleşik tümce olarak kabul edilmeyebiliyor. Bazı yazarlar da eylemsilerle ilgisi olmayan tümceler için bu terimi kullanmıştır. Bu yüzden bu çalışmada *girişik tümce* terimi kullanılmadı. Onun yerine hem eylemsileri ifade etmek hem de eylemsilerin bulunduğu tümceler birleşik olduğunu belirtmek için *girişik birleşik tümce* terimi tercih edildi.

*Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde*GBT şöyle tanımlanır: “Girişik tümce, bir temel tümceyle bir ya da birden çok eylemsiden oluşur” (1998: 48).

Fuat Bozkurt, duygu ve düşüncenin iç içe örölüp bir yumak gibi tümce içerisinde görünmesi olarak değerlendirdiğiGBT’yi şu şekilde açıklar: “Bir yalın tümce bir başka tümcenin yüklemi ya da öğelerinden biri olabilir. Bunun yüklemi hep eylemden türemedir. Bu tür tümcelere girişik tümce denir” (1995: 354).

Haydar Ediskun’a göreGBT’nin tanımı şöyledir: “Girişik cümle, yan cümlecigi temel ya da başka bir yan cümlecigin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci ya da bu cümleciklerin öğelerinin niteleyeni, belirteni olan bir bileşik cümledir” (1992: 382). Tanımdan anlaşıldığına göre her ne kadar içinde eylemsi bulunan yan tümceler, temel tümcenin herhangi bir öğesi olsa da bu durum onlarınBT kurmaları önünde bir engel değildir.

Mehmet Hengirmen, BT başlığı altındaGBTye yer vermez; ama BT için verdiği örneklerde eylemsilerle kurulmuş tümceler görülür. Sözelimi Hengirmen, “Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı” (1998: 354). tümcesini iki yargıdan oluşanBT olarak nitelendirmektedir.

Tahsin Banguoğlu,GBT terimini kullanmaz; ama eylemsilerle kurulan tümceleri “Karmaşık Birleşik Cümle” başlığı altında inceler: “Bu kuruluşta esas bir başcümle ile onun üyelerinden birinin yerini tutan, yada⁵ üye olacak bir belirtme öbeği içinde yer alan bir yarım yargının (içcümle) birleşmesidir. Ozaman⁶ her iki yargı anlamca tamamlanır ve birleşik bir bütün teşkil eder” (2000: 562). Banguoğlu tüm eylemsi ekleriniBT içerisinde düşünür. Ayrıca eylemsiler için *yatık fiil* terimini kullanır ve üçe ayırır: “Yarım yargıların yüklemeleri fiilin isim şekilleri olan yatık fiiler olduğuna ve bunlar da adfiil, sıfatfiil ve

⁵ Bu sözcüğün yazımı alıntılanan metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

⁶ Bu sözcüğün yazımı alıntılanan alıntılanan metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

zarffiil şekillerinde görüldüğüne göre karmaşık cümleyi bu karakter veren unsurlara uyararak sınıflar ve adlandırırız: 1. adffiil cümlesi, 2. sıfatffiil cümlesi, 3.zarffiil cümlesi” (2000: 562).

Vecihe Hatiboğlu GBTyi birleşik tümce türüne dahil etmeyip “Girişik Tümce” başlığı altında aktarır: “Bir temel tümce ile birlikte bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümceye denir” (1982: 153).

N. Atabay, S. Özel ve A. Çam’ın ortak hazırladıkları kitapta GBTyi, Vecihe Hatiboğlu gibi “Girişik Tümce” terimi altında değerlendirirler: “Türkçede yapı bakımından değişik özellik gösteren bir tümce türü de girişik tümcedir. *Girişik tümce*, içinde bir temel tümceyle birlikte, tümcemsî ya da tümcemsîlerin bulunduğu bir tür bileşik tümcedir. Girişik tümcede de, bileşik tümcede olduğu gibi birden çok yargı vardır” (1981: 108). Yalnız, burada yazarların bu tanımından bütün eylemsileri bu tanımın içine koydukları düşünülmemelidir. Aksine onlar BT kurabilen eylemsileri ulaçlarla sınırlandırmışlardır. Onlara göre ortaç ve eylemliler yan tümce oluşturmaz, kendileri bir öge olurlar (1981, 109).

M. Kaya Bilgegil, GBTyi yan tümcesinin yüklemi eylemsilerden oluşmuş birleşik tümce türü olarak tanımlamaktadır (1982: 74).

Hikmet Dizdaroğlu GBTyi yantümcenin temel tümceye olan görevleriyle tanımlar: “Bir temel tümce ile; özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tümcemsiden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik tümce denir” (1976: 193). Yalnız Dizdaroğlu eylemsilerin bulunduğu tümcelerin her zaman birleşik tümce kuramayacağını belirtir. Ona göre, sözcük öbeklerinde, bitim sözcüğü olamayan ve bir tamlamada tamlayan olan eylemsiler yantümce kuramaz (1976: 195-196).

Nurettin Koç, bir temel tümceyle, bir ya da birkaç yan tümcenin oluşturduğu geniş tümceye *girişik tümce* demektedir (1996: 547). Bütün eylemsilerin GBT kurabileceğini kabul eden Koç, bu yapıda asıl yükün ulaçlar üzerinde olduğunu söyleyerek bir derecelendirme yapar. Ona göre, GBT oluşturulurken ikinci sırada ortaçlar, üçüncü sırada da çok sınırlı olmak üzere, isim-fiiller kullanılır (2002: 431).

Açıköğretim Fakültesi için Hasan Eren ve Hamza Zülfikar'ın yazdığı *Türk Dili I* adlı kitapta GBTnin tanımı şöyledir:

Esas cümleye bağlı mastar, sıfat-fiil, zarf-fiil eklerinden birini veya birkaçını alan yan cümlelerden kurulmuş birleşik cümlelere girişik cümle deriz. Girişik bir cümlede bir esas yargı, bir de yan yargılar vardır. Ancak bu yan yargıları taşıyan şekiller birer zarf, birer isim, birer sıfat veya herhangi bir öge olarak cümlede görev alırlar (1989: 66).

Osman Göker'in Uygulamalı Türkçe Bilgiler III adlı kitabında GBT ile ilgili bir bilgiye rastlanmaz. "Girişik cümleler" başlığıyla verilen tümceler eylemsilerle kurulan tümceleri içermez. Girişik tümceleri şöyle tanımlar: "Bir cümlede, başka bir cümlede içine girmesiyle meydana gelir. Bu cümleler daha çok; "de-, bil-, gör-, san-, say-, zannet-, işit-" fiileriyle kurulur" (2001: 89). Göker örnek olarak şu tümceyi verir: "Çağdaş 'yarın geleceğim' dedi". Örneklerden de anlaşıldığı gibi iç içe birleşik (kaynaşık) tümceyi *girişik cümle* terimiyle ifade etmektedir.

Tahir Nejat Gencan'ın da Osman Göker gibi "Girişik tümce" terimiyle anlatmak istediği aslında GBT değildir: "Temel önermeye özne, nesne, tümleç olan ya da bu öğelerden birini tümleyen bileşik tümcelere girişik tümce denir" (2001: 156). Gencan girişik tümcelere şu örneği verir: " 'Yalnız duyan çeker' derim, en doğru söz budur."

Sözdizimi üzerine *Türkçede Cümle Yapısı* adlı bir kitap yayınlamış olan Ahmet Beserek, BTyi tanımlarken aynı zamanda GBTnin tanımını da yapmış ve onu BT içinde değerlendirmiştir (1991: 51): "Bir cümle içinde birden fazla fiil soylu kelime varsa; yani temel tümcenin yüklemi dışındaki öğeleri, zarf-fiiller, sıfat-fiiller, isim-fiiller ve şartlı

çekimlerden kurulmuş yan cümleciklerden meydana geliyorsa, bu şekildeki cümleler, bileşik cümlelerdir. Bir bileşik cümle içinde, temel cümleye bağlı yan cümlecikler bulunur. Yan cümlecikler, temel tümcenin öğelerini meydana getirir” (1991: 51).

Rasim Şimşek, GBT’yi tümcedeki görevlerini söyleyerek betimler: “Yanyargısı eylemlilik, ortaç, ya da ulaç üzerine kurulu bileşik tümcede yantümcecik; a) bir tümce ögesi, b) bir tümce ögesinin niteleyeni, c) bir tümce ögesinin belirteni görevinde bulunur. İşte yantümceciği bir eylemsiyle kurulmuş olup baş tümcesinin (ya da başka bir yantümceciğinin) öğelerinden biri, bu öğelerden birinin niteleyeni ya da belirteni durumunda bulunan bileşik tümceye *girişik tümce* denir” (1987: 253).

H. İbrahim Delice, “Girişik-Birleşik” başlığı altında yaptığı tanımın içine eylemsiler yanında şart ekini de katar: “Bünyesinde aldığı fiilimsi ve şart ekiyle cümlelerin herhangi bir unsurunu yahut cümle içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri –yan cümle ve iç cümle yapısında yargıları- barındıran birleşik cümle türüdür” (2003: 143).

Beşir Göğüş ise GBT’yi şu ifadelerle tanımlar: “Yan cümlecüğün temel cümlecüğe bir kelime niteliği ile girdiği ve onun özne, yüklem, nesne, dolaylı tümleci, zarf tümleci olduğu ya da bir kelimeyi isim, sıfat gibi belirttiği bileşik cümleler” (1989: 90).

Doğan Aksan, eylemsilerle oluşmuş tümcelere Türkçenin anlatım gücü açısından bakar ve bu tür tümceleri diğer dil ailelerindeki dillerle karşılaştırır: “Türkçenin anlambilim açısından da önemli olan bir sözdizimi özelliği, bileşik tümcelerde ve girişik tümcelerde kendini göstermektedir. Hint-Avrupa dillerinde görülenin tersine, genel olarak yan tümceler (değişik yargılar) ana, temel tümcelere ilgi adlarıyla değil, ortaç (participle) ve ulaç (gerund)larla bağlanmakta, böylelikle daha kısa yoldan, daha kıvrak bir anlatım sağlanmaktadır” (1999: 172).

Aksan'ın yaklaşımına benzer bir yaklaşım da Johanson'a aittir: “Yüklemi bir fiilimsi (ad-fiil, ortaç veya ulaç) olan Türkçe önermeler, Hint-Avrupa dillerindeki ‘yardımcı’ tümcelerinin hiç olmazsa sırf dağılım bakımından yakın karşılıklarıdır. Ne tipolojik sözdizimi farkları, ne de morfolojik farklar –yani Türkçe yan önermelerde yüklem bir çekimli fiil olmayışı- bu benzerliği örtmemelidir. Görevsel düzeyde de önemli koşutluklar olduğu kuşkusuzdur” (1975: 525). Johanson bu benzerliğe ve paralellığe karşı çıkanları da eleştirir: “Avrupa dillerindeki normal çeviri eşlerine karşı olarak Türkçe fiilimsi önermelerin ‘tam bir düşünceyi’ anlatmadığı yolundaki itirazların anlamsızlığı açıktır. Sırf biçim ya da sözde anlam farklarına dayanan bu gibi basit yargıların bizce pek değeri yoktur” (1975: 525).

Yukarıda GBT’yi kabul eden dil uzmanlarının tanımlarına yer verildi. Kimisi bu tümceleri BT içinde düşünürken kimisi de bağımsız bir tümce olarak incelemektedir. GBT ile ilgili tanımların ortak paydası, yargı taşıyan eylemsilerin yan tümce oluşturarak temel tümceye, onun herhangi bir ögesi olarak eklendiğidir. GBT’yi kabul edenlerin tanımlarına yer veren bu bölümün ardından gelen bölümde GBT’yi kabul etmeyenlerin görüşlerine yer verilecek, böylece GBT ile ilgili görüşlerin genel kapsamı, diğer bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirilmek üzere, sergilenmiş olacaktır.

I. 3. Girişik Birleşik Tümce ile İlgili Karşıt Görüşler

Bir önceki bölümde içinde bir eylemsinin bulunduğu tümceyi birleşik tümce kabul edenlerin görüşlerine yer verildi. Bu bölümde ise, eylemsilerin diğer sözcük türlerinden farklı olmadığını, bu yüzden de birleşik tümce kuramayacaklarını iddia eden dilcilerin görüşlerine yer verilecektir.

Bu görüşün en önemli savunucularından biri Zeynep Korkmazdır. Ona göre GBT’yi kabul edenler, yabancı dillerin özellikle de Batı gramerlerinin kalıplarına uyma

yönteminden kaynaklanan bir yanılgıya düşerler. Batı dillerindeki bazı BT'lerin, içerisinde eylemsi bulunan tümcelerle eşdeğer tutulması, Korkmaz'a göre, Türkçenin kendi yapısının göz ardı edilmesi demektir (1996: 13-14). Korkmaz'ın eleştirdiği bir diğer nokta ise eylemsilerle kurulan tümcelerin derin yapı açısından değerlendirilmesidir: “*Geldiğinizi görmedim. Yolunu değiştirerek yürümeye devam etti* gibi içinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ögesi taşıyan cümleleri birleşik cümle sayanların dayandığı gerekçe, cümlenin dil bilimi açısından, zihinde önce *derin yapıda* şekillendiği ve daha sonra bunun *dış yapıya* değişik şekilde çıktığıdır” (1996: 14). Oysa Korkmaz'a göre tümcenin yapısını incelerken derin yapı değil dış yapı göz önüne alınmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde bütün diller aynı kaba sokulmuş olur. Bu da aslında, diller arasındaki yapı ve işleyiş ayrılıklarını inkar etmekten başka bir şey değildir (1996: 15).

Korkmaz'ın değindiği bir başka husus da, bazı eylemsilerin iyelik eki alabilmeleridir (“dün aldığ-ımız kitaplar”). Böyle bir biçime girebilmeleri, eylemsilerin artık eylemlerle ilişkisinin kalmadığını, onların artık adlaştığını ya da sıfatlaştığını gösterir. Korkmaz'a göre bu durum eylemsilerin birleşik tümce olmadığının bir kanıtıdır (1996: 14). Eylemsiler hakkındaki bu görüşlerinden dolayı Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*nde de GBT'den madde başı bir terim olarak bahsetmez ve birleşik tümce ile ilgili verdiği örnek tümcelerin içerisinde eylemsilerin bulunduğu tümceler yer almaz (1992: 26).

Eylemsilerin birleşik tümce kurmadığı görüşünü savunanlardan biri de Leyla Karahan'dır. Karahan, eylemsileri sadece “kelime grupları” içerisinde inceler; çünkü Karahan'a göre eylemsilerin diğer öbeklerden farklı bir sözdizimsel işlevi yoktur. Karahan, eylemsilerle kurulan tümceleri basit tümceler olarak kabul ettiğinden GBT'ye BT içerisinde yer vermez (1999). Türk gramerinin sorunlarının tartışıldığı bir toplantıda Karahan, tümcelerin yapı bakımından farklı sınıflandırılmasını, *yargı* ve *yapı*

kavramlarının farklı algılanmasına bağlar. Dilbilimcilerin yapı deyince tümcenin zihindeki yapısını ele aldıklarını ve tümceyi derin ve yüzey yapı olmak üzere iki yapıya ayırdıklarını belirtir. Yalnız, Karahan'a göre zihnimize ürettiğimiz çekirdek tümcelerin şekli ve sayısı ne olursa olsun, bir dil için karakteristik olan ve onu başka dillerden ayıran, bu ham maddenin söz ve yazıya yansımış şeklidir. Bu yüzden tümce yapı bakımından değerlendirilirken onun iç yapısı değil dış yapısı, yani ifadedeki yapısı esas alınmalıdır. Bu açıdan bakılınca *Trenin geldiğini bana bildirdi* tümcesi başka bir dilde iki yargı ifade edebilir; ama önemli olan Türkçenin ifade ediş tarzıdır. Aksi takdirde, *Koşarak uzaklaştı* gibi bir tümcenin *koştı* ve *uzaklaştı* biçiminde düşünülüp birleşik kabul edilmesi halinde, *Mavi bir elbise aldım* tümcesinin de *bir elbise aldım* ve *elbise maviydi* biçiminde iki yargıya ayrılıp birleşik kabul edilmesi gerekir (1995: 37-39). Karahan'ın bu yaklaşımına bakılarak tümce yapılarını inceleme metodunun Korkmaz'la hemen hemen aynı olduğu, rahatlıkla söylenebilir.

Leyla Karahan *yargı* kavramını eylemsiler açısından irdelerken özetle şunları söylemektedir: Tümceye bağlı öğeler, ki bunlar addan ve eylemden yapılmış olabilirler, yükleme şekil ve anlam bakımından bağlı olarak tümcede görev yaparlar. Bu yüzden yükleme bağlanan bu öğelerin yapısı ne olursa olsun tümce, basit bir tümcedir. Kısacası, ona göre, *sıcak havalar* ile *ısınan havalar* arasında görev farkı olmadığından *ısınan havalar* öbeğine yargı yüklenemez ve *ısınan havalar, herkesi bunalttı* biçimindeki bir tümce tek yargılı sayılacağından birleşik kabul edilemez. Aynı şekilde, tümce içerisinde belirteç olarak görev yapan *hızlı* ve *koşarak* kelimeleri arasındaki tek fark, birinin addan diğerinin eylemden yapılmış olmasıdır. Şartlı yantümceler çekimli olmadığından yani şart ekini alan sözcük yüklem özelliği göstermediğinden Karahan'a göre birleşik tümce oluşturamazlar. Hatta iç içe birleşik tümceler bile basit sayılmaktadır (1995: 41).

Karahan, içerisinde eylemsi bulunduran tümcelere birleşik diyenlerin eylemsi öbeklerinin tamamlayıcı öğelere ihtiyaç duymalarını delil olarak göstermelerini eleştirir. Sözelimi, *her gün bahçede oynayan çocuklar* tamlamasında, nasıl *oynayan* ortağı, *her gün* ve *bahçede* sözcükleri ile tamamlanıyorsa, *beyaz badanalı ev* tamlamasında da *ev* adı *beyaz badanalı* sözcükleriyle tamamlanabilmektedir. Bu da aslında ortağların diğer sınıflardan farklı özelliklerinin olmadığını gösterir.

Karahan'a göre, tümce içindeki bazı öğelere yargı yüklemek ve bunları yantümce kabul etmek, dilbilgisi öğretiminde tümce adını verdiğimiz bütünü, bu bütün içindeki öğelerin görevlerini ve yüklemle bağıntılarını kavramayı zorlaştırmaktadır. Karahan, sonuç olarak, eylemsi ekini alan sözcüklerin ad, sıfat ve zarflardan bir farkı olmadığını ve bu sözcüklerle kurulan tümcelerin basit sayılması gerektiğini söyler (1995: 39).

Eylemsilerin yan tümce oluşturamayacağını iddia edenlerden biri de Hamza Zülfikar'dır. Zülfikar, eylemsi öbeklerinin tümcenin herhangi bir ögesi olabileceğini doğrular; fakat, onun karşı çıktığı nokta eylemsi eklerinin bulunduğu öbeklerin yan tümce olarak kabul edilmesidir. Ayrıca ona göre, eylemsi öbeklerinin yantümce oluşturduğu görüşü Türkçenin yapısına uymayan bir iddiadır. O da Zeynep Korkmaz gibi, bu tür görüşlerin Batı dilleri gramerlerinin örnek alınmasından kaynaklandığını söyler. Özellikle J. Deny'nin sınıflandırmasının dilcilerimiz üzerindeki etkisine dikkat çeken Zülfikar, bu etkiyi, eylemsi öbeklerinin yan tümce oluşturduğu görüşünün bazı dilciler tarafından iddia edilmesinin nedenlerinden biri olarak gösterir (1995: 646).

Zülfikar, eylemsi öbeklerinin yargı ve zaman bildirmediği için yan tümce sayılamayacaklarını, dolayısıyla bu yapıdaki tümcelerin birleşik tümce olarak kabul edilemeyeceğini söyler. Zülfikar'a göre "kirişin arasına iyice saklanan sivrisinek" ortağ öbeğiyle "inatçı sivrisinek" sıfatı arasında yapısal bir fark yoktur. O halde tümcenin

herhangi bir ögesi olabilen eylemsi öbeklerine yan tümce demek doğru olmaz. Kısacası Zülfikar, eylemsilerin yargı bildirmedikleri, çekimlenip yüklem özelliği kazanmadıklarından dolayı yan tümce oluşturamayacaklarını düşünmektedir. Artık onların diğer ad, sıfat ve zarflardan hiçbir farkları kalmamıştır (1995: 647).

İçerisinde eylemsi bulunan tümcelerin basit tümce olduğunu düşünen bir başka araştırmacı da Mehmet Özmen'dir. Özmen'e göre bu tür tümcelerin basit sayılmasının bir nedeni eylemsilerin, bir duygu ve düşünceyi tam olarak ifade etmemeleri, diğer bir nedeni ise şahıs ve kip bildirmemeleridir. Yalnız, Özmen, bu tür tümcelerin diğer basit tümcelerden ayrılan bir yönü olduğunu da belirtmeden geçmez. Ona göre, içerisinde eylemsi bulunan tümceler diğer basit tümcelere göre anlatım yönünden geniş ve zengindir. Bu yüzden Özmen, basit tümcelerin ikiye ayrılabilceğini söyler: İçerisinde eylemsi bulunmayan tümcelere *salt basit cümle*, içerisinde eylemsi bulunan tümcelere ise *girişik basit tümce* denebilir (2001: 122). Özmen'in önerdiği bu tasnif, GBT sorununa bir cevap vermediği için çözüm de olamaz. Bu yüzden bu tasnif soruna geçici bir çözüm olabilse de kendi içerisinde çelişkiler taşımaktadır. Bu tasnifte, eylemsilerin tümceye kattığı anlatım genişliği ve zenginliği belirtilmiş olmasına rağmen, içerisinde buldukları tümceler basit sayılmıştır. Üstelik *girişik basit tümce* teriminde bulunan *girişik* ile *basit* sözcüklerinin birbirleriyle olan anlam karşıtlığı göz ardı edilmiştir.

İçerisinde bulunan eylemsilerle öbekselen yapıların yan tümce olmadığını savunan bir başka araştırmacı Kerime Üstünova'dır. Ona göre, eylemsilerle kurulan ve kendi iç öğeleriyle öbekselen bir yükleme bağlanan yapıların bir sözcük öbeği gibi değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bunların kullanım açısından bir addan, zarftan farkı yoktur (2002: 54).

Tümce incelemelerinde derin yapıyı kullanan Üstünova, eylemsilerin bulunduğu tümceleri derin yapı açısından değerlendirmez. Derin yapı / yüzey yapı meselesine Zeynep Korkmaz ve Leyla Karahan'dan biraz daha farklı yaklaşır. Ona göre, dil incelemelerinde derin ve yüzey yapı birlikte değerlendirilmelidir. Eksilteler giderilerek ulaşılan derin yapının dil kuralları doğrultusunda Türkçenin bünyesine uygun olarak belirlenmesi ve yüzey yapıyla uygun olması gerekmektedir. Ama sonuçta Üstünova, önemli olanın yüzey yapı olduğunu savunur. Mademki eylemsiler ad, sıfat ve belirteç olarak eylem olma özelliklerinden sıyrılmışlardır, o halde çözümlemelerde de bu durumun dikkate alınması gereklidir (2002: 57-59).

Birleşik tümcelerle ilgili bir makale yazmış olan Hülya Savran da GBT diye bir tümce türü olamayacağını söylemektedir. Savran'a göre, eylemsi yantümceleri tam bir yargı bildirmedikleri için BT oluşturamazlar. Çünkü eylemsi öbeklerinin birleşik tümce kurabilmeleri tam bir yargı taşımalarına bağlıdır. Bu yüzden Savran, yarım yargı taşıyan eylemsi yantümcelerinin birleşik tümce oluşturmadığını düşünmektedir. Ayrıca Savran, GBT'yi kabul edenler arasında bile tam bir birliğin olmamasını, bu görüşün zayıflığının bir delili olarak gösterir (1999: 329).

Girişik birleşik tümce konusundaki tartışmaların sadece Türkiye'de yapılmadığını Azerî Türkolog Abdullayev'in çalışmasından anlıyoruz. Abdullayev'in belirttiğine göre yan tümceyle temel tümcenin özneleri ortaksa, bir grup dilci bunu basit, ayrıysa birleşik kabul eder (1996: 60). Abdullayev'e göre eylemsilerin yer aldığı tümceler her zaman basittir. Abdullayev, bunlara birleşik diyenlerin tümceye dilbilgisi açısından değil, mantık bakımından yaklaştıklarını söyler. Ona göre dil ile mantık arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bu yüzden mantık açısından eylemsilerin bulunduğu tümceler birleşik gibi görünse de dilbilgisine göre basittirler (1996: 58). Ayrıca Abdullayev, eylemsilerin oluşturduğu yan

tümcelerde zaman ve kişi unsurlarının bulunmayışını; ünlemin, bağlacın ve edatın kullanılmayışını, bu yan tümcelerin birleşik tümce kuramayacaklarına dair delil olarak gösterir (1996: 62).

Bu bölümde GBT'yi kabul etmeyenlerin görüşlerine yer verildi. Böyle bir tümce türünü yadsıyanların ortak yanı, Türkoloji kökenli dil araştırmacıları olmalarıdır. Türkçenin dilbilgisi yazılırken başka dillerin dilbilgisi yönteminden etkilenmenin yanlış olduğuna değinen bu dil uzmanları, eylemsilerin bulunduğu tümcelerin birleşik olduğu iddiasının da böylesi bir yanlış anlayıştan kaynaklandığını öne sürerler. Onlara göre eylemsilerin diğer sözcüklerden bir farkı yoktur. Sözdizimsel bir görev üstlenmezler ve yan tümce sayılabilecek nitelikte bir yargı taşımazlar.

Bu bölüm ve bir önceki bölümde GBT ile ilgili görüşler ortaya konmaya çalışıldı. Bundan sonraki bölümde genel bir değerlendirme yapılacak ve GBT ile ilgili görüşlerin bir özeti sunulacaktır.

I. 4. Birleşik Tümce ve Girişik Birleşik Tümce ile İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi

İlk bölümün en başında verilen BT ile ilgili çeşitli tanımların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bu görüşler, daha önce de kısaca belirtildiği gibi, *BT, bir ya da birden fazla yan tümcenin bir temel tümceyi yapı, işlev ve anlam bakımından bütünlemesiyle oluşan tümcedir* şeklinde, ortak bir tanıma yansıtması açısından, özetlenebilir ve bu tanım aynı zamanda bu tezde kullanılacak BT tanımıdır.

BT ile ilgili tanımların birbirine benzemesi dil uzmanları arasında bu konuda bir uzlaşma olduğunu gösterir. BT'nin türlerine geldiğimizde görülen fikir ayrılıkları ise bu uzlaşmanın yüzeysel olduğunu ortaya çıkarır.

GBT ile ilgili tanımlara bakıldığında, yukarıda söylendiği gibi, bu türü kabul edenlerde bile tam bir uzlaşma olduğu söylenemez. GBT'yi kabul edenlerin farklı yaklaşımlarını maddelerle belirtmek yerinde olacaktır:

1. Bazı dilciler tüm eylemsilerin istisnasız GBT kurduğunu kabul eder, hatta eylemsi eklerini daha da genişleterek -sA ve -iken eklerini de eylemsi eklerinin içerisinde sayarlar (Delice, 2003: 143; Aydın, 1996: 69; Göğüş, 1989: 128; Koç, 1996: 412).

2. Bazı dilcilere göre ise bütün eylemsiler GBT kurmaz. Bu görüşe, yalnızca ulaçların GBT kurabildiğini söyleyenleri örnek olarak gösterebiliriz (N. Atabay ve diğerleri, 1981: 109).

Bazı dilciler ise kesin sınırlar çizmemektedir. Örneğin Koç, ortaç ve ulaçlar gibi masterların da GBT kurabildiğini; ancak bu durumun ender olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Hatta Koç, eylemsileri GBT kurma açısından derecelendirmiştir: “Girişik cümle kurmada asıl yük ulaçların üzerindedir. İkinci sırayı ortaçlar, üçüncü sırayı da, çok sınırlı ölçüde olmak üzere, isim-fiiler alır” (Koç, 2002: 431).

3. Bazı dilciler eylemsilerin bazı durumlarda GBT kurabileceğini, bazı durumlarda ise buldukları tümcenin basit sayılması gerektiğini iddia ederler. Bu görüşler de kendi aralarında sınıflandırılabilir:

a) Eylemsi yantümcesi ve temel tümcenin öznesi ortak olan tümceyi basit, öznesi ortak olmayan tümceyi ise birleşik kabul edenler⁷.

b) Eylemsi ekini alarak kalıplaşan sözcüklerin (*çakmak, yazar, görüş, yürüyüş* vb.) GBT kuramayacağını söyleyenler (Ediskun, 1999: 250; Gencan, 2001: 414; Dizdaroğlu, 1976: 195).

c) Bir tamlamada *tamlayan* olan ve bir sözcük öbeğinin sonunda bulunmayan eylemsilerin GBT kuramayacağını iddia edenler (Dizdaroğlu, 1976: 195-196).

⁷ Bu görüşe sahip olanları bize Abdullayev bildirmektedir (1996: 60).

4. Üretimsel Dönüşümlü Dilbilgisindeki derin yapı kavramına dayanarak eylemsilerin GBT olduğunu iddia eden dilciler vardır. Bunlar daha çok dilbilim yöntemleriyle çalışan dilcilerdir (Sezer, 1993; Aydın, 1996; Kıran, 1979; Koç, 1999).

5. Bazı dilciler, yabancı dillerde görülen bazı birleşik yapıların Türkçede eylemsilerle gösterilebileceğini gözlemlerler. Bu yüzden eylemsilerin GBT kurabilen bir işleve sahip olduğunu kabul ederler (Aksan, 1999: 172; Johanson, 1975: 225).

GBT'yi kabul etmeyenlerin görüşlerine bir önceki bölümde değinildi. Hemen hemen birbirine yakın görüşlerin olduğu görüldü. Bu görüşler de birkaç maddede özetlenebilir:

1. Dil incelemeleri derin yapıya göre değil, yüzey yapıya göre yapılmalıdır. Derin yapı ölçü alındığında dillerin birbirinden farkı kalmamaktadır. Her dil kendi özelliğini yüzey yapıda gösterir. Bundan dolayı derin yapıda eylemsilerle kurulan tümceler birleşik olarak görünse bile yüzey yapıda temel tümcenin herhangi bir ögesi oldukları için artık basit tümce sayılmaları gerekir (Üstünova, 2002: 57-59; Karahan 1995: 41; Korkmaz, 1996: 15).

2. Dil ile mantık kuralları her zaman örtüşmez. Mantık, eylemsilerle kurulan tümcelerin birleşik olduğunu söyleyebilir; ama dilbilgisi bunun aksini söylemektedir (Abdullayev, 1996: 58).

3. Eylemsiler eylem olma özelliklerini yitirmiş sözcüklerdir. Diğer ad, sıfat ve zarflardan bir farkları yoktur (Zülfikar, 1995: 647; Karahan, 1995: 39; Korkmaz, 1996: 14; Üstünova, 2002: 54).

4. Eylemsi yan tümceleri tam yargı bildirmezler. Yarım yargı bir tümceyi birleşik yapmaz (Savran, 1999: 329).

5. Eylemsilerin yarım yargı bildirmelerinin sebebi yan tümcenin yüklemi olabilme yeteneğinden yoksun olmalarıdır. Çünkü bir eylemin yüklem olabilmesi her şeyden önce o

eylemin zaman, kişi öğelerini yüklenmiş olmasını gerektirir. Oysaki eylemsiler zaman ve kişi bildirmezler (Abdullayev, 1996: 62; Zülfikar, 1995: 648).

6. Başka dillerin gramer özelliklerine göre Türkçenin tasnif edilmesi, o tasnifin yanlış ve zorlama olduğunu gösterir. Eylemsi bulunan tümcelerin birleşik bir yargı bildirdiğı iddiası da böyle yanlış bir karşılaştırmanın sonucudur (Zülfikar, 1995: 646; Korkmaz, 1996: 15).

Bütün bu görüşler ileriki bölümlerde tartışılacak ve nesnel bir biçimde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yalnız bu değerlendirmeye girmeden önce incelenen olgunun yapısının genel hatlarıyla sergilenmesi gerekmektedir. Tanınmayan bir cisim üzerinde fikir yürütmek ne kadar boş bir çabaysa, herhangi bir dil ögesinin sınırlarını, yapısını, görünümünü betimlemeden incelemeye kalkmak da en az onun kadar boş bir çaba olur. Bu yüzden ikinci bölümde, eylemsilerin çeşitli kaynaklardan taranan tümcelerdeki⁸ görünümüleri betimlenmeye çalışıldı. Yapı özellikleri dizim ağacı ve simgelerle görünür hale getirildi. Böylece üçüncü bölümde tartışılacak konunun nesnel bir zemine oturması amaçlandı.

⁸ Örnek tümceler için taranan eserler *Kaynakçada* verildi. Örnek tümcelerin sonuna yazarın ad ve soyadının kısaltılmış biçimi (Ömer Seyfettin için ÖS, Ahmet Hamdi Tanpınar için AHT gibi) verilerek kaynakçada künyesi belirtilen esere gönderme yapıldı. Yazarların ad ve soyadına işaret eden kısaltmalar ise, *Örneklere Kullanılan Kısaltmalar* başlığı altında belirtildi.

II. BÖLÜM: EYLEMSİLERLE KURULAN ÖBEKLERİN YAPI GÖRÜNÜMLERİ

Eylemsilerle kurulan tümcelerin türü hakkında herhangi bir tartışmaya başlamadan önce, çeşitli metinlerden seçimsiz bir biçimde derlenmiş içinde eylemsi bulunduran tümcelerin betimlenmesi ve sınıflandırılması gerekmektedir. Böyle bir ön çalışma, üzerinde inceleme yapılacak tümcelerin birbirine olan sınırlarının net bir biçimde çizilebilmesi ve varılacak sonuçların belli yapılardaki tümce gruplarına dayandığının görülebilmesi içindir. Taranan tümce yapılarının formüle edilmesiyle ortaya çıkan tasnif, tartışmanın ilerleyişini açık ve düzenli bir zemine oturtacaktır. Ayrıca eylemsilerle kurulan tümce yapılarının simgeleştirilmesi bu tümcelerin ne tür yapılar gösterdiğini kapsamlı bir şekilde gösterecektir.

Bu yapılarla ilgili bölümlere geçmeden önce eylemsileri tasnif ediş metodumuzu söylememiz gerekmektedir. Eylemsileri sınıflandırırken de eylemsi ekleri temel alınmıştır. Genellikle dilbilgisi kitaplarında her eylemsi ekinin tek bir görevi vardır. Bir eylemsi eki ya ad ya sıfat ya da zarf yapar. Örneğin *-dik* eki her zaman için ortaç eki olarak gösterilir. Eğer ortaç eki alan eylemin nitelediği ad düşmüş, eylemsi de ad çekim eklerini almışsa *adlaşmış sıfat*., dolayısıyla adlaşmış ortaç olur. Dikkat edilirse bu terimde bile ortaç eklerinin eylemi ada dönüştürebileceği tam olarak kabul edilmemektedir. Oysaki bazı eylemsi eklerinin kimi zaman eylemleri adlaştırdığı görülürken kimi zaman da sıfatlaştırdığı görülmektedir. Hatta ilgeçle öbekselen ortaç ve mastarlar, zarflaştırıcı bir görev de üstlenebilmektedirler. Bundan dolayı bu çalışmada eylemsi eklerini alan eylemlerle oluşturulan yan tümcelerin yapısı betimlenirken; *adlaştırma*, *sıfatlaştırma* ve *zarflaştırma* şeklinde bir bölümlenme yapılmıştır. Böylece adlaştırıcı görevde olan bir eylemsi ekinin aynı zamanda sıfatlaştırıcı görevde de olabileceği gösterilebilmektedir.

Bu noktada bazı terimlere açıklık getirmek gerekmektedir. Bu çalışmada nitelediği ad düşmüş olan ortaçlar, ad eki almış olsalar bile *adlaştırmacı ekler* bölümünde değil, *sıfatlaştırmacı ekler* bölümünde verildi. Çünkü düşen adlar derin yapıda, dolayısıyla zihinde tamamlanabilmektedir. Kısacası eksik öge konumundadırlar⁹. Bu yüzden her ne kadar yüzey yapıda düşen bu adlar görünmese de onlar varmış gibi kabul edilecek ve yine *sıfatlaştırmacı ekler* bölümünde değerlendirilecektir. Böyle bir tasnifin bir sebebi de bazı sıfatlaştırmacı ekleri alan eylemlerin bir adı niteleme özelliğinin hiç olmamasıdır. Yani bazı ortaçların önündeki adlar düşmüş kabul edilebilirken, bazı ortaçların hiç ad olamayacağı görülür. Örnek tümcelerle bu durum daha iyi açıklanabilir:

- a. Katırı *seven* Ø¹⁰ tekmesine katlanır. (SF, 53)
- b. Senin *istediğin* Ø oldu. (SF, 196)
- c. Fakat ne *söylediği* anlaşılamıyordu. (MŞE, 11)
- ç. Sabri onun, karısının açık mor zemin üzerine kahverengi sırma filigranlı elbisesi içinde eski Venedik dilberlerine *benzeyeceğini* düşündü. (AHT, 13)

a ve b tümcelerinde (Ø) imi ile gösterilen yerlere ad konabilir; ama c ve ç tümcelerinde eylemsilerin sonuna hiçbir ad gelemmez. Görüldüğü gibi bu tümceler arasında bariz bir farklılık vardır. Bu yüzden a ve b tümcelerinin benzeri örnekleri *sıfatlaştırmacı ekler*

⁹ Erkman-Akerson ve Ozil bu tip durumların özellikle anlatımdaki tekrarları önlemek amacıyla ortaya çıktığını söylemektedirler: “Bir tümce içinde yer alan sıfat işlevli yan tümcelerin nitelediği öge bazı durumlarda kullanılmayabilir. Yani bir metinde niteleme yan tümceleri şu biçimlerde de karşımıza çıkabilir: ‘**Dün aldığım elmalar** hiçbir işe yaramadı. Bugün yeniden **elma** almak zorunda kaldım. **Dün aldıklarım** çürükmüş.’ Öyleyse, sıfat işlevli bir yan tümcenin hangi sözcüğü nitelediğinin bilindiği durumlarda, nitelenen ögesi kullanılmayabilir. Böyle kullanımlara eksiltili biçimler de diyebiliriz” (1998: 158-159). Yine Erkman-Akerson ve Ozil nitelenen ögenin kullanılmasına gerek olmayan başka tür bir nitelemeden bahsetmektedir. Bu nitelemede sıfat görevindeki eylemsinin nitelediği öge anlatım içerisinde hiç kullanılmayabilir. Bu tür nitelemeye *özerk niteleme* demektirler: “Özerk niteleme, yapı açısından sıfat işlevli yan tümceyle hemen hemen aynı özellikleri gösteriyor. İstersek bu kuruluşları da bir nitelenen öge ile kullanabiliriz. İlkece bu işlem mümkündür. Ancak, uygulamada, bir özerk nitelemenin dile getirdiği anlamı koruyabilmek için, sonrasına yalnızca ‘kişi’, ‘herkes’, ‘şey’ gibi anlamları çok genel ve diğer ad türü kavramlara oranla daha kuşatıcı olan sözcükleri getirebiliriz. ‘Kumar oynayan’ yerine ‘kumar oynayan kişi’ ya da ‘çalışanlar’ yerine ‘çalışan kişiler’ diyebiliriz” (1998: 259-260)

¹⁰ Bundan sonra da yapılarda görünmeyen eksik ögeler, (Ø) imi ile belirtilmeye devam edilecektir.

bölümünde verilirken bir adı niteleme yeteneğinden yoksun eylemsiler ise, c ve ç tümcelerinde görüldüğü gibi, *adlaştırmacı ekler* bölümünde ele alındı. Her ne kadar c ve ç tümcelerindeki eylemsilerin aldığı ekler, *sıfatlaştırmacı ekler* bölümündeki eklerle aynıysa da görev olarak farklıdır. Kısacası sıfatlaştırmacı ekken bir adı niteleme özelliğini kaybetmiş ve artık adlaştırmacı ek olmuştur.

Derlenen tümce­lerin simgeleştirilmesi sadece Yan Tümce (YT) üzerine olacaktır. Temel Tümce (TT) öğelerinin dizimi ya da aldığı ekler simgeleştirmenin dışında tutulacaktır. YT, Temel Tümcenin Yükle­mi (TTY), Temel Tümcenin Öznesi (TTÖ), Temel Tümcenin Belirtili Nesnesi (TTBliN) ve Temel Tümcenin Belirtisiz Nesnesi (TTBsizN), Temel Tümcenin Dolaylı Tümleci (TTDT), Temel Tümcenin Zarf Tümleci (TTZT) olabildiği için simgeleştirme ve eklerin tasnifi bu ölçülere göre yapılacaktır.

Yan tümce­lerin TT'ye olan öge görünümü belirlendikten sonra her yapı öbek yapısına¹¹ göre de incelenecektir. İncelenen öbekler dizim ağacında (tree diagram)¹² gösterilecek, bu öbeklerin formülleri de dizim ağacının altında verilecektir. Böylece hem ögesel hem öbeks­el yapısı betimlenen eylemsilerin çift yönlü ve eksiksiz betimlenmesi sunulmaya çalışılacaktır.

Öbek görünümlerini incelediğimiz eylemsilerin ortak bir öbek yapısı taşıyıp taşımadıklarına betimleme sonunda değinilecektir. Böylece bütün eylemsilerin tek bir öbek yapısından biçimlenip biçimlenmediği anlaşıl­maya çalışılacaktır. Eylemsilerin oluşturduğu yapılar ne kadar karışık­sa da bu karmaşıklığın altında belli bir düzenin yatıp yatmadığı araştırılacaktır.

¹¹ Eylemsilerin yer aldığı öbek yapılarının incelenmesi, eylemsilerin diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiyi göstermek ve oluşan bu yapıların benzer ya da ayrılan yönlerini ortaya koymak amacını gütmektedir.

¹² Bir tümcenin kurucu öğeleri açısından sahip olduğu yapının, işlev ve sırayı gösterecek biçimde çizilmesine *dizim ağacı* denir (Vardar ve diğerleri, 1998: 16).

II. 1. Adlaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri

II. 1. 1. -mA

II. 1. 1. 1. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 1. 1. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E - mA + ie]]]]

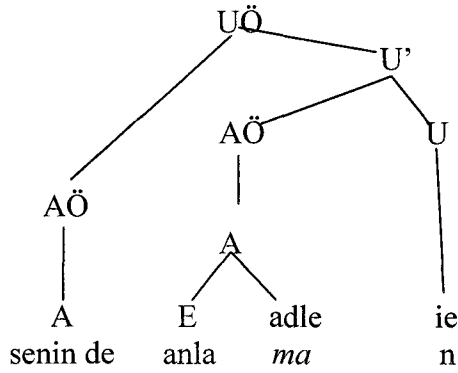
Uyum (agreement), yüklemnin kendisine bağlı öğelerle, ad ve ad soylu sözcüklerin ise sayı, cins, durum ve kişi gibi kategorilerle gösterdiği uyum sonucu ortaya çıkan sözdizimsel bir olgudur (Vardar ve diğerleri, 1998: 212). **Uyum Öbeği** (UÖ)¹³ ise sözcükler arasında uyum kategorisinin baş olmasıyla ortaya çıkan yapısal ilişkidir. Türkçede adıl ve eylemcil olmak üzere iki türlü *uyum* olduğu söylenebilir. Türkçede *uyum* biçimbilimsel olarak kodlanır. Eylemcil uyum, yüklemcil ögenin çekimlenmesine dayanır. Bu dayanak noktası ise, tümcelerin öznesi konumundaki ögenin taşıdığı kişi-sayı özelliğidir. Adıl uyum, ad öbeklerinin temel ögesinin (başının), öbeğin tamlayan konumundaki AÖ'nün kişi-sayı özelliğine göre çekimlenmesidir (Uzun, 2000: 154). Sözgelimi, *ev* sözcüğü ad öbeğinin temel ögesi konumunda, (*ben, sen, o...*) kişi-sayısına göre *benim evim, senin evin, onun evi...* şeklinde çekimlenebilir. Bu çalışmada eylemsi öbekleri, tamlama örneklerindeki gibi ad öbeği oluşturduğundan adıl uyuma göre gösterilmiştir.

Bazı dilciler Türkçedeki tüm ad öbeklerinde UÖ'nün bulunduğu söylemektedir. Onlara göre ad öbeğindeki *uyum* ayrımları [+] *uyum* ve [-] *uyum* şeklinde belirtilebilir (Özsoy, 1994: 28). Örneğin, *beyaz gül* ad öbeği yapısında uyum [-]'dir, *gömleğin yakası* ad öbeğinde ise *uyum* [+] 'dır. Bu çalışmada sadece iyelik eki alan öbekler UÖ içerisinde gösterildi.

a. Senin de *anlaman* kıtlaşmış, birader. (SF, 51)

¹³ Bundan sonra Uyum Öbeği UÖ kısaltmasıyla gösterilecektir.

(1)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A [E -mA]] U [+ie]]]$

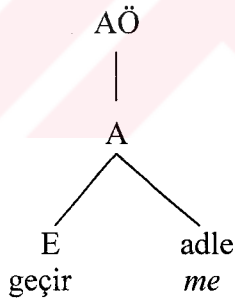
- b. Halbuki, *ilgilenmeleri* lazımdı. (SF, 57)
- c. Bunu da *gözetmeniz* gerekiyor. (HG, 8)
- ç. Onun *konusulma* sahası daraldı. (İHS, 40)
- d. Ama bizden *alman* gerekiyordu. (OP, 29)

II. 1. 1. 2. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 1. 2. 1. TT [TTBlİN [YT [YTY [E -mA]] + be]]

- a. Bu gözden *geçirmeyi* milletlerin bünyesi yapıyor. (SF, 133)

(2)

$A\ddot{O} \Rightarrow [A [E -mA]]$

- b. Ben de bu işi en sona *saklamayı* düşünüyorum. (SF, 55)
- c. Kasabadan kasabaya, vilayetten vilayete *gezmeyi* tercih ederdi. (SF, 25)
- ç. Asım izdivaç *etmeyi* hatırından geçirmiyordu. (MŞE, 126)
- d. *Ölmeyi* istiyorum. (AHT, 69)
- e. *Çalışmayı* kesin! (119)

f. Sofu kadın böyle isim *değiştirmeyi* en büyük cinayet sayıyordu. (ÖS, 55)

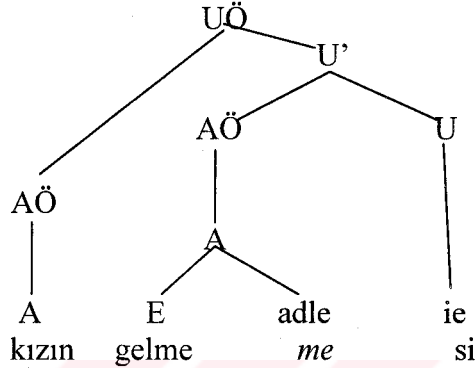
g. Herkes *özleşmeyi* istiyor ama usulü dairesinde. (NH, 29)

ğ. Sözlük *kullanmayı* o yaşta öğrendik. (SÖ, 34)

II. 1. 1. 2. 2. TT [TTBlİN [YT [YTY [E -mA + ie]] + be]]

a. Sen kızın *gelmemesini* mi istiyorsun? (SF, 19)

(3)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A [E -mA]] U [+ie]]]$

b. Ben sorularıma, gençlerin yanıt *vermesini* bekliyorum. (SÖ, 15)

c. Ciddî ve akılı başında hiçbir kalem sahibi, elbette eserinin bu duruma *düşmesini* istemez. (NH, 49)

ç. Zinhar kadınların omza *kaldırılmalarını* partimiz münasip bulmamaktadır. (AN, 27)

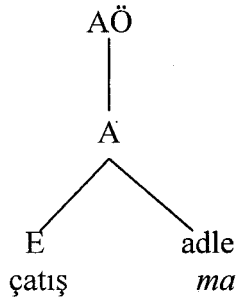
d. Şikâyetçiler, kadınların mahalleden *çıkılmalarını* da istiyorlardı. (OP, 85)

e. Sabri daha evvel bir kahve *içmelerini* istiyordu. (AHT, 37)

II. 1. 1. 2. 3. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mA]]]]

a. Bu bilinçaltında *çatışmalar* yaratır. (HG, 62)

(4)

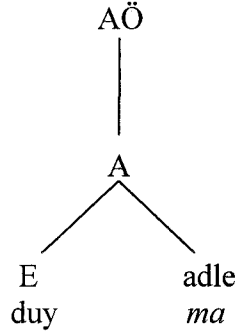
$A\ddot{O} \Rightarrow [A [E -mA]]$

II. 1. 1. 3. Dolaylı Tümleç Görevinde kullanılanlar

II. 1. 1. 3. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -mA]] + ye]]

a. Hatta bir aralık bunu bizzat Asım da *duymaya* başlamıştı. (MŞE, 176)

(5)

$A\ddot{O} \Rightarrow [A [E -mA]]$

b. Kimsenin hakkını *yemeye* de çalışmadık. (SF, 18)

c. Kör Halit memnun, elleri cebinde Sultanahmet'e doğru *yürümeye* başladı. (SF, 24)

ç. Ulan, filozof gibi *konuşmaya* başladık. (SF, 52)

d. Artık ondan *ayrılmaya* imkan yoktu. (MŞE, 64)

e. Ben de güya buraya yağmurdan *korunmaya* gelmiştim. (AHT, 10)

f. Birden atladı ve *yüzmeye* başladı. (OP, 113)

g. Böyle bir cemiyete başkanlık *etmeye* ne yaşıım, ne başım müsait... (AN, 44)

ğ. Bir aşağı bir yukarı *gezinmeye* başladı. (ÖS, 53)

h. Artık kimsenin ona bir şey *söylemeye* hakkı yoktur. (NH, 57)

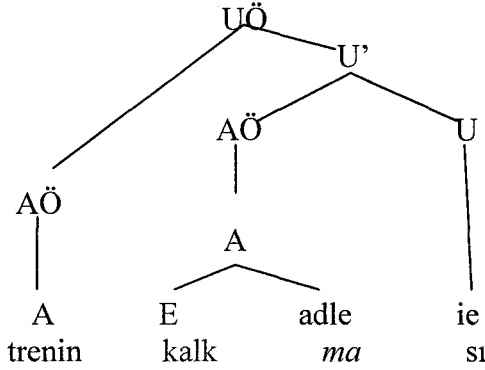
ı. Aşk *bekletilmeye* gelmez! (SÖ, 43)

i. İmparator Konstantin de Troya'yı ziyaret etti ve devletin merkezini oraya *kurmaya* niyetlendi. (HB, 21)

II. 1. 1. 3. 2. TT [TTDT [YT [YTY [E - mA + ie]] + {ye/ble/aye}]]

a. Trenin *kalkmasına* on dakika varmış. (SF, 56)

(6)

UÖ ⇒ [AÖ [A] U'[AÖ [A [E -mA]] U [+ie]]]

b. Bekçinin sözlerinin hiç *anlaşılmamasından* şikayet ediyordu. (MŞE, 12)

c. Kurucular Heyetinin kalabalık *olmasında* fayda vardır. (AN, 35)???

ç. Bu yaratılardaki kalite ve sunum biçimleri arasındaki bağlar zihinlerde bir dizi sorunun *doğmasına* da yol açıyor. (HG, 32)

d. Biz bu sonuçların *zorlanmasına* karşıyız. (NH, 34)

II. 1. 2. -dik

II. 1. 2. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 2. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -dik + ie]] + tye A + ie + ble EE]]

Aşağıdaki öbeğin yapısı verilmeden önce **Adlaştırıcı Dönüşüm** (AD)¹⁴ kuralının açıklanması gerekmektedir. AD kuralının ortaya atılmasında şöyle bir soruya cevap bulma isteği yatar: Eklendiği eylemi sıfatlaştıran eylemsi ekleri nasıl olup da eklendiği eylemi aynı zamanda adlaştıracaktır? Sıfat niteliği kazanan eylemsiler neden bazı tümcelerde bir adı nitelerken bazı tümcelerde niteleme özelliğini kaybediyor? Bu soruların cevabını AD kuralıyla açıklıyoruz.

¹⁴ Adlaştırıcı Dönüşüm, bundan sonra AD kısaltmasıyla verilecektir.

Sıfat olan eylemsilerin nitelediği adlar, bazen tümcede eylemsinin gerisinde kalır, bazen de boş küme bile oluşturmayacak şekilde tümceden düşer¹⁵. Böylece, niteleyici konumundaki eylemsi bu görevden kopup bir ada dönüşür:

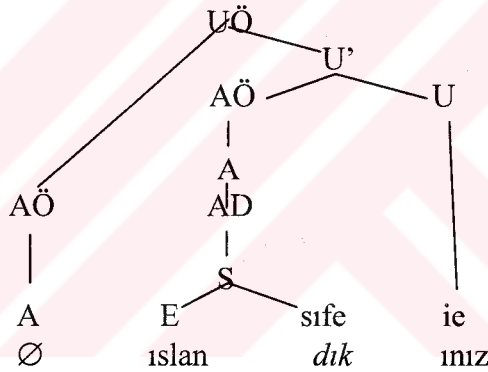
a. Bazı geceler gitmedikleri **park** kalmıyordu.

a.1. Bazı geceler her **parka** gittikleri oluyordu.

Yukarıdaki a tümcesindeki eylemsinin, bir adı nitelerken a1 tümcesinde nitelediği adın eylemsinin gerisinde kalması sonucunda, eylemsinin niteleyici özelliğini yitirerek bir ada dönüştüğü görülmektedir. İşte niteleyici konumundaki eylemsinin bu özelliğini yitirerek adlaşması durumuna *adlaştırıcı dönüşüm* denir.

b. *İslandığınızın farkında mısınız?* (AHT, 9)

(7)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E -d\ddot{I}k]] U [+ie]]]$

c. Üstelik o okulların, okul *olmadığının* da bilincindedirler. (SÖ, 143)

Yukarıdaki tümcelerin eylemsi öbeklerinde tamlayan düştüğü için **boş küme** (Ø) ile gösterilmiştir. Düşen öğeler arkalarında anlamsal ya da yapısal izler bırakırlar.

(8)'deki öbek yapısında bulunan ve (Ø) imi ile gösterilen ögenin varlığını, tamlananın

¹⁵ “Gelenler masalara oturdular” gibi bir tümcede her ne kadar eylemsinin nitelediği ad düşmüş ise de yeri doldurulabileceği için boş küme oluşturur; çünkü bu tümceyi “Gelen **insanlar** masalara oturdular” biçiminde yazabiliriz. Bu yüzden “Gelenler masalara oturdular” tümcesindeki eylemsi sıfat olma niteliğini kaybetmemiştir. Oysaki *adlaştırıcı dönüşüme* uğramış eylemsilerin aldığı eylemsi ekleri sıfatlaştırıcı olabildiği halde bu eylemsiler önlerine hiçbir ad alamaz. Örneğin “Bir türlü de minnettarlığımı nasıl ödeyeceğimi bilemezdim ” tümcesindeki eylemsinin önüne hiçbir ad getiremeyiz. Getirilirse “Bir türlü de minnettarlığımı nasıl ödeyeceğim **şeyi** bilemezdim” gibi yanlış bir tümce elde edilir; çünkü *ödeyeceğimi* eylemsisi *adlaştırıcı dönüşüme* uğradığı için niteleme özelliğini yitirmiştir.

aldığı iyelik ekinden anlıyoruz. Biliyoruz ki Türkçede bir kural olarak tamlanan tamlayanı, tamlayan da tamlananı gerektirir. Bu kural, Türkçede yüklemün özne, öznenin yüklem, zarfın eylem ya da sıfat, geçişli yüklemün nesne gerektirmesi kurallarıyla özdeş bir mantığa dayanmaktadır. Bu yüzden eksik ya da boş öğelerin gösterilebilmesi için yukarıda sayılan kuralların bilinmesi gerekmektedir (Üstünova, 2002: 47)

Eksik öğelerin dildeki görevi tekrarın önlenmesini sağlamaktır. Tekrarı sevmeyen dil, anlatımı ve dolayısıyla iletişimdeki akıcılığı bu yolla elde etmeye çalışır (Üstünova, 2002: 46). Eksik öğelerin giderilmesinde uyulması gereken kurallardan bahsettikten sonra önemli bir noktaya daha değinmek gerekir. Boş ya da eksik öğelerin belirlenmesinde derin yapı incelemelerinin de büyük önem taşıdığı unutulmamalıdır. Derin yapıda meydana gelen *silme dönüşümleri* sonucunda bazı öğeler düşebilmektedir. Üçüncü bölümde derin yapıdan bahsederken *silme dönüşümlerine* değinilecektir. Yine de bir örnekle kısaca aşağıdaki gibi gösterilebilir.

ç. Ayşe (Ayşe bunalmış) söyledi.

d. Ayşe (Ayşe'nin bunalmış olduğunu) söyledi.

e. Ayşe (Ø bunaldığını) söyledi¹⁶.

Görüldüğü gibi tekrara neden olacak *Ayşe* sözcüğü derin yapıdaki dönüşümler sonucu düşürülmüştür.

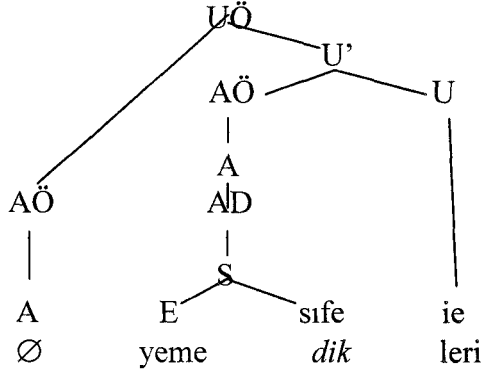
II. 1. 2. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 2. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E - dIk + ie]]]]

a. Bazı geceler hiçbir şey *yemedikleri* de oluyordu. (MŞE, 63)

¹⁶ Benzeri örnekler için bakın, Sezer,1993: 197.

(8)

UÖ ⇒ [AÖ [A] U' [AÖ [A ⇐ AD ⇐ S [E -dik]] U [+ie]]]

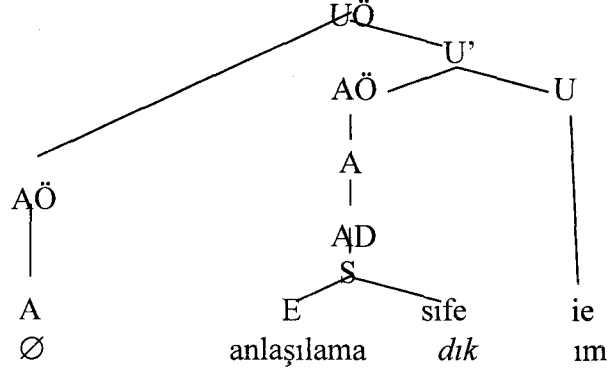
- b. Yağmur oluğunun içine muntazam fasılalarla biri biri arkasından iki damlanın *düştüğü* duyuluyordu. (MŞE, 11)
- c. *Uyuyamadığım* çok olur. (SF, 117)
- ç. Altın taç, küpe, bilezik gibi mücevherattan *oldukları* anlaşılıyor. (HB, 19)
- d. Bu duvarlardan beşinci Troya'nın altıncı kente layık bir öncüsü ve şafağı *olduğu* bilinir. (HB, 20)
- e. Bu izahatla bunun bir keşif *olduğu* anlaşıldı, reyinize müracaat edilecek. (İHS, 39)
- f. Ayrıca seyirci ve onun ruh haline dair bilgi ve tecrübeden de mahrum *oldukları* anlaşılıyor. (NH, 49)
- g. İnsan dilinin sürekli bir değişme ve gelişme içinde *olduğu* ve bir dilin en eski metinleriyle en son ürünleri arasında önemli ayrılıklar, hatta aykırılık *bulunduğu* görülür. (DA, 30)
- ğ. Suyu, havayı, ekmeği nasıl *koruduğumuz* ortada... (SÖ, 137)
- h. *Öldüğü* iyi oldu. (AN, 12)
- ı. Burada, bir olayın 6 türlü anlatım biçimi *bulunduğu* görülmektedir. (DA, 108)

II. 1. 2. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 2. 3. 1. TT [TTBliN [YT [YTY [E -dik + ie]] + be]]

- a. *Anlaşılamadığımı* pekala biliyordum. (SF, 102)

(9)

UÖ ⇒ [AÖ [A] U' [AÖ [A ⇐ AD ⇐ S [E -dik]] U [+ie]]]

b. Onun içinden neler *geçtiğini* de pek kavrayamadı. (SF, 66)

c. Nasıl *yaptığını* bilsem ben de yapardım. (SF, 13)

ç. Asım, nihayet, yarım saatlik müşahedatında onun bu eve *kariştığını* pekala hissetmişti. (MŞE, 59)

d. Asım, bu Fahriye Hanımın kim *olduğunu* düşünüyordu. (MŞE, 59)

e. Bu da dil kıyımının yurdun her köşesine *sokulduğunu* göstermektedir. (NH, 33)

f. Bundan evvelki üç yazı türkçenin, nesir ve nazımda, asırlar boyu bir cihadla istiklâline nasıl *kavuştuğunu* anlatır. (İHS, 25)

g. Ağaç kalabalığının ne *olduğunu* asıl burada seyretmeli. (HB, 181)

ğ. Bu çalışma sırasında pek çok atasözünün, günümüz insanına *seslenmediğini* saptadım. (SÖ, 19)

h. Anadolu'da bir süre Arapçanın, bir süre de Farsçanın resmi dil ve bilim, sanat yapıtlarının dili *olduğunu* görüyoruz. (DA, 46)

ı. Sen buranın sizin ev *olduğunu* iyice biliyor musun? (AN, 59)

i. Burada şeftali ağacı *kalmadığını* siz de biliyorsunuz... (OP, 6)

j. Kimin nesi *olduğunu* kimse bilmiyordu. (ÖS, 18)

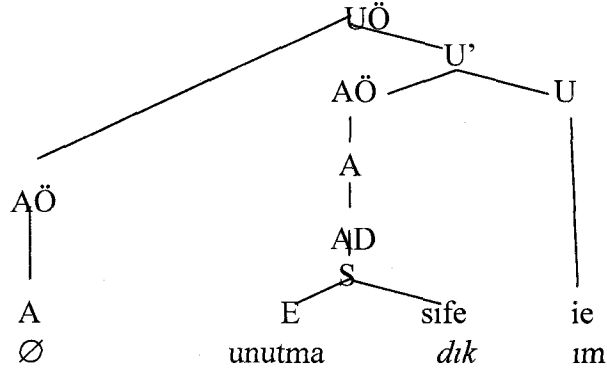
k. Birdenbire onu *alıştığını* hissediyor ve bu işe ayrıca şaşıyordu. (AHT, 10)

II. 1. 2. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 2. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -dlk + ie]] + ye]]

a. Bunu *unutmadığıma* müteessifim. (SF, 20)

(10)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E -dlk]] U [+ie]]]$

b. İyi aktör *olmadığıma* da şükrederim. (SF 21)

c. Ferruh Bey, evdekilerin Asım'dan *hoşlandıklarına* pek memnundu. (MŞE, 151)

ç. *Tanıştığımızıza* memnun oldum. (AN, 127)

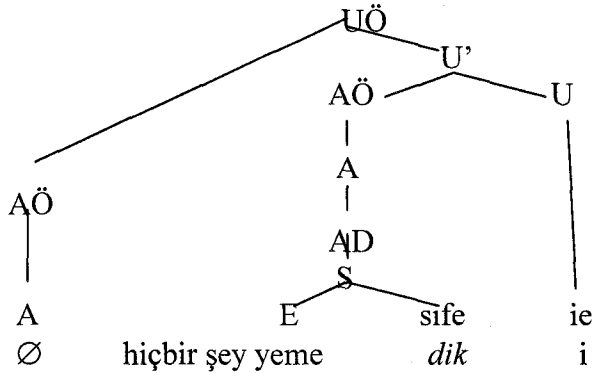
d. 'O kız *tanıdığıma* inanmıyor musun benim?' diye bağırdım. (OP, 180)

e. Ona *benzediğime*, belki de hakikaten o olduğuma inanırdı. (AHT, 66)

II. 1. 2. 4. 2. TT [TTDT [YT [YTY [E -dlk + ie]] + tye A + ie + ye]]

a. Ahmet Bey sabahtan beri hiçbir şey *yemediğinin* şimdi farkına vardı. (ÖS, 35)

(11)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E -dlk]] U [+ie]]]$

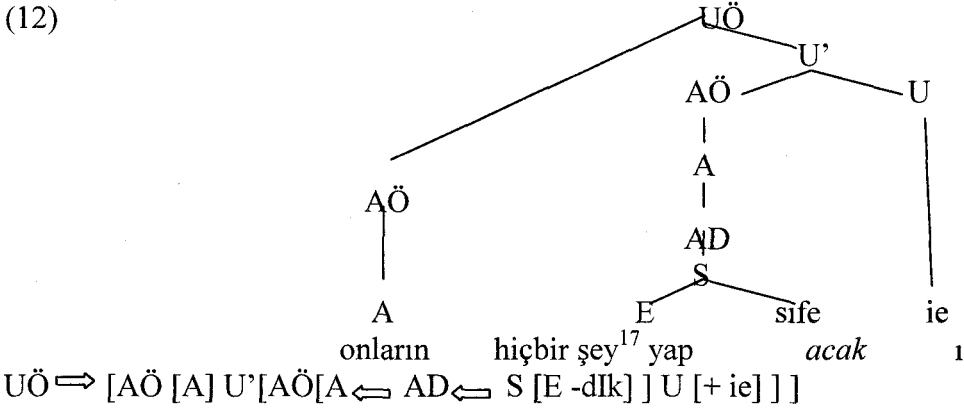
II. 1. 3. -AcAk

II. 1. 3. 1. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 3. 1. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E + AcAk + ie]]]]

a. Onların hiçbir şey yapacağı yok artık. (OP, 100)

(12)

b. Onu bu uçurumdan kimin ve nasıl *kurtaracağı* bizce meçhuldür. (NH, 34)

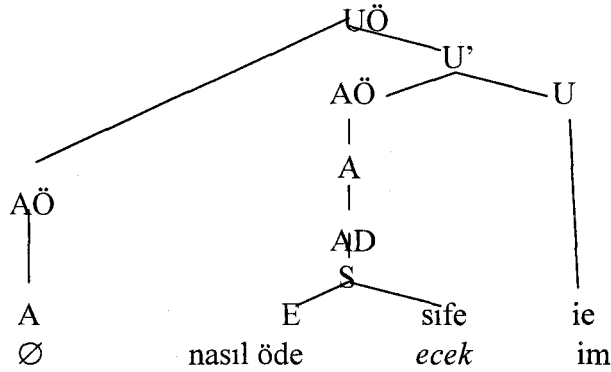
c. Buranın artık ne *olacağı* belli değil. (OP, 94)

II. 1. 3. 2. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 3. 2. 1. TT [TTBiN [YT [YTY [E - AcAk + ie]] + be]]

a. Bir türlü de minnettarlığımı nasıl *ödeyeceğimi* bilemezdim. (SF, 23)

(13)

¹⁷ *Hiçbir şey* sözcüğü bir belirtili ad tamlamasında tamlayanla tamlananın arasında yer almıştır. Bu kullanımda bir öbek olarak belirtili ad tamlaması parçalanmış izlenimini vermektedir; ancak tamlamayı oluşturan ekler öbeğin yapı bütünlüğünü korumaktadır. Erkman-Akerson ve Ozil bu gerçeğe vurgu yaparak şöyle demektirler: “Belirtili ad tamlaması en az iki addan oluşan bir öbeğdir. Bu tür tamlamalarda birinci birim ‘**tamlayan**’, ikinci birim ‘**tamlanan**’dır. İki birim de tamlamanın içindeki görevine uygun ekler alır. Bu eklerin varlığı, birimlerin işlevlerini açıkça gösterdiği için, öbekler parçalanabilir. Yani öbeğin bütünlüğü ‘bir arada bulunma’ koşuluna bağlı değildir. Yüksel dilbilgisel donanım (eklerin varlığı), birimleri birbirlerinden ayırabilme olanağı sağlar” (1998: 210).

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E -dik]] U [+ie]]]$

b. Uzunca bir zaman, nereden *başlayacaklarını* bilemediler. (SF, 49)

c. Ben sizin ne zaman *gideceğinizi* bilsem uğrardım. (MŞE, 125)

ç. Ne *yapılacağını* da çok iyi anlıyorum. (OP, 78)

d. Sabri onun, karısının açık mor zemin üzerine kahverengi sırma filigranlı elbisesi içinde eski Venedik dilberlerine *benzeyeceğini* düşündü. (AHT, 13)

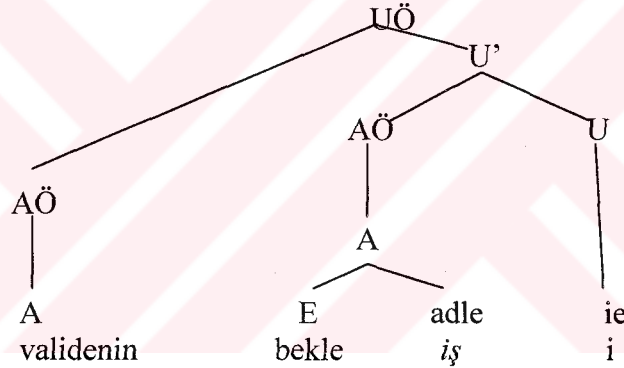
II. 1. 4. -İş

II. 1. 4. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 4. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -İş + ie]] + EE]]

a. Validenin birinci *bekleyişi* değil ya. (SF, 19)

(14)

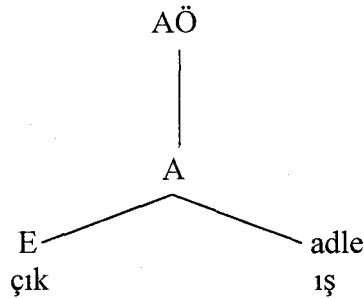

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A [E -İş]] U [+ie]]]$

II. 1. 4. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -İş O E -İş]] EE]]

a. Evden çıktım, *çıkış o çıkış*. (AN, 58)

(15)

$A\ddot{O} \Rightarrow [A [E -İş]]$

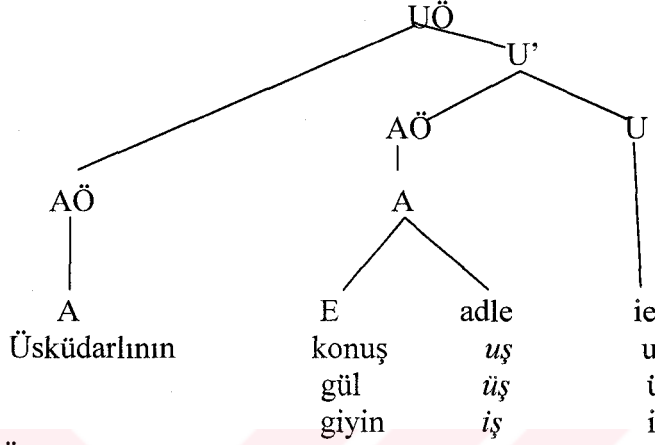
II. 1. 4. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 4. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E - Iş + ie]]]]

A tümcesindeki her nesne aslında ayrı bir tümceye tekabül etmiyor mu?

a. Kendine has bir *konuşuşu*, *gülüşü*, *giyinişi* vardır Üsküdarlının. (SF, 46)

(16)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A [E -I\dot{s}]] U [+ie]]]$

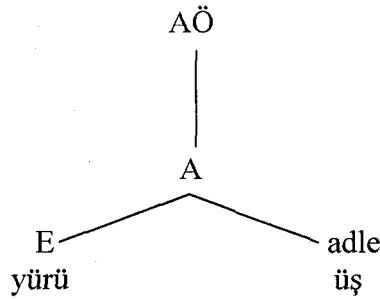
b. Böylece, üçüncü bir belirteç görevindeki ekin var *oluşu* o dönemde dilin zenginliğinin kanıtlarındandır. (DA, 32)

c. Şuracıkta bir *gülüş* sesi çınlar. (HB, 24)

II. 1. 4. 2. 2. TT [TTÖ [YT [YTY [E + Iş]]]]

a. Bu *yürüyüş*, insanı hoşlukla bir sevinç ve kahkaha seline çevirir. (HB, 27)

(17)

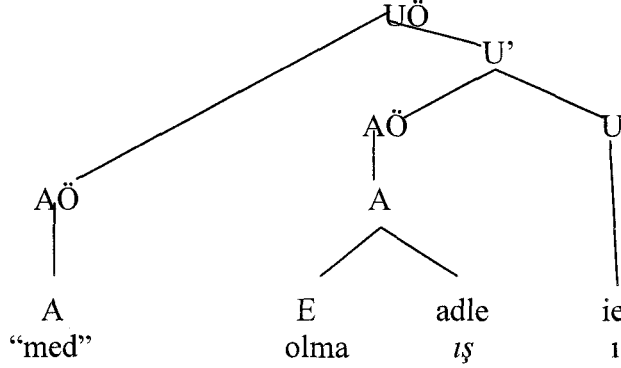
$A\ddot{O} \Rightarrow [A [E -I\dot{s}]]$

II. 1. 4. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 4. 3. 1. TT [TTBliN [YT [YTY [E -Iş + ie]] A + be]]]

a. Bir dilde “med” *olmayışını* bir mazhariyet mi sanıyorlar? (İHS, 76)

(18)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A [E -I\dot{s}]] U [+ie]]]$

b. Bu ilk tümcede, adamın *gelişinin* niteliği ön plana çıkarılmıştır. (DA, 93)

c. Bütün bu özellikler, aslında ulusal devlet *anlayışının* temel özelliklerini oluşturmaktadır. (HG, 65)

Yukarıdaki öbek, UÖ yapısında gösterilmiştir. Yalnız, daha önce UÖ'ne göre dizim ağaçlarını verdiğimiz yapıların baş konumundaki ad öbeklerinin (AÖ), ki bunlara tamlayan durumundaki sözcükler de diyebiliriz, tamlayan durum eki aldıkları görülürken aşağıdaki öbeğin baş konumundaki AÖ'nün tamlayan durum ekini almadığı görülmektedir. Kısacası daha önceki UÖ'ler belirtili ad tamlaması biçimindeyken aşağıdaki UÖ'nin belirtisiz ad tamlaması şeklinde oluşmaktadır. Bu durum, tamlayan konumundaki AÖ'nin tamlananı belirtisiz bir anlamla belirtmesi ve bunun sonucunda sahip olduğu tamlayan ekini düşürmesi şeklinde açıklanabilir (Karahan, 1999: 14; Ergin, 1993: 361; Gencan, 2001: 186). Bu kurala göre aşağıdaki yapıda baş konumundaki AÖ'nün anlamsal gerekçelerden (belirtme) dolayı sahip olduğu tamlayan ekini düşürdüğü düşünülecek, örneğin aşağıdaki yapının "*med'in olmayışını*" ("*med*" + \emptyset olmayışını) biçiminde algılanabileceği kabul edilecektir.

Tümcenin anlamı açısından da bakılınca bu yaklaşımın tutarlı olduğu görülür. Aşağıdaki yapıda düşen ögenin tamlayan eki değil de baş konumundaki AÖ'i (tamlayan) olduğu düşünülür ve öbeğe bir AÖ (tamlayan) eklenirse tümcenin anlamıyla, ki bu

durumda bu tümceden önceki tümceleri de düşünmek gerekir, uyumsuzluk ortaya çıkacaktır: *Bir dilde o-nun "med" olmayışını bir mazhariyet mi sanıyorlar?* Oysaki yukarıdaki kurala göre tümce yeniden yazıldığında yani tamlayan konumundaki sözcüğe tamlayan eki eklendiğinde tümcenin anlamında tamlananın belirtilmesi dışında büyük bir değişiklik olmadığı görülecektir: *Bir dilde "med"ın olmayışını bir mazhariyet mi sanıyorlar?*

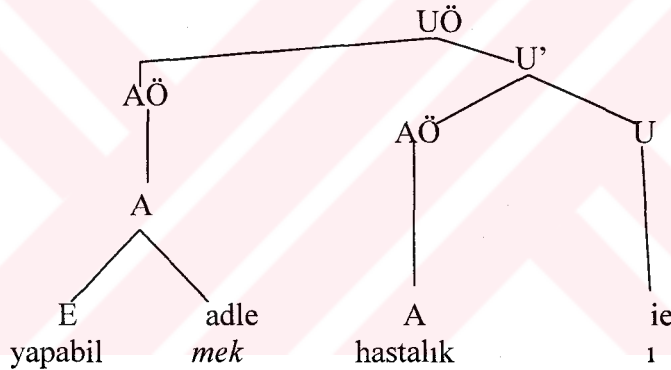
II. 1. 5. - mAk

II. 1. 5. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 5. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E - mAk]] A + ie EE]]

a. Bu hastalık, bir şey *yapabilmek* hastalığıdır¹⁸. (SF, 77)

(19)

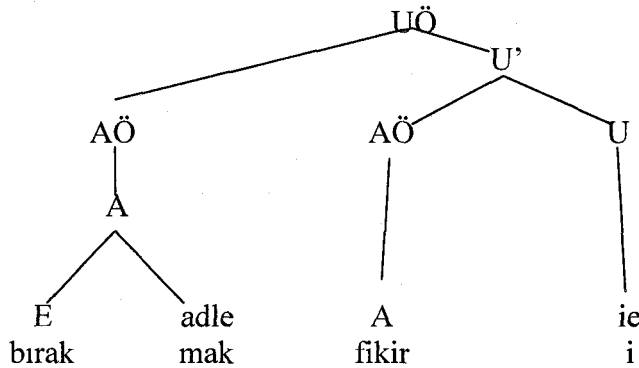

UÖ ⇒ [AÖ [A [E -mAk]] U' [AÖ [A] U [+ie]]]

II. 1. 5. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E - mAk]] A + İe + dA EE]]

a. E, dedi, şimdi sen davayı *bırakmak* fikrinde misin¹⁹? (MŞE, 23)

(20)

¹⁸ Bu tümcede bulunan UÖ yapısı için de II. 1. 4. 3. 1. başlığı altında yapılan açıklamalar geçerlidir.

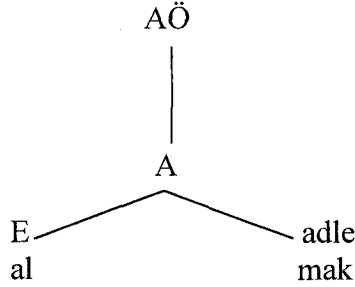
¹⁹ Bu tümcede bulunan UÖ yapısı yine II. 1. 4. 3. 1. başlığı altında ortaya konan görüşlerle açıklanmaktadır.

UÖ \Rightarrow [AÖ [A [E -mAk]] U' [AÖ [A] U [+ie]]]

II. 1. 5. 1. 3. TT [TTY [YT [YTY [E -mAk]] EE]]

a. Hem galiba borç *almak* filan da değil, zatîâlinize emanet bırakılmış?.. (SF, 40)

(21)

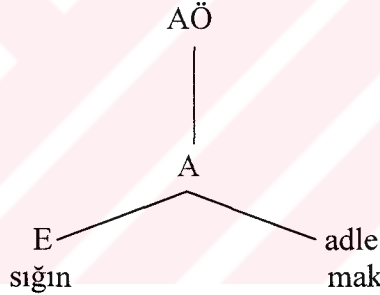
AÖ \Rightarrow [A [E -mAk]]

II. 1. 5. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 5. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E - mAk]]]]

a. Birinin koltuğuna *sığınmak* zaruri idi. (MŞE, 77)

(22)

AÖ \Rightarrow [A [E -mAk]]

b. *İhtiyarlamak*, bu taze hanımı düşündürür, mahzun ederdi. (MŞE, 14)

c. Halbuki bizim sanatımızda biraz kahır *çekmek* lazım gelir. (SF, 14)

ç. Liseyi *bitirmek* büyük bir şeydi. (SF, 77)

d. Bir şeyi *sökmek* lazım geldi. (SF, 168)

e. Büyük kararlar *vermek* iktiza ediyordu. (MŞE, 26)

f. Arabasını *çekmek* bizim hakkımızdır!.. (ÖS, 60)

g. Bu bakımdan ana dilin şivelerinden değil, lehçe ve ağızlarından söz *etmek* dilbilime uygun olacaktır. (DA, 17)

ğ. Maksudından yarı yerde *dönmek* azimsizlikti. (ÖS, 43)

h. Sonra ıstılahları tek cepheli ve tek hüviyetli *sanmak* büyük bir hata idi. (İHS, 90)

1. Kendimi *silmek* olur. (HG, 8)

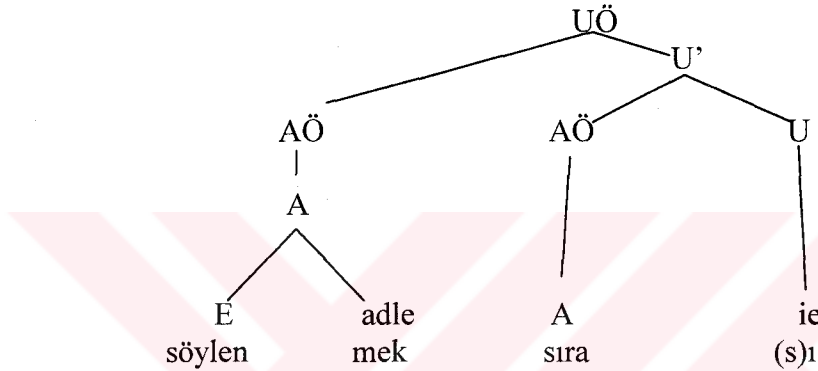
i. İçimden sanki çılgılık *atmak* gelir. (OP, 170)

j. Çocukluğundan beri onun Karagöz ve Hacivat'la *konusmak* âdetiydi. (AHT, 9)

II. 1. 5. 2. 2. TT [TTÖ [YT [YTY [E -mAk]] A + ie]]

a. Bu sefer *söylenmek* sırası bana gelmişti²⁰. (AN, 109)

(23)

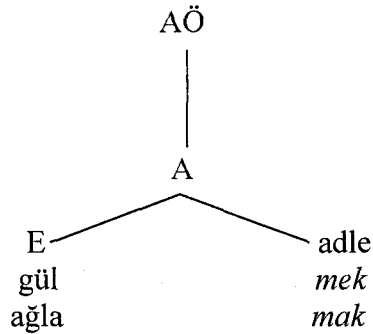
UÖ ⇒ [AÖ [A [E -mAk]] U' [AÖ [A] U [+ie]]]

II. 1. 5. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 1. 5. 3. 1. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mAk]]]]

a. *Gülmek* ve *ağlamak* istiyordu. (SF, 93)

(24)

AÖ ⇒ [A [E -mAk]]

²⁰ Bu tümcede bulunan öbek yapısı için de II. 1. 4. 3. 1. başlığı altında yapılan açıklamalar geçerlidir.

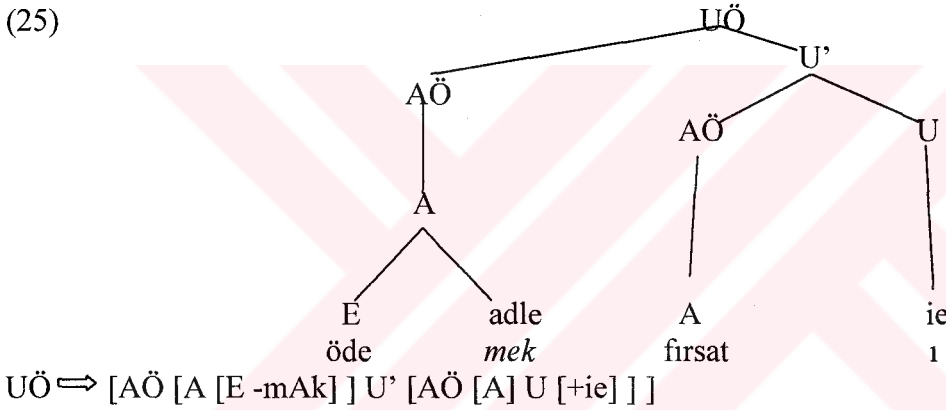
- b. Bir şeyler *söylemek* istiyor, söyleyemiyordu. (SF, 42)
- c. Aksaray yokuşunu *tırmanmak* istemiyordu. (MŞE, 40)
- ç. Sezar Troya'yı ihya *etmek* istedi. (HB, 21)
- d. Ben sana vallahi dayak *atmak* istemiyorum, n'olur söyle şunu; bıçağı nereye attın?
(AN, 21)

- e. Başka bir yere *bakmak* istedim. (OP, 51)
- f. Mektuba bir göz *atmak* istiyordu. (AHT, 39)

II. 1. 5. 3. 2. TT [TTBiN [YT [YTY [E - mAk]] A + ie + be]]

- a. Allah bana da bir gün minnettarlığımı *ödemek* fırsatını vermişti²¹. (SF, 23)

(25)

- b. Artık alayımız hareket *edebilmek* istidadını kaybetti. (ÖS, 36)
- c. Bunları birbirine *yaklaştırmak* vazifesini yüklenmiştir. (NH, 43)

II. 1. 5. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

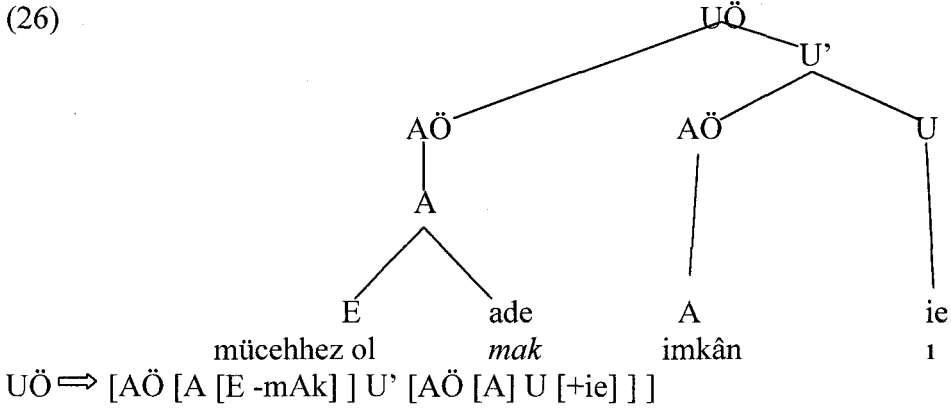
II. 1. 5. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -mAk]] A + ie {ye/aye}]]

- a. Genç nesiller ancak bu sayede millî kültür ile mücehhez *olmak* imkânına kavuşurlar.

(NH, 69)

²¹ Bu tümcede ve bir sonraki başlıkta ele alınan tümcede bulunan öbek yapıları için de II. 4. 3. 1. başlığı altında yapılan açıklamalar geçerlidir.

(26)

b. Okullarda “öz Türkçe” öğretim *yaptırmak* sevdasından vazgeçmelidir. (NH, 65)

II. 2. Sıfatlaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri

II. 2. 1. -dik

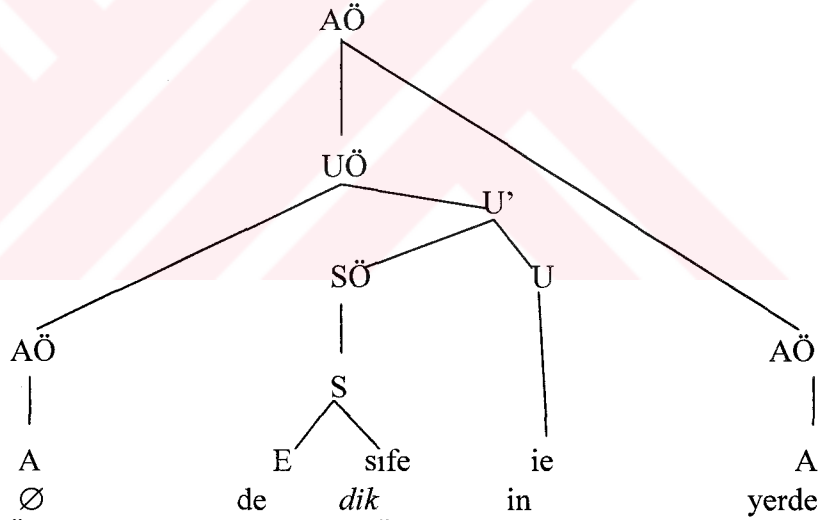
II. 2. 1. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 1. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -dik + ie]] (A) + EE]]

-AcAk ve -dik gibi sıfatlaştırıcı ekler, kendilerinden sonra iyelik eki aldıkları halde adlaştırıcı dönüşüme (AD) uğramazlar ve yalın bir sıfat gibi bir adı nitelemeye devam ederler. Bu durum, *sıfat olan sözcükler yalın kullanılır*, kuralının bir istisnası olarak kaydedilmelidir. Aşağıdaki öbekte de -dik sıfatlaştırıcı ekini alan *de-* eylemi iyelik aldığı halde *yerde* sözcüğünü nitelemekte yani *yerde* sözcüğüne sorulan “hangi, nasıl” sorularına cevap vermektedir.

a. *Dediğin yerdeymiş.* (SF, 56)

(27)

AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dik]] U [+ie]]] AÖ [A]]

b. Ama, hani *yapamadığımız* şeyler de değil²²! (SF, 15)

c. Sırılsıklam şair *kesildiğimiz* yaşlardı. (AN, 121)

²² Bu tip tuncelerde yan tuncenin eylemi, yani yüklem görevindeki ortaç, yine yan tuncenin tuncenini niteler. Ortacın nitelediği *şeyler* sözcüğü, yan tuncenin nesnesi konumundadır. Örneğin *Terzinin diktiği gömlek* de aynı yapıdadır ve yine ortaç yan tuncenin nesnesini nitelemektedir. Ama ortaçı yalın hale getirip – An eylemsi ekini eklersek bu sefer ortacın nitelediği sözcük yan tuncenin öznesi olacaktır: *Gömleği diken Terzi.* (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998, 334).

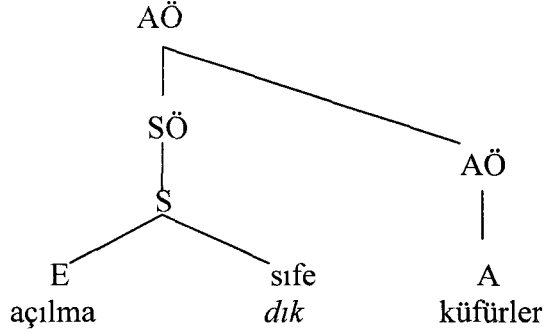
ç. Zihni hep kadının son *söylediklerindeydi*. (AHT, 29)

II. 2. 1. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 1. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E -dIk]] A]]

a. Kafasına diline, yakası *açılmadık* küfürler birikiyordu. (SF, 42)

(28)

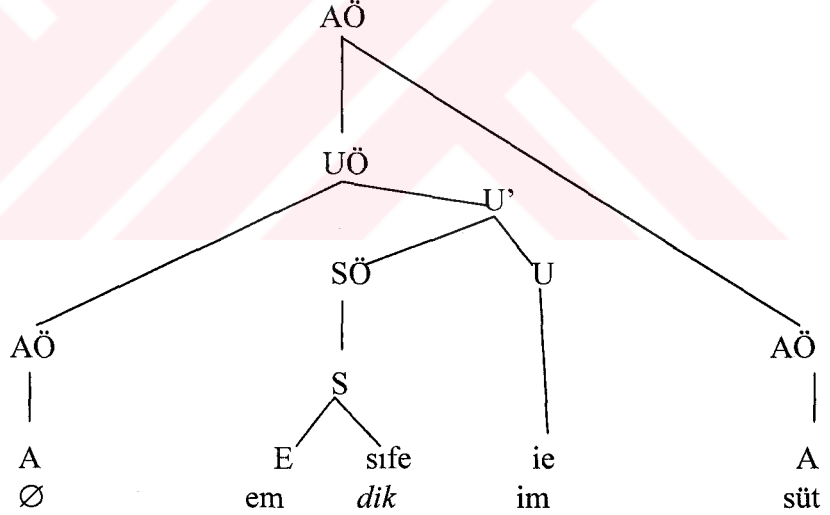

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -dIk]] AÖ [A]]

II. 2. 1. 2. 2. TT [TTÖ [YT [YTY [E -dIk + ie]] A]]

a. Anamdan *emdiğim* süt burnumdan geldi, dedi. (SF, 56)

(29)

AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dIk]] U [+ie]]] AÖ [A]]

b. *İçtikleri* su ayrı gitmezmiş. (SF, 38)

c. *Uyandığı* vakit artık gündüzdü. (MŞE, 38)

ç. Edip Cansever için *yazdığım* bir öykü vardı. (HG, 6)

d. O yazıların objektif bir şekilde ortaya *koyduğu* hakikat dilde asıl inkilâbın bizzat dil tarafından yapıldığıdır. (İHS, 3)

e. Bizim *konuştuğumuz* bu dokuz asırlık Türkçe yalnız Türkiye Türklerinin dili değildir.

(NH, 10)

f. Televizyonlarda en sık *duyduğumuz* tümcelerden biri budur. (SÖ, 53)

g. Bu masanın etrafında *tanımadığı* birkaç kişi toplanmıştı. (ÖS, 70)

ğ. Nevzat, bu sabah *verdiği* süt iyiydi. (OP, 8)

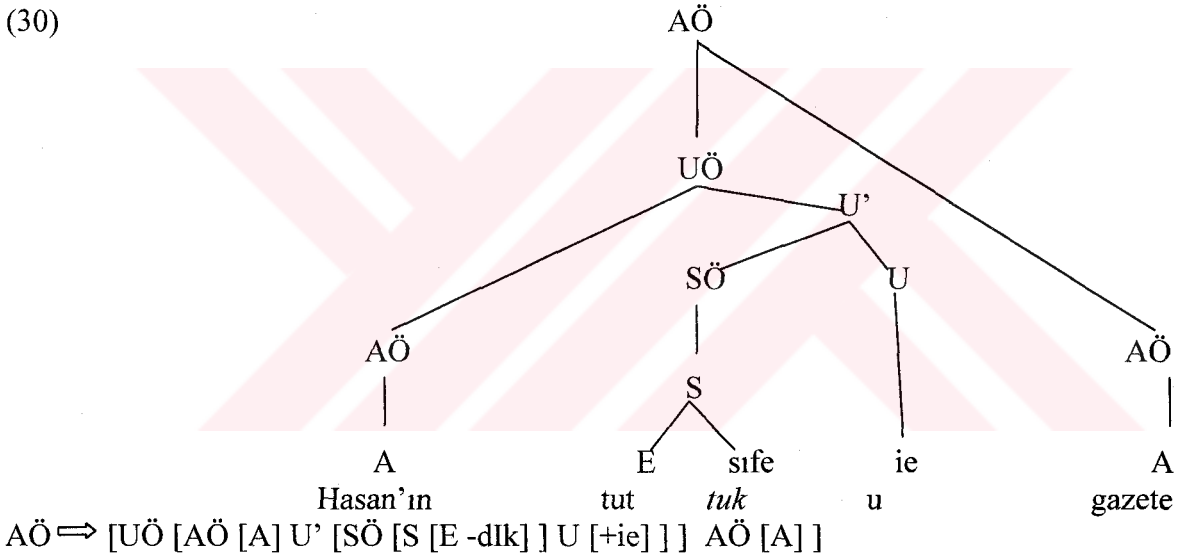
h. Yarım seferberliğin *verdiği* bezginlik herkesin yüzünde okunuyordu. (AHT, 31)

II. 2. 1. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 1. 3. 1. TT [TTBlİN [YT [YTY [E -dik + ie]] A + be]]

a. Hasan'ın *tuttuğu* gazateyi çakmağının ateşiyle yaktı. (SF, 34)

(30)

b. Çerkesler ve Çerkeslik hakkında kimsenin *söylediğini* çekemezdi. (MŞE, 61)

c. Ondan sonra da benim *bulduğumu* beğenmiyorsunuz. (SF, 9)

ç. Faika Hanım da onun *düşündüğünü*(?anlamsal farklılık) hissetmişti. (MŞE, 36)

d. *Kullandığını* gözümle görrdüm," dedim. (OP, 179) [bağlam]

e. Zaten *düşündüğünü* pek gizlemezdi de. (AHT, 66) [bağlam bölümü açılabilir mi?]

f. Hayır, dilin bize mal *etmediğini* dilci hiç edemez. (İHS, 80)

g. *Gördüklerimizi* dile getiremiyoruz. (SÖ, 16)

ğ. Zira, *anlamadıklarımı* tekrar ettiremez. (NH, 49)

h. Babiâli'ye *getirttiği* arabanın atlarını çıkartmıştı. (ÖS, 33)

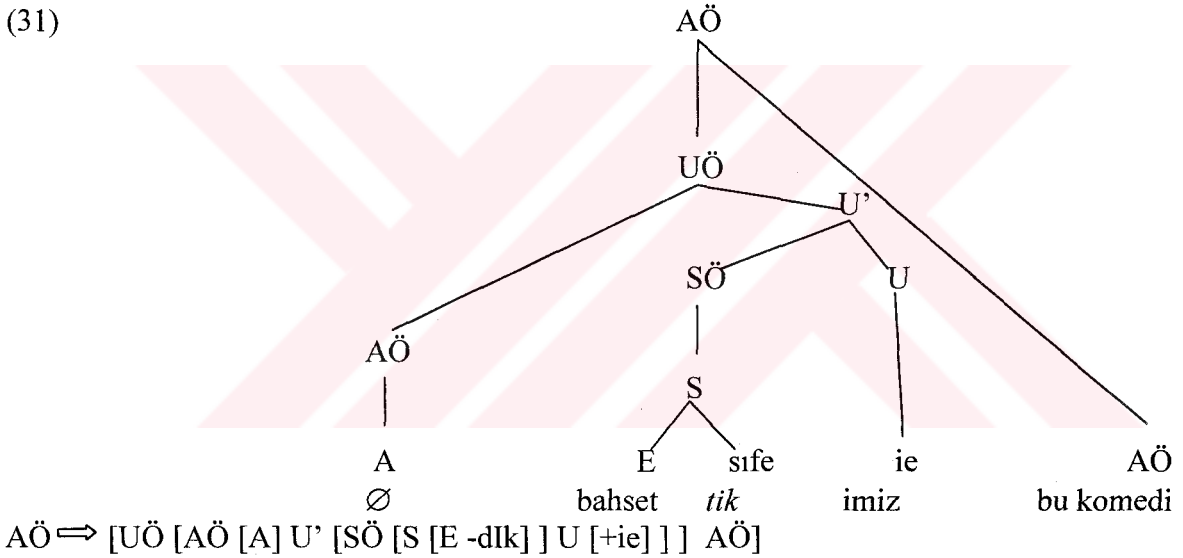
1. Bizim buradaki karakola yeni bir komiserin *verildiğini* (haberini) belki duymuşsunuzdur. (AN, 16)

i. Ne Sabri'nin Hacivat'a yüksek sesle *sorduğu* suali, ne de ayak seslerini *işitmişti*. (AHT, 9)

II. 2. 1. 3. 2. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -dlk + ie]] A]]

a. *Bahsettiğimiz* bu komedi yalnız makalelerde değil, ciddî konulu kitaplar için de oynanıyor. (NH, 55)

(31)

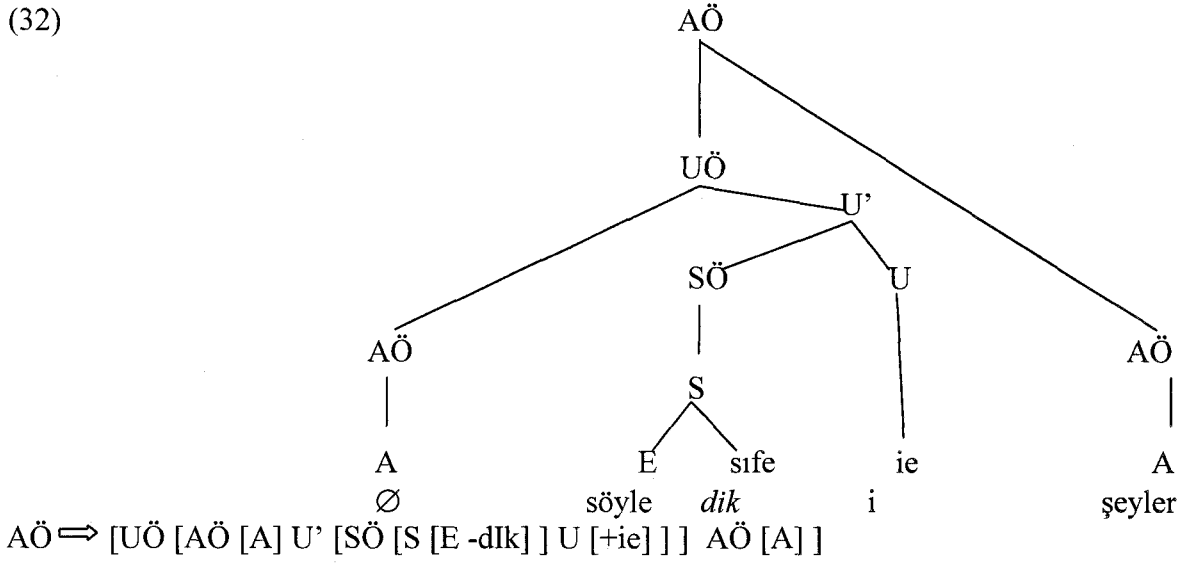
b. Eliyle kendisinden *beklenmedik* bir araştırma hareketi yaptı. (AHT, 145)

II. 2. 1. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 1. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -dlk + ie]] (A) + {ye/ble/aye}]]

a. Değirmen hakkında *söylediği* şeylere Şefik Bey hiçbir cevap vermemişti. (MŞE, 23)

(32)

b. Ben *olduğum* yerden kimıldamadım. (SF, 39)

c. *Düşündüğünüz* şeye bak! (SF, 45)

ç. *Sevdiğim* insandan ne fayda bekleyebilirim. (SF, 100)

d. Faika Hanım sokak üstünde her gün *oturdukları* odaya inmişti. (MŞE, 12)

e. Dikili *bulunduğu* yere bir Atena Tapınağı kurdular. (HB, 20)

f. Bir kere o Türkçenin artık *konusulmadığı* yerde, dünyada oturuyorum ben. (HG, 6)

g. Biz *kurduğumuz* o heybetli imparatorlukta şarktan ve garbdan yalnız ülkeler değil, kelimeler de fethettik. (İHS, 64)

ğ. Doğruluğuna *inandığı* sözün arkasında dimdik dururdu, kadınlar erkekler. (SÖ, 23)

h. Müstebidin *yattığı* köşkten yüz metre uzaktaydık. (ÖS, 32)

ı. Çaya davet *ettiği* bu dört asil dostuna bugüne kadar kendi asaletinden hiç bahsetmemişti. (ÖS, 73)

i. Bir de baktık fabrika ocağının *olduğu* yerden havaya dumanlar yükseliyor. (AN, 11)

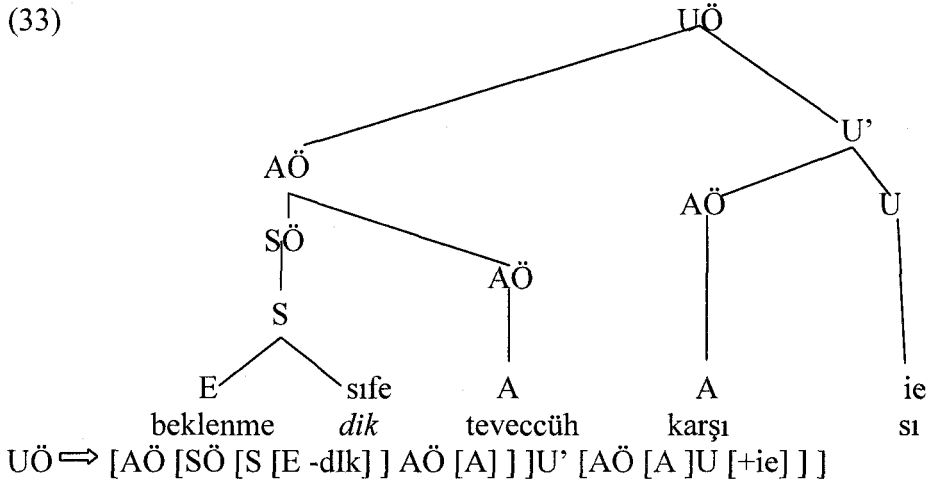
j. Tekrar *aldığı* notlara ve Eviya Çelebisine döndü. (AHT, 32)

II. 2. 4. 2. TT [TTDT [YTY [E -dik]] A + ie + ble]]

Bu yapı bir önceki yapıyla eş değer tutulabilir mi?

a. Emin, bu *beklenmedik* tevecçüh karşısında sevindi²³. (SF, 66)

(33)

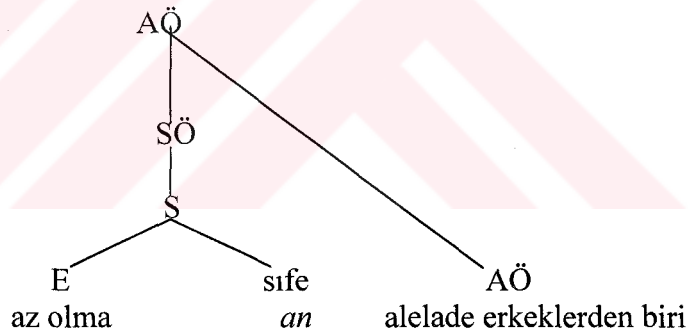
II. 2. 2. -An

II. 2. 2. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 2. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -An]] A EE]]

a. Şefik Bey, emsali hiç de az *olmayan* alelade erkeklerden biriydi. (MŞE, 15)

(34)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -An]] AÖ]]

b. Şimdi o yüze göre büsbütün *büyüyen* kocaman bir adamdı. (SF, 121)

c. Horhor'daki konağın denize *bakan* odalardan birindeydiler, pencereler sarsılıyordu.

(SF,61)

ç. Bilmkurgu ütopyadan yola *çıkan* bilimsel tabanlı bir edebi türdür. (HG, 68)

d. Şimdi Türklüğün mesnedi onları *kaldıran* Atatürk'ün kendisidir. (İHS, 5)

²³ Bu tümcede bulunan öbek yapısı için de II. 4. 3. 1. başlığı altında yapılan açıklamalar geçerlidir.

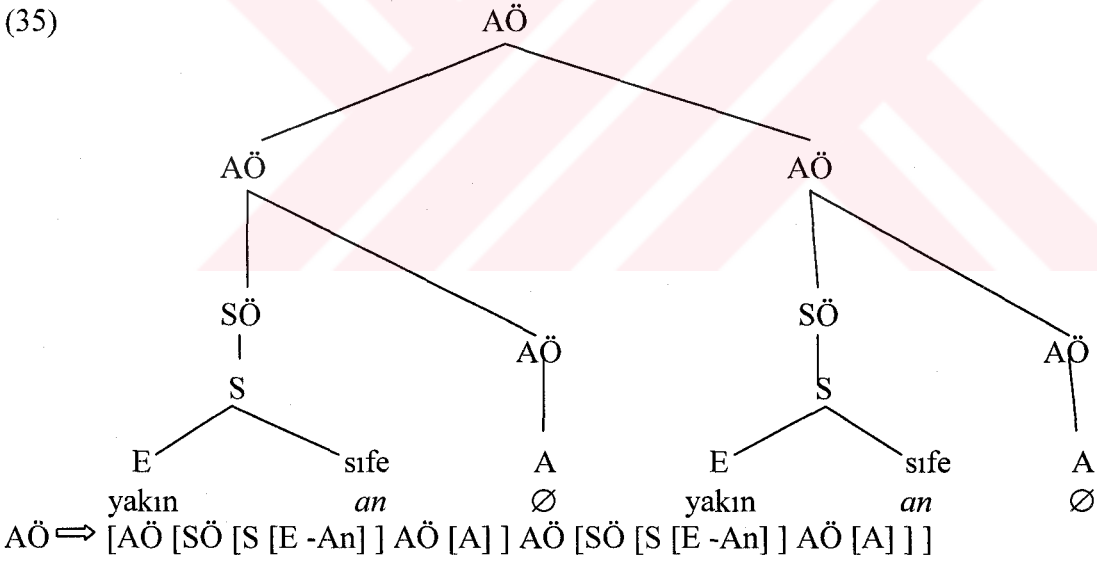
e. Milli kültür âbidesinin altından *çekilen* bir mermer sütundur. (NH, 16)

II. 2. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -An E -An]] + A EE]]

Adlaştırmacılar başlığı altında verilen eylemsi ekleri içerisinde -An ekinin olmaması, bu ekin hiçbir zaman adlaştırmacı görev üstlenmeyeceğini göstermektedir. -An ekini alan eylem her zaman sıfat olmaktadır ve bu yüzden de niteleyeceği bir adın, ki bu düşmüş de olabilir, bulunması gerekmektedir. Bu gerçekten yola çıkarak aşağıdaki öbeğin *yakınan* Ø *yakınan* Øa biçiminde olması gerektiği düşünüldü. Buna göre bu öbek *yakınan (kişi)* *yakınan (kişi)ye* biçiminde yazılabilir; ancak bugün böyle bir kullanımın olmaması, -An ekinin adlaştırmacı görev üstlendiğine değil, -An...-An + A şeklinde kalıplaşmasına bağlanmalıdır.

a. *Yakınan yakınana...* (SÖ, 24)

(35)

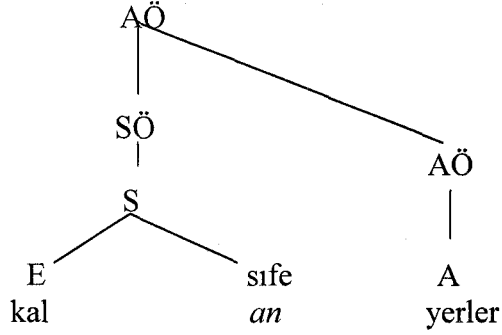
II. 2. 2. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 2. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E -An]] A]]

Aşağıda iyelik *olanları* ayrı sınıflandırabilir miyiz?

a. Boş *kalan* yerler harap oluyordu. (MŞE, 18)

(36)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -An]] AÖ [A]]

b. Cebimde *kalan* yüzükleri gören birisi, benden borç istedi. (SF, 15)

c. Bir saadet için, insanların bütününün saadeti için *yapılan* her hareket insanlık hareketidir. (SF, 80)

ç. Demin lamba *tutan* genç kız Asım'a kahve getirdi, sonra da etekledi. (MŞE, 59)

d. Demek ki, ikinci Troya'yı Kadeşten çok önce *zaptedenler* Hititler idi. (HB, 19)

e. *Eriyenler* bizden oldu. (İHS, 43)

f. Ayna, ayna "ben"den güzel *konusan* var mı? (SÖ, 23)

g. Grubun doğusunda *kalan* Türkmençe, Türkmenistan'da, ayrıca Özbekistan, Tacikistan'da konuşulmaktadır. (DA, 18)

ğ. O gece bu vakayı İstanbul'da *duymayan* kalmadı. (ÖS, 33)

h. Derin düşüncelere *dalan* Çerkes Apti kararlıydı. (AN, 153)

ı. Çikolata *isteyen* var mı? (OP, 241)

i. Belki de ona rüya hali *veren* şey bu beyazlık ve düzgünlüktü. (AHT, 10)

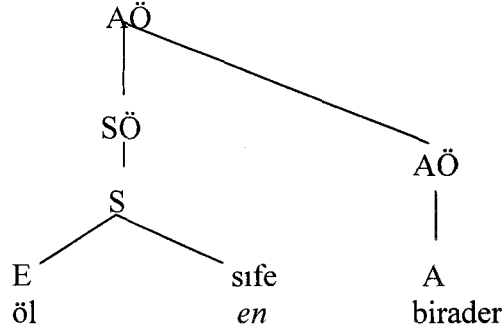
II. 2. 2. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 2. 3. 1. TT [TTBİN [YT [YTY [E -An + (İe)]] (A + İe)]]

a. Bu defa rüyasında: on beş gün evvel taşrada *ölen* biraderi Şevki Beyi görüyordu.

(MŞE, 11)

(37)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -An]] AÖ [A]]

b. Ellerine *geçen* *Ø* bu mesleğe harcadılar. (SF, 28)

c. Anadolu'da *açılan* özel bankaların garip gelenekleri vardı. (HB, 39)

ç. Farsçada “ön” manâsına *gelen* “piş”i biz “peşimden gel” diye arka manâsına kullanırız. (İHS, 58)

d. Hayatiyeti *olmayan* kelimeyi eserinde kullanmaz. (NH, 34)

e. Kitle iletişim araçları, aklın ipini *koparanların* reklamını yapmadı mı? (SÖ, 95)

f. Para *toplayan* memurları, boyunlarındaki kutularla beraber denize fırlattılar. (ÖS, 34)

g. Almanya'dan uzmanını *yapan* fabrikanın adamını getirttiler de yapamadı. (AN, 11)

ğ. Bu kadının cücelerine *olan* aşırı düşkünlüğünün Harem tarihimizde önemli bir yeri vardır. (OP, 10)

h. Musiki bu iki saat evvel birbirlerini *tanımayan* iki insanı tek bir noktaya indirmişti.

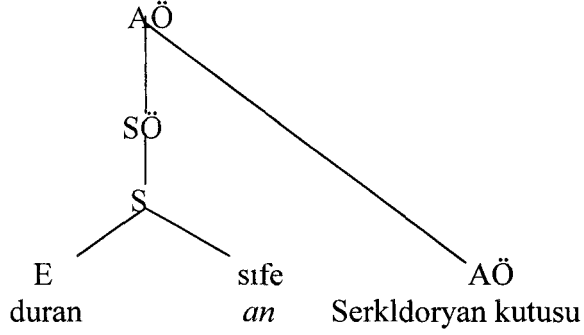
(AHT, 22)

II. 2. 2. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

II .2. 2. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -An({ye/ble/aye})]] (A + {ye/ble/aye})]

a. Saffet Ferit'in önünde *duran* Serklidoryan kutusuna uzandı. (SF, 10)

(38)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -An]] AÖ]

b. Halit'in *uçan* rengine kan geldi. (SF, 17)

c. Bir aralık bahçeye *açılan* mutfağın kapısında gözüksü. (SF, 28)

ç. Anasının kefen parasını *çalan* çocuktan kime hayır gelir ki, size gelsin? (SF, 51)

d. Kırtıpil diye, senin gibi üstündeki elbise eğreti *duran* derler. (SF, 36)

e. Troya, binlerce yıl akın akın *boşanan* hücum sellerine dayanmıştı. (HB, 18)

f. Türkiye Türkçesini *araştıran* ekip içinde pişiyordum. (SÖ, 14)

g. Ağzlarımızın dil tarihi ve sözcükbilim açısından önemli *olan* bu niteliklerine kitapta yer yer değineceğiz. (DA, 20)

ğ. Hakkında o kadar dedikodu *çıkarılan* komiserin sabrına şaşım. (AN, 19)

h. Kadın *olan* evde bu kadar uysallık olmaz! (AHT, 14)

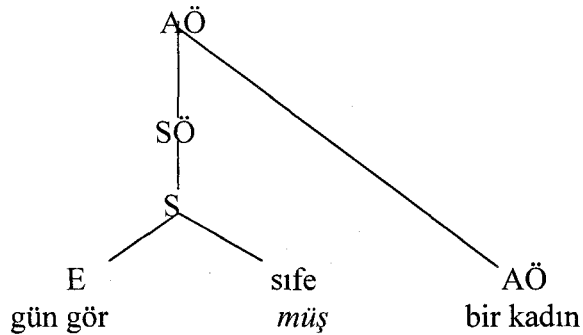
II. 2. 3. -miş

II. 2. 3. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 3. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -miş]] (S) A EE]]

a. Bereket gün *görmüş* (bir) kadını. (SF, 50)

(39)

AÖ \Rightarrow [SÖ [S [E -mİş]] AÖ]

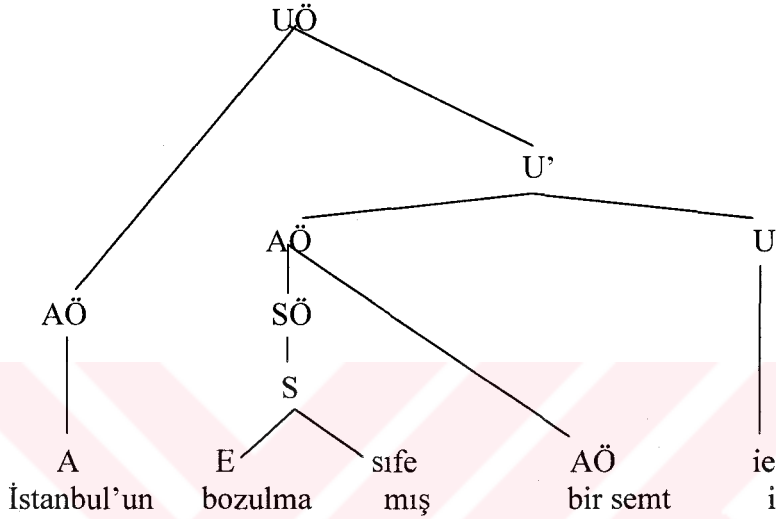
b. Ancak, bu kadın, saadetini *kaybetmiş* bir kadındı. (MŞE, 35)

c. Günün modasına *kapılmış* zavallıdır. (NH, 49)

II. 2. 3. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -mİş]] A + ie EE]]

a. İstanbul'un *bozulmamış* bir semtidir. (SF, 46)

(40)

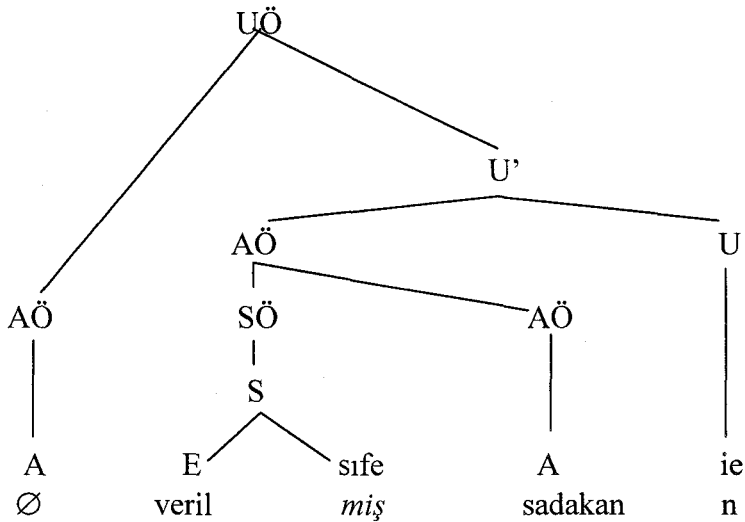
UÖ \Rightarrow [AÖ [A] U' [AÖ [SÖ [S [E -mİş]] AÖ] U [+ie]]]

II. 2. 3. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 3. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E -mİş]] A]]

a. Yine *verilmiş* sadakan varmış: beyin iyi tarafına rastladın. (SF, 39)

(41)

$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E -m\ddot{I}\ddot{s}]] A\ddot{O} [A]] U [+ie]]]$

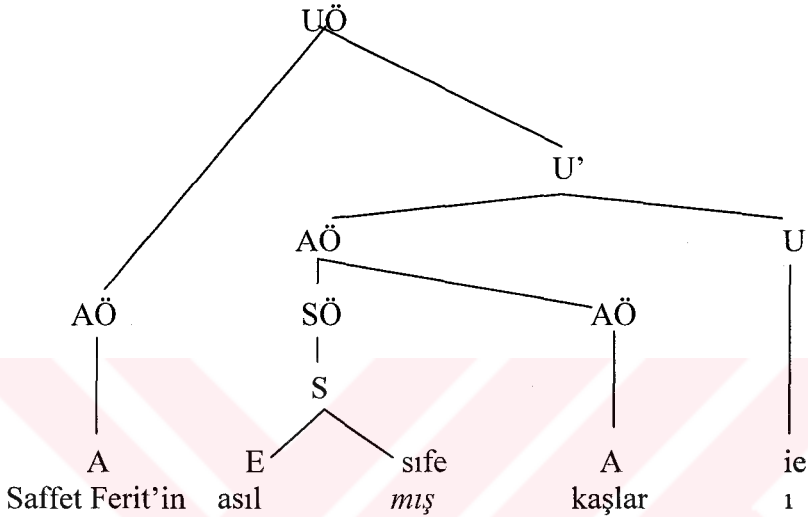
b. O kadar ki, kafada *yapılmış* projeler, kağıt üstüne bile dökülmemiştir. (SF, 16)

c. Klasik mertebesine *yükselmiş* eserlerin dili okutulur. (NH, 65)

II. 2. 3. 2. 2. TT [TTÖ [YT [YTY [E -mIş]] A]]

a. Saffet Ferit'in *asılmış* kaşları düştü. (SF, 17)

(42)

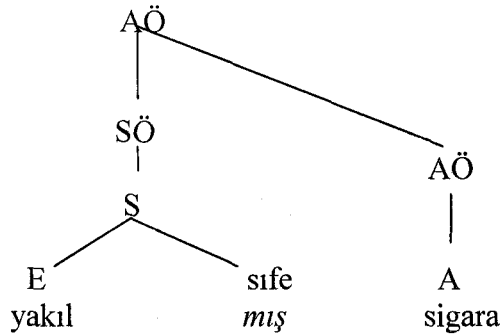
$U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E -m\ddot{I}\ddot{s}]] A\ddot{O} [A]] U [+ie]]]$

II. 2. 3. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 3. 3. 1. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mIş]] A]]

a. Hasan'a iki tarafından *yakılmış* sigara verdiler: dili yandı. (SF, 35)

(43)

$A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E -m\ddot{I}\ddot{s}]] A\ddot{O} [A]]]$

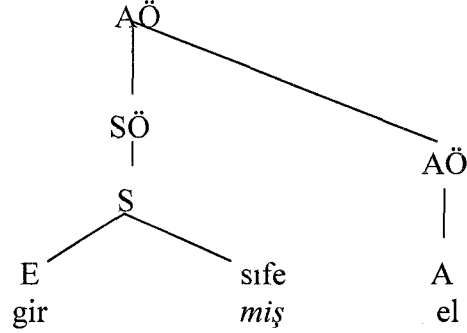
b. Bir insandan ziyade bu bahçenin bir köşesinde bu güzel yaz gecesinden *kalmış* bir rüya olabilirdi. (AHT, 11)

c. Bunu mabeyn tarafından *kurulmuş* bir tuzak sanıyorlardı. (ÖS, 25)

II. 2. 3. 3. 2. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mİş]] A + ie]]

a. Koluna *girmiş* eli dirseğiyle sıkıştırdı. (SF, 93)

(44)

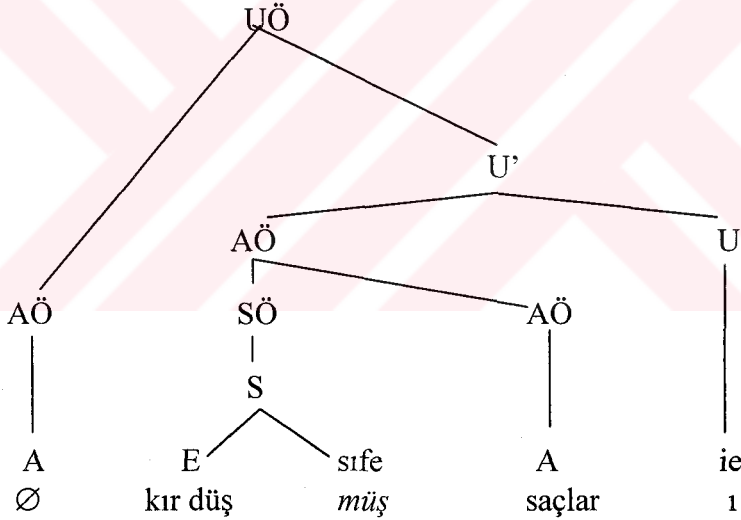

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -mİş]] AÖ [A]]

II. 2. 3. 3. 3. TT [TTBiN [YT [YTY [E -mİş]] A + ie + be]]

a. Ondan sonra da parça parça kır *düşmüş* saçlarını karmakarışık etti. (SF, 9)

(45)

UÖ ⇒ [AÖ [A] U' [AÖ [SÖ [S [E -mİş]] AÖ [A]] U [+ie]]]

b. Zaten söz arasında aileden zorla *alınmış* bir Rızapaşa arsası geçti. (AHT, 16)

c. Ahmet Bey birisini *arıyormuş* tavrını takındı. (ÖS, 24)

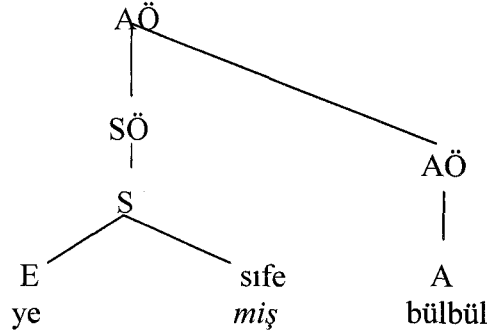
ç. Şimdi bu ne iştir ki artık *kalmış* saçını tırnağını aratıyor. (AN, 13)

II. 2. 3. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 3. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -mİş]] A + {ye/ble/aye}]]

a. Ötekiler, dut *yemiş* bülbüle dönmüşlerdi. (SF, 16)

(46)

$A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E -mİ\check{s}]] A\ddot{O} [A]]$

b. Kışlık yün perdesi hâlâ *kalkmamış* bir kapının önünde kız, onları durdurdu. (SF, 48)

c. Hayır, ben yılan kılığına *girmiş* yalana kanmam! (OP, 17)

ç. Kendini kabul *ettirmiş* fikir ve sanat eserlerine dayanmalıdır. (NH, 66)

d. Sabri yarısı duvarla *kesilmiş* küçük rokay havuz kalıntısına hayretle baktı. (AHT, 31)

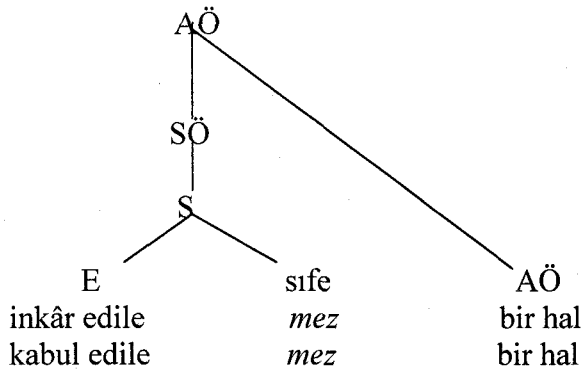
II. 2. 4. -mAz

II. 2. 4. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 4. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -mAz]] A EE]]

a. Bu, hiçbir zaman kendi kendine inkâr *edilemez*, başkalarının yanında da kabul *edilemez* bir haldir. (SF, 57)

(47)

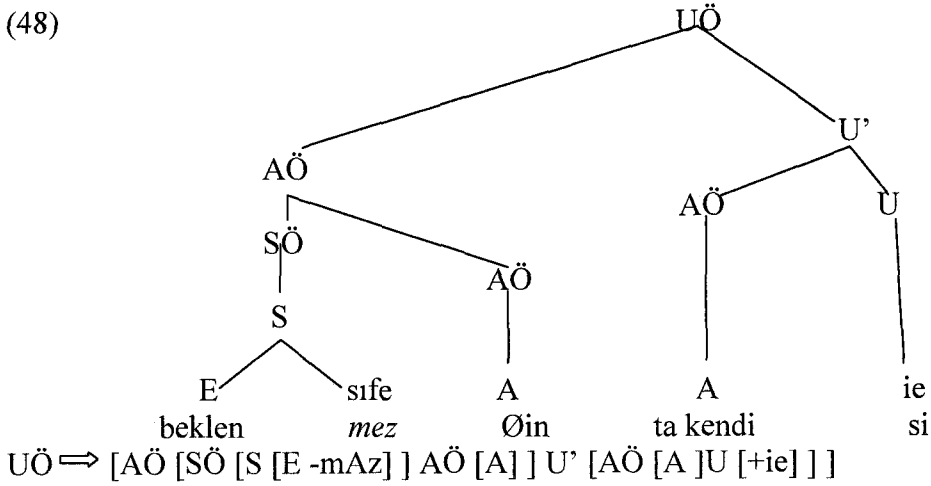

$A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E -mAz]] A\ddot{O}]$

II. 2. 4. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -mAz]] + tye A + be EE]]

a. Bu kadın *beklenmez* (beklenmez şeyin) ta kendisiydi. (AHT, 19)

(48)

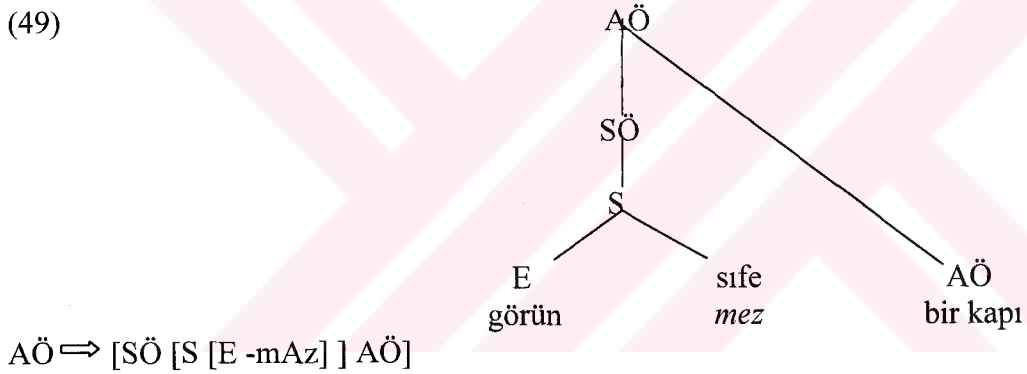

II. 2. 4. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 4. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E -mAz]] A]]

a. Bu sefer soldan, *görünmez* bir kapı açıldı. (SF, 38)

(49)

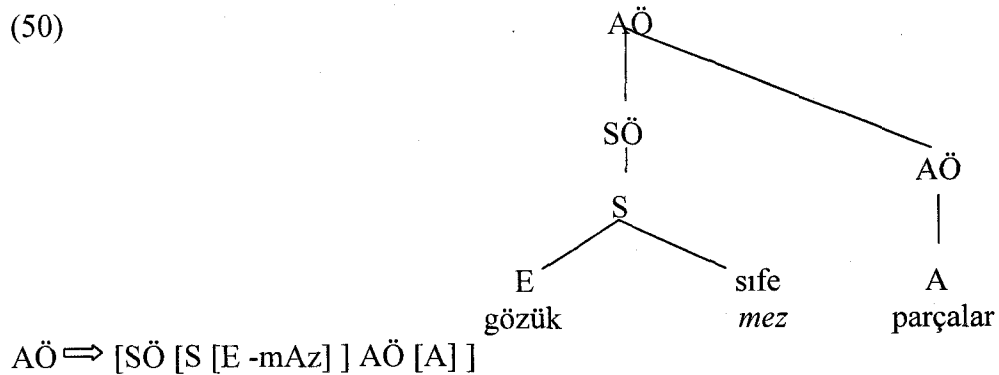

II. 2. 4. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 4. 3. 1. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mAz]] A]]

a. Ve ağzına *gözükmez* parçalar atıyordu. (SF, 83)

(50)

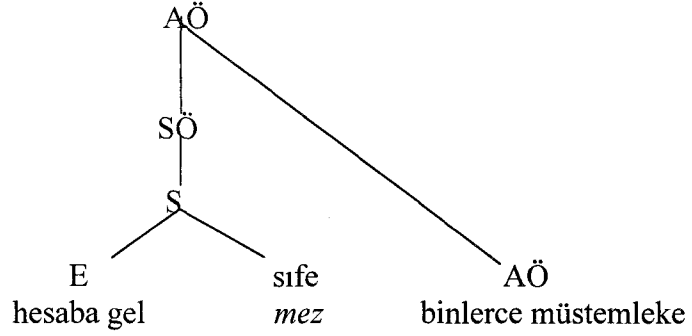

II. 2. 4. 4. Dolaylı Tümeleş Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 4. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -mAz]] A + ye]]

a. Daha hesaba *gelmez* binlerce müstemlekeye hâkimdir. (ÖS, 77)

(51)

$A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E -mAz]] A\ddot{O}]$

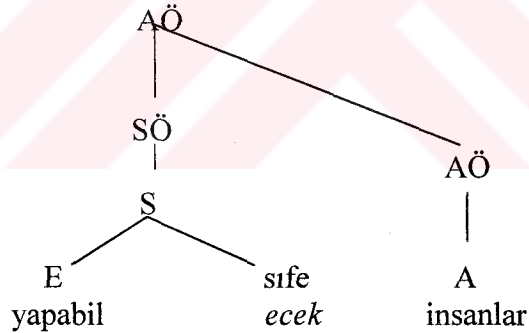
II. 2. 5. -AcAk

II. 2. 5. 1. Yüklem Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 5. 1. 1. TT [TTY [YT [YTY [E -AcAk]] A EE]]

a. -Bilirim ki- dedi, hepiniz, her şeyi *yapabilecek* insanlarsınız. (SF, 12)

(52)

$A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E -AcAk]] A\ddot{O} [A]]$

b. Bu *olmayacak* bir şey. (SF, 81)

c. Dildeki her söz, genç nesli ilmin, düşüncenin ve sanatın zirvesine *çıkarmak*

merdivenin basamağıdır. (NH, 16)

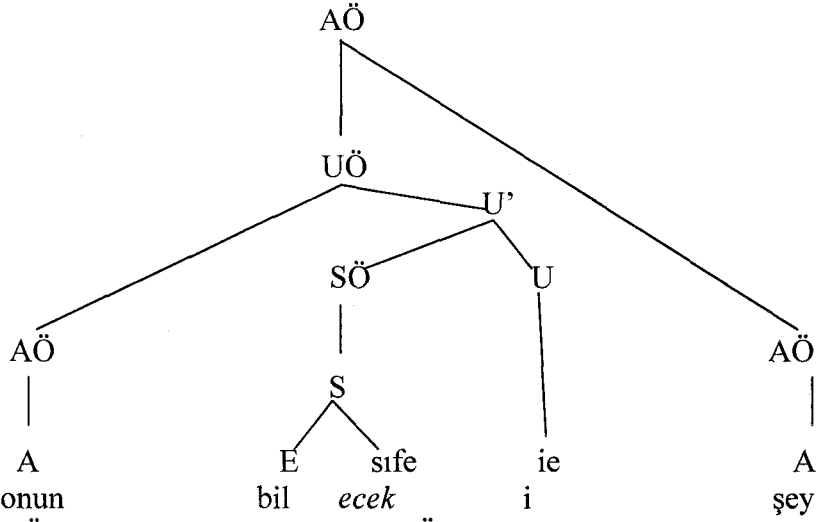
ç. Sanki, buna şaşım, sanki bir sürahi su çok *şaşılacak* bir şey. (OP, 22)

d. Belki de *yapılacak* en güzel ikram ama... (AHT, 15)

II. 2. 5. 1. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -AcAk + ie]] A EE]]

a. Orası onun *bileceği* şey. (SF, 29)

(53)

AÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A]] U' [SÖ [S [E -AcAk]] U [+ie]]] AÖ [A]]

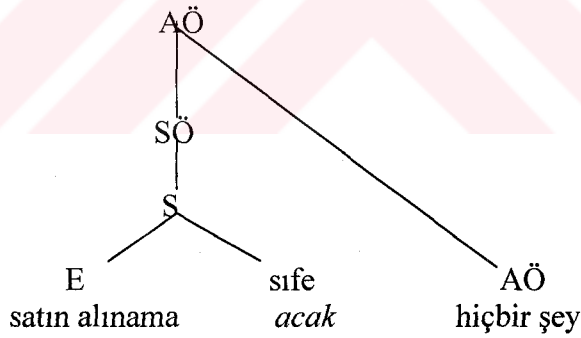
b. Bu, o kızın *kullanacağı* şey değil! (OP, 179)

II. 2. 5. 2. Özne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 5. 2. 1. TT [TTÖ [YT [YTY [E -AcAk]] A]]

a. Onunla satın *alınmayacak* hiçbir şey yoktu. (SF, 43)

(54)

AÖ \Rightarrow [SÖ [S [E -AcAk]] AÖ]

b. Bunda *üzülecek* bir şey yok. (SF, 56)

c. Artık *kaybedecek* vaktimiz yok. (İHS, 6)

ç. Parmağını *kaldıracak* hali yoktu. (ÖS, 65)

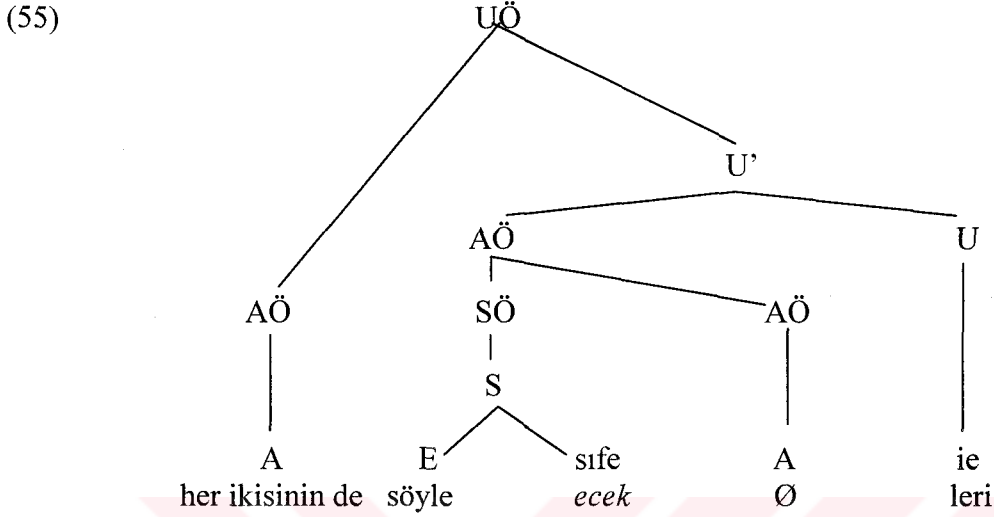
d. Yahu, dedik, bunu bir şikâyet *edecek* makam yok mu bu memlekette? (AN, 11)

e. E, bana *anlatacak* bir şeyiniz yok mu? (OP, 40)

f. Hafta sonunda kütüphanelerde *yapılacak* büyük şeyler bitmişti. (AHT, 33)

II. 2. 5. 2. 2. TT [TTÖ [YT [YTY [E -AcAk + ie]] A + ie]]

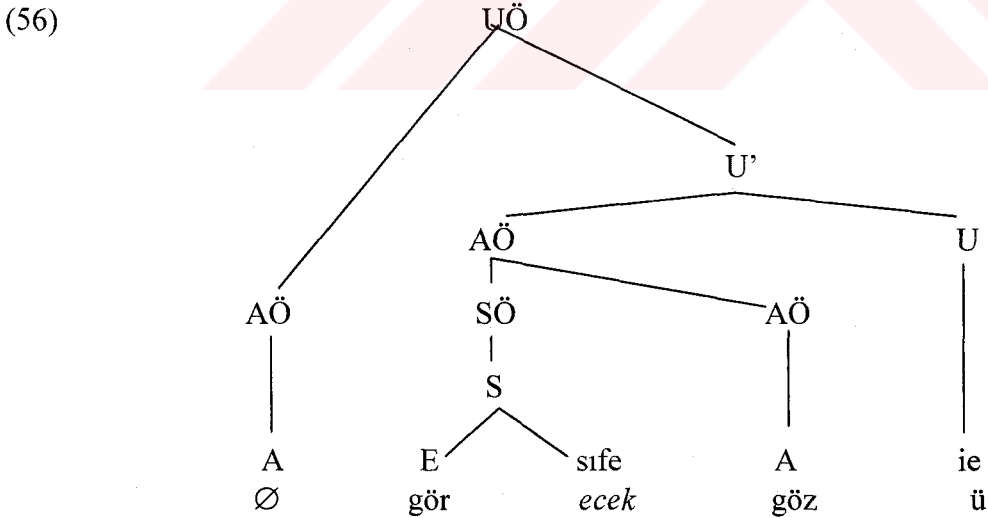
a. Her ikisinin de birbirine *söyleyecek*leri vardı. (SF,19)

UÖ ⇒ [AÖ [A] U' [AÖ [SÖ [S [E -Acak]] AÖ [A]] U [+ie]]]

II. 2. 5. 2. 3. TT [TTÖ [YT [YTY [E -AcAk]] A + ie]]

a. Babasını *görecek* gözü yoktu. (MŞE, 116)

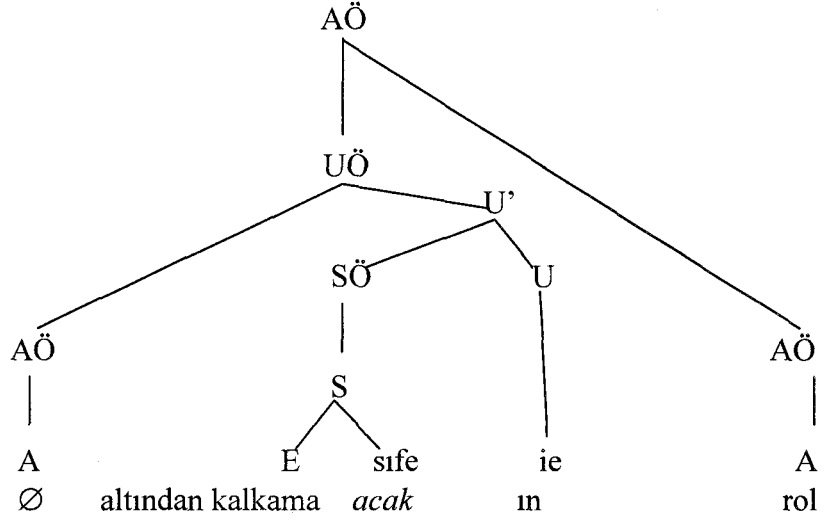

UÖ ⇒ [AÖ [A] U' [AÖ [SÖ [S [E -AcAk]] AÖ [A]] U [+ie]]]

II. 2. 5. 2. 4. TT [TTÖ [YT [YTY [E -AcAk + ie]] A]]

a. Altından *kalkamayacağın* rol yoktur. (SF, 20)

(57)

AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -AcAk]] U [+ie]]] AÖ [A]]

b. *Karşılaşacağı* şaheserlerin dili başkadır. (NH, 66)

c. *Aşağıya aktaracağımız* kısa metin bu dönem Türkçesi konusunda bir fikir

verebilecektir, sanıyoruz. (DA, 38)

ç. Uyumuştur hemen, *düşüneceği* bir şey yoktur ki cücenin, hemen uyur. (OP, 17)

d. Ben çok küçüktüm, *hatırlayabileceğim* bir şey yoktu. (AHT, 17)

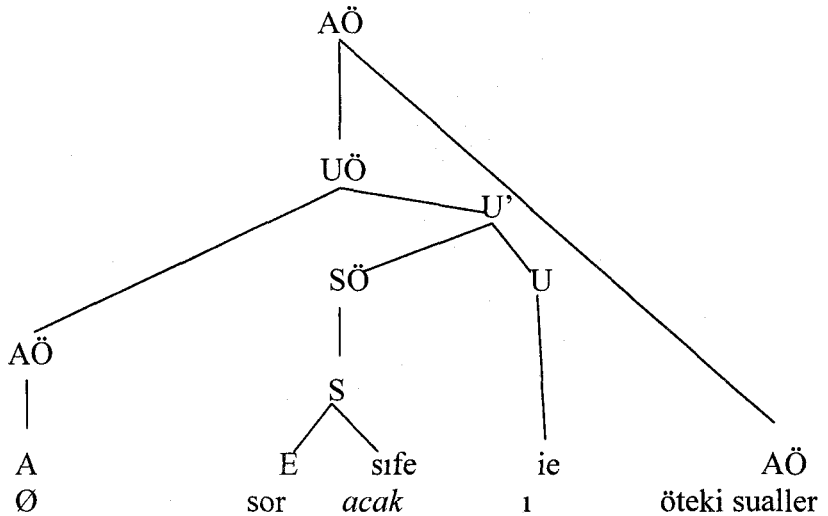
e. Burada sözünü *edeceğimiz* özellikleri yabancılar bilmez. (HB, 23)

II. 2. 5. 3. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 5. 3. 1. TT [TTBİN [YT [YTY [E -AcAk + İe]] A + be]]

a. *Soracağı* öteki sualleri de hazırlamıştı. (SF, 58)

(58)

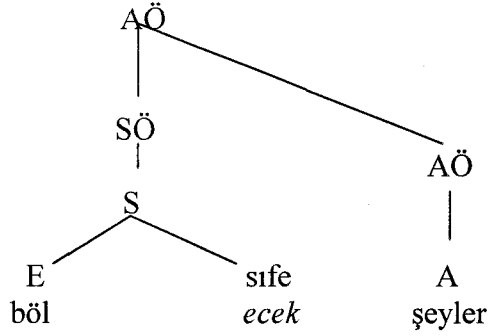
AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -AcAk]] U [+ie]]] AÖ]

b. Pazar günü ben de karımla gidip *tutacağımız* evi gördüm. (AN, 74)

II. 2. 5. 3. 2. TT [TTBlİN [YT [YTY [E -AcAk]] A + be]]

a. Zamanı *bölecek* şeyleri tutumla harcamalı. (OP, 18)

(59)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -AcAk]] AÖ [A]]

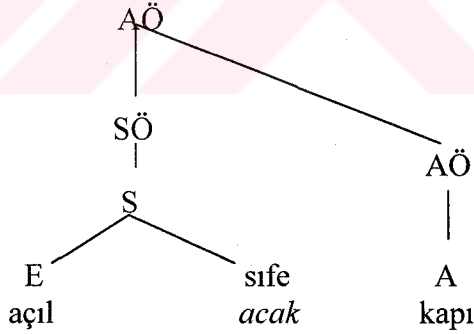
b. En *olmayacak* şeyi yaptı. (AHT, 26)

II. 2. 5. 4. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 5. 4. 1. TT [TTDT [YT [YTY [E -AcAk]] A + aye]]

a. Az sonra *açılacak* kapıdan aç aslanlar üstüme saldırıacak... (AN, 47)

(60)

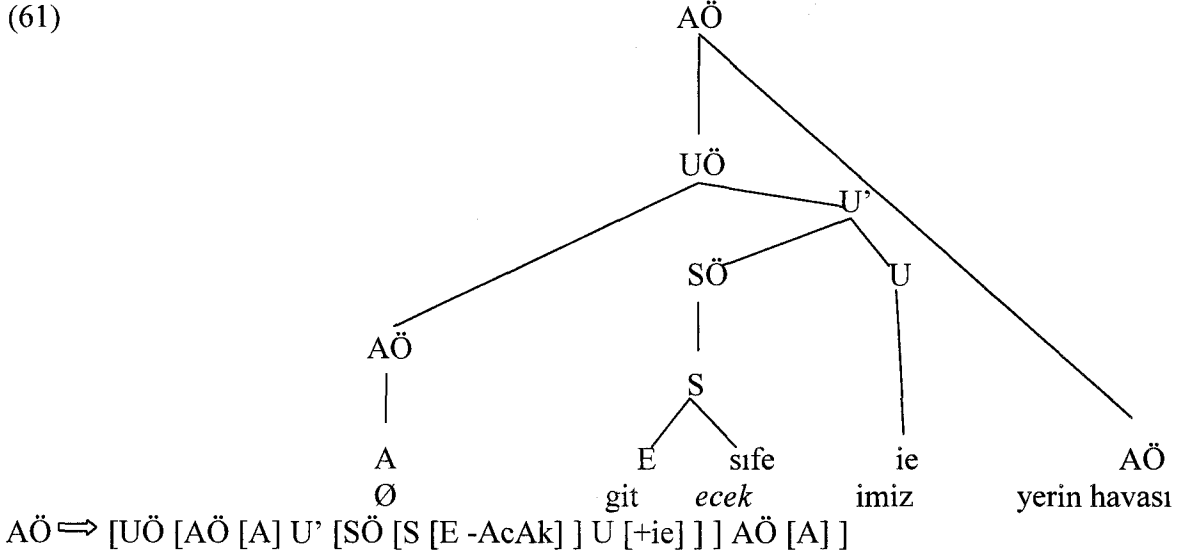

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -AcAk]] AÖ [A]]

II. 2. 5. 4. 2. TT [TTDT [YT [YTY [E -AcAk + İe]] A + {ye/ble}]]

a. Mesele, *gideceğimiz* yerin havasına bağlı. (SF, 17)

(61)

b. *Gideceğimiz* kasabada iki yazlık sinema varsa, hapı yutmuşuzdur. (SF, 17)

c. Yoksa, bizim *bilemeyeceğimiz* bir görüşe, bir ahlaka saplanırdı insan. (SF, 43)

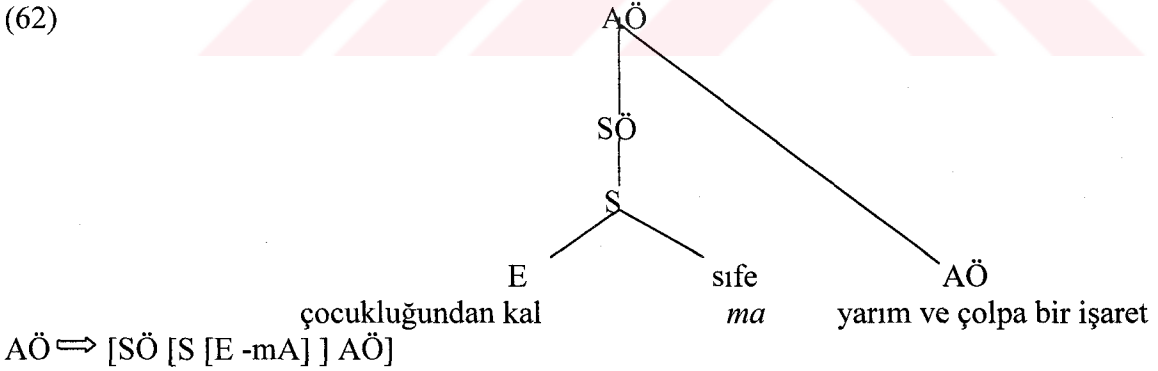
II. 2. 6. -mA

II. 2. 6. 1. Nesne Görevinde Kullanılanlar

II. 2. 6. 1. 1. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mA]] A]]

a. Eliyle şüphesiz çocukluğundan *kalma* yarım ve çolpa bir işaret yaptı. (AHT, 17)

(62)

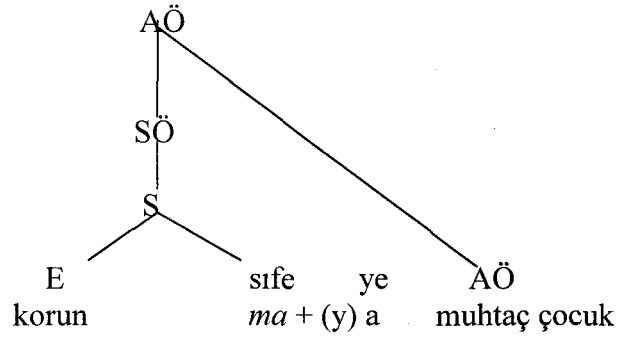

II. 2. 6. 1. 2. TT [TTBsizN [YT [YTY [E -mA]] +ye A]]

Aşağıda -mA ekinin, yer aldığı öbek içerisinde tek başına olmasa da yönelme eki olarak bir SÖ oluşturması, yer aldığı öbeğin sıfatlaştırıcılar içerisinde gösterilebileceğini göstermektedir.

a. Kimimiz de Türkçeyi *korunmaya* “muhtaç” çocuk sanıyoruz; Türkçenin anası babası gibi olduk... (SÖ, 25)

(63)

AÖ ⇒ [SÖ [S [E -mA + ye]] AÖ]

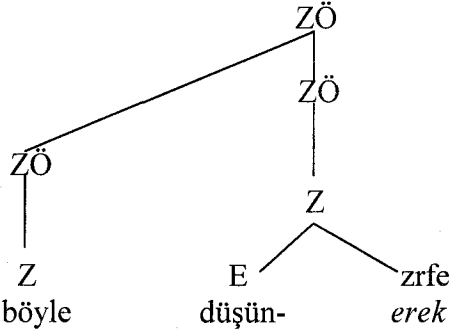
II. 3. Zarflaştırma Ekleriyle Oluşturulan Eylemsi Öbekleri

II. 3. 1. -ArAk

II. 3. 1. 1. TT [TTZT [YT [YTT [E -ArAk]]]]

a. Böyle *düşünerek* Aksaray'a kadar inmişti. (MŞE, 40)

(64)

ZÖ ⇒ [ZÖ [Z] ZÖ [Z [E -ArAk]]]

b. İkisi de *gülerek* birbirine bakıyorlardı. (MŞE, 39)

c. Demek edepsizlikten hareket *ederek* edebe, aşksızlıktan aşka varılacak. (SF, 134)

ç. Böylece *giderek* herkesten nefret ediyoruz. (HG, 63)

d. Onu *atarak* kelimeyi düzleştirdi. (İHS, 80)

e. Bu dâvâ, milli duygularla ve ciddî bir şekilde Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin tarafından tâ 1908'de ele *alınarak* halledilmişti. (NH, 11)

f. Türkçeyi, ustalara *öykünerek*, bir bakıma kendi çabalarımla öğrendim. (SÖ, 15)

g. Acaba bunlara *dayanılarak*, Türkiye Türkçesiyle Köktürkçe arasında bir çizgi çekilerek dolaysız bir bağlantı kurulabilir mi? (DA, 30)

ğ. Ulan bu memlekette kanun var be! *Diyerek* büsbütün azıyor. (AN, 10)

h. Ben de bacaklarımdan *sallanarak* onlara baktım. (OP, 11)

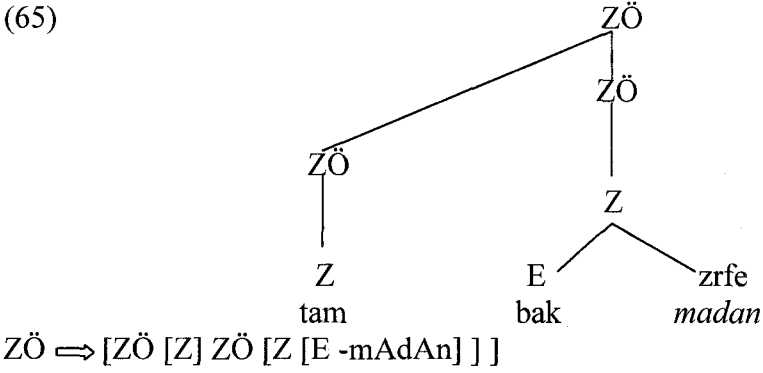
ı. Günün yarısını evin içinde *dolaşarak* geçirdi. (AHT, 35)

i. Mümeyyiz, sıska sarı elleriyle *titreşerek* masasının sol gözünü çekti. (ÖS, 19)

II. 3. 2. -mAdAn

II. 3. 2. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAdAn]]]]

a. Necmi'ye tam *bakmadan* arkadaşına mütemadiyen anlatıyor. (SF, 85)

b. Bu fikri *kavramadan* o hadise hakkında düşünemeyiz. (SF, 54)

c. Ben biliyorum, sabaha doğru geliyorlar, bana *aldırmadan* arsızlar. (OP, 175)

ç. Sözü *uzatmadan* döndüm... (AN, 75)

d. Evet, sabah *olmadan* ismini, asıl kendi ismini bulmalıydı. (ÖS, 50)

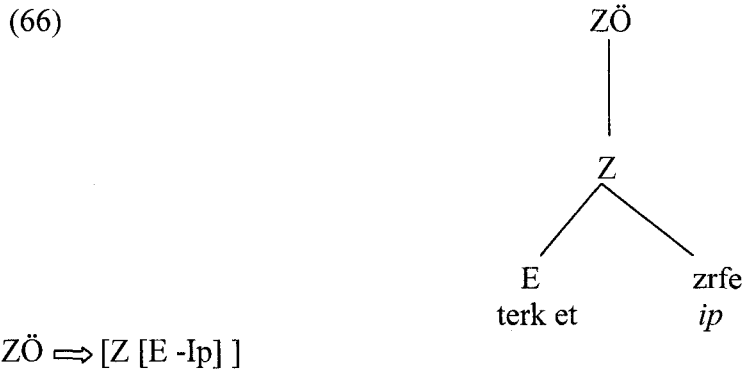
e. Gerçekle yüz yüze gelmiştik, *incinmeden, kırılmadan*. (SÖ, 32)

f. Yerine daha "parlak" bir kelime *bulmadan*, hiçbir söz dilden atılamaz. (NH, 17)

II. 3. 3. -Ip

II. 3. 3. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Ip]]]]

a. Ona evvela sokuluyorlar, sonra birdenbire onu terk *edip* yüz çeviriyorlardı. (MŞE, 202)

b. Bu borcu da *gidip*, tabii bir daha istemedim. (SF, 15)

c. Bir şişe rakı *alıp* köfteciye girdiler. (SF, 19)

ç. Ben hasta *olup* da ölüm hastası değilim ya! (MŞE, 59)

d. Şurda *çalışıp* üç beş kazanıyoruz da çoluk çocuğumuzu geçindiriyoruz. (AN, 9)

e. Çoğunluk yanlış *konusup* yanlış mı yazıyor? (SÖ, 118)

f. Gene Acemin “hurda”sını Arap kaidesiyle *cemileyip* “hırdavat” diye hüneler gösterdik. (İHS, 60)

g. Beckett, bugünü *görüp* insanlar arasındaki iletişim yoksunluğunu işler. (HG, 62)

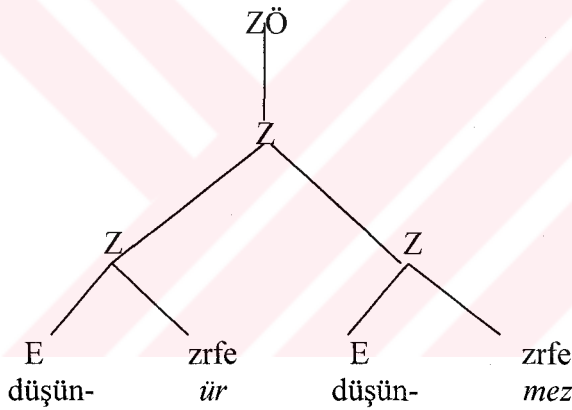
ğ. Kendinizi *kaldırıp* denize atın. (HB, 23)

II. 3. 4. ... Ir ...mAz

II. 3. 4. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Ir E -mAz]]]]

a. Nevin bunu *düşünür düşünmez* artık muhaverelere kulak kabartmadı. (SF, 157)

(67)

ZÖ ⇒ [Z [Z [E -Ir]] Z [E -mAz]]]

b. Böyle bir haberi *öğrenir öğrenmez* önce ne gazeteme, ne de arkadaşlara veririm. (SF, 142)

c. Üçüncü gece daha *uyur uyumaz*, kendisini bir kapının önünde buldu. (AHT, 111)

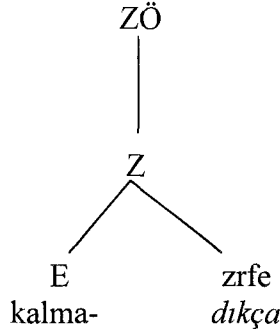
ç. Büyük kapıdan *girer girmez* Çetin'i beni bekler buldum. (AN, 69)

II. 3. 5. -tlkçA

II. 3. 5. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -tlkçA]]]]

a. Muztar *kalmadıkça* ilaç almazdı. (MŞE, 62)

(68)

 $Z\ddot{O} \Rightarrow [Z [E -dik\c{c}A]]$

b. Asım, ona *baktıkça* kendini sanki unuttu. (MŞE, 45)

c. Ve Georges'u *hatırladıkça*, *gördükçe* içim burkuluyor, kardeşçğim, diyorum. (SF,

101)

ç. Türkçeye rağbet *gittikçe* artmaktadır. (İHS, 38)

d. Emek *verildikçe* hem sürekliliğini korur, hem gelişir. (SÖ, 41)

e. Komiser *gittikçe* kızılıyordu. (AN, 18)

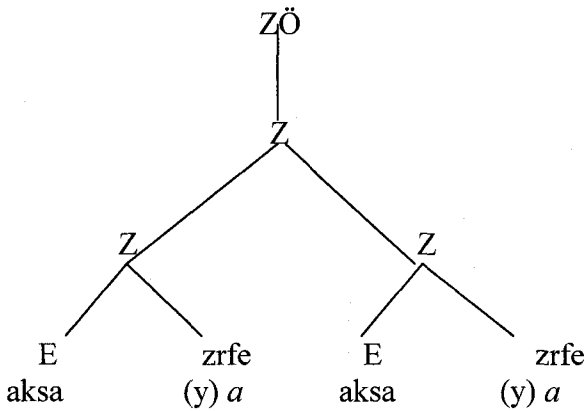
f. Bütün bunlar aklıma *geldikçe* perişan ediyordu. (AHT, 68)

II. 3. 6. ... A ... A

II. 3. 6. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -A E -A]]]]

a. Yine *aksaya aksaya*, kambur kambur çıktı gitti. (SF, 148)

(69)

 $Z\ddot{O} \Rightarrow [Z [Z [E -A]] [Z [E -A]]]$

b. Bu arada Zabel de *koşu koşu* geldi. (SF, 74)

c. Herhalde bu ad Lidya'dan *yayıla yayıla* çok eski zamanlarda oraya varmıştır. (HB,

13)

ç. Sallana sallana, düşe kalka, *ağlaya ağlaya* başka bir meyhaneye girdik. (AN, 58)

d. *Sallana sallana* birkaç küçük adım attım, kahvenin canlı ışıklarını arkamda bıraktım.

(OP, 11)

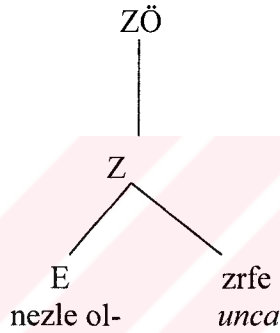
e. Kadının yüzüne *korka korka* baktı. (AHT, 26)

II. 3. 7. -(y)IncA

II. 3. 7. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -IncA]]]]

a. Bir defa nezle *olunca* günlerce evden çıkamaz. (MŞE, 129)

(70)

ZÖ ⇒ [Z [E -IncA]]

b. Kapıdan *girince*, odanın sıcaklığı insanın yüzüne vuruyordu. (MŞE, 134)

c. Ses *çıkmayınca*, kadın şüphelenmiş, içeriye girmiş, yatak bozulmamış bile. (SF, 27)

ç. Babası *ölünce*, ben dul kaldım, üniversiteye gönderemedim. (SF, 50)

d. Hem de Güney Anadolu'nun mandalinli, portakallı, turunçlu kıyılarında öyle kıyılar ve denizler ki; rüzgar kıyıda *esince*, denizin on mil açığına dek turunç, limon, mandalin ve iç açıcı çiçek suyu kokar. (HB, 25)

e. Plaj *denince* denizden başka kum ve kumsal gelir akla. (HB, 26)

f. Denizden *çıkınca* kıbrıs adasına gitti. (HB, 28)

g. Onlar *çıkarılınca* o kamus yarıya iner. (İHS, 40)

ğ. Tabii, kaide normal *olmayınca* ondan işte böyle tenakuz içinde tenekuz çıkar. (İHS,

81)

h. Hal böyle *olunca*, bizim Millî Eğitim Bakanlığına daha büyük vazifeler yüklenmektedir. (NH, 65)

1. Kutadgu Bilig'in sözvarlığına *bakınca* da benzeri özelliklerle karşılaşırız. (DA, 42)

i. Bu açıdan *bakınca* kitapların dilinde yayınevlerinin sorumluluğu büyük yer tutuyor. (SÖ, 114)

j. Lâkin sevgili Ahmet'inin ismini *duyunca* "Acaba bir kaza mı oldu?" diye pencereye koştı. (ÖS, 36)

k. Biz galiba merdivenlerden *düşünce*, komşunun evine girdik. (AN, 60)

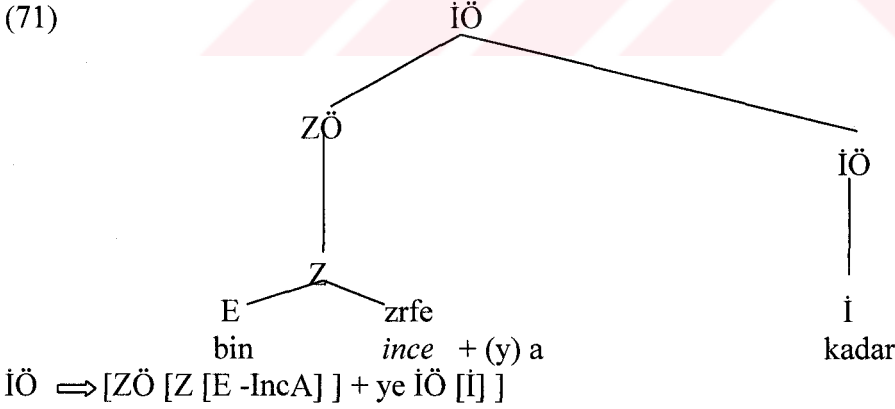
l. Yeniden kıyıya *gelince* İsmail'in sesini duydum. (OP, 7)

m. Sabri karısının ve çocuklarının resimlerini onun elinde *görünce* sanki evi, saadeti, her şeyi başkasının tasarrufunda imişçesine titredi. (AHT, 14)

II. 3. 8. -(y)Inca + ye kadar

II.3. 8. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Inca]] + ye kadar]]

a. Şu tatlı trene *bininceye* kadar ona ne tatlı gülmüştü. (SF, 64)

b. Beyazını *buluncaya* kadar gidemedim. (SF, 87)

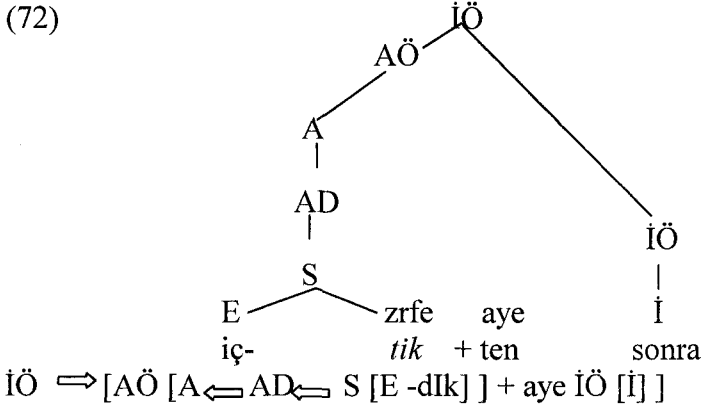
c. Siz *gelinceye* kadar biz de dört doğurduk! (MŞE, 58)

ç. O *dönünceye* kadar ben çarşıda şöyle bir yürüyeyim dedim. (OP, 81)

II. 3. 9. -dik + aye sonra

II. 3. 9. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dIk]] A + aye sonra]]

a. Soba başında cıgarasını *içtikten* sonra yatmıştı. (MŞE, 150)

b. Hiç insan buraya kadar *geldikten* sonra döner mi? (MŞE, 58)

c. Bu ad kıtayı *kapsadıktan* sonra Anadolu'ya Küçük Asya denildi. (HB, 15)

ç. Dilbilgisi ve Dilbilim kolundaki küçük masama *oturduktan* sonra, saçım önüme düşmüştü. (SÖ, 13)

d. Düdüklü tencereye, satın *aldığımızdan* yedi ay sonra sahip olabilmıştık. (AN, 115)

e. Sesini *duyduktan* sonra döndüm. (OP, 79)

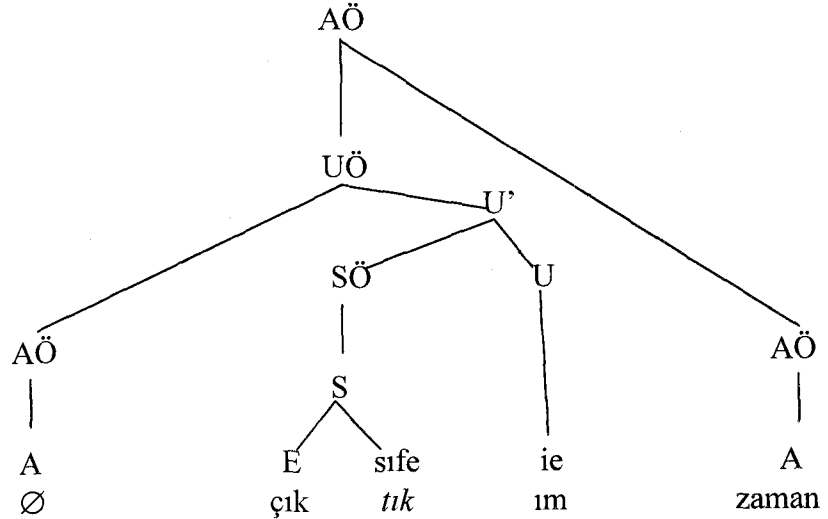
II. 3. 10. -dIk + ie zaman/ vakit

II. 3. 10. 1. TT [[TTZT [YT [YTY [E -dIk + ie]] zaman/ vakit]]

a. Sokağa *çıktığım* zaman gece yarısıydı²⁴. (SF, 97)

²⁴ Bu tümcede yer alan eylemsi, iyelik eki aldığı halde sıfat görevindedir. (Bu durum, II.2.1.1.1. başlığı altında açıklanmıştır. Bundan sonra aynı durumun gözlemlendiği öbekler için aynı açıklamaya bakılabilir). Ayrıca *zaman* sözcüğünün nitelenmesinde diğer sıfat tamlamalarından farklı bir durum göze çarpmaktadır.. Erkman-Akerson ve Ozil bu tür tümceler için şunları söylemektedir: "Bir de ilk bakışta sıfat işlevli yan tümce izlenimini bırakan belirteç tümceleri vardır: '[Ahmet dün eve geldiği zaman] elektrikler kesilmişti.' Bu yan tümce belirteç işlevindedir. Tıpkı sıfat işlevli yan tümce gibi bir ögesi dışarda bırakılarak adlaştırılmıştır ve bir nitelenen ögesi ('zaman') vardır. Ancak yan tümcenin öznesi fiiliyle belirtisiz bir tamlama ('Ahmet-Ø...geldiği-i) kurmuştur. Oysa, sıfat işlevli yan tümcelerin '-dığı' eki taşıyan ortaçları özneleriyle her zaman belirtili bir tamlama kurar. Bu nitelenen öge ('zaman') özerk nitelermelerde olduğu gibi anlamsal açıdan içi tam dolu olmayan bir sözcüktür. Yan tümce içindeki belirtisiz tamlamaya bakarak 'zaman' sözcüğünün 'ilgeç' gibi çalıştığını da söyleyebiliriz. Ancak, 'zaman' ilgeç değil, ad türü bir sözcüktür. Zaman anlamlı bu belirteç yan tümcesi, bir yandan sıfat işlevli yan tümce yapısı göstermekte, bir yandan belirteç işlevi üstlenmektedir. Öyleyse böyle farklı yan tümce özellikleri gösteren yapıların bir geçiş aşamasını yansıttıklarını öne sürebiliriz. Bu tür yan tümceler, yapısal açıdan bir yan tümce türünden bir başkasına geçiş aşamasında bulunurlar. Zaman gösteren bu yan tümcenin yerine başka bir belirteç yan tümcesi

(73)

AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dlk]] U [+ie]]] AÖ [A]]

b. Atiye Hanımı birinci *evlendirdikleri* vakit, Mesut dadıyı çeyiz halayığı vermişlerdi.

(MŞE, 60)

c. Bulduğum zaman prens, *bulmadığım* zaman büyük aktörüm. (SF, 43)

ç. Ondan ötesi, haftaya bu saatte burda *toplandığımız* zaman kararlaşır. (SF, 17)

d. Bunlarla televizyonu *açtığımız* vakit karşılaşıyoruz. (HG, 63)

e. İnsan oğlunu cin değil, şeytan değil, kendine kulak *asılmadığı* zaman ilim çarpar.

(İHS, 31)

f. Dilimiz bu sadelik ve duruluk çizgisine *geldiği* zaman, daha Cumhuriyet ilân edilmemişti. (NH, 8)

g. Victor Hugo *doğduğu* zaman muhakkak ki, Larousse'u ezbere biliyordu. (NH, 15)

ğ. Köprüye *geldikleri* zaman birbirine zıt düşüncelerle bayağı yorulmuştu. (AHT, 31)

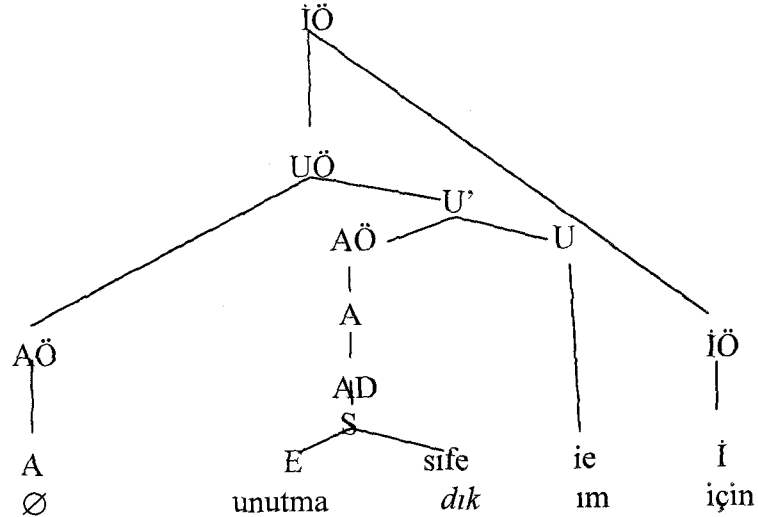
II. 3. 11. -dlk + ie için

II. 3. 11. 1. TT [TTZT [YT [YTY [(A) E -dlk + ie]] için]]

a. Saffet önceleri Halit'in evlenme niyetinden haberdar *olmadığı* için, aklına getirmediği evlenme fikrini ele aldı. (SF, 71)

getirebilmemiz de mümkündür: 'Ahmet dün eve *geldiği*-nde elektrikler kesilmişti.' Öte yandan 'zaman' sözcüğü başka kullanımlarda gerçek bir nitelenen öge de olabilir (1998: 341-342).

(74)

İÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [AÖ [A ⇐ AD ⇐ S [E -dık]] U [+ie]]] İÖ [İ]

b. Şu harp sıralarında her şey para *ettiği* için küçük arazi sahipleri, her türlü esnaf, nisbi bir refah içerisindedir. (SF, 58)

c. Karımız evi, arabayı *değiştirelim dediği* için ondan nefret ediyoruz. (HG, 63)

ç. Türkçe ana dil *olduğu* için kendiliğinden öğreniliyor. (İHS, 9)

d. Onun içindir ki “millet” ancak “dil”i ile, “dil”i sayesinde vardır; “dil”i *olduğu* için vardır. (NH, 15)

e. Kitabımızın konusu, geçmişiyile, bugünüyle ve geleceğiyle Türkiye Türkçesi *olduğu* için bütün bu lehçe ve diller üzerinde uzun uzadıya durmuyoruz. (DA, 16)

f. Ben asil *olduğum* için tamamıyla bu fikirdeyim dedi. (ÖS, 74)

g. Hiç çocuğu *olmadığı* için Bay V. B. köpeğine çok düşkünmüş. (AN, 46)

ğ. “Ama cüce *olduğum* için üzlmüyorum,” dedim. (OP, 11)

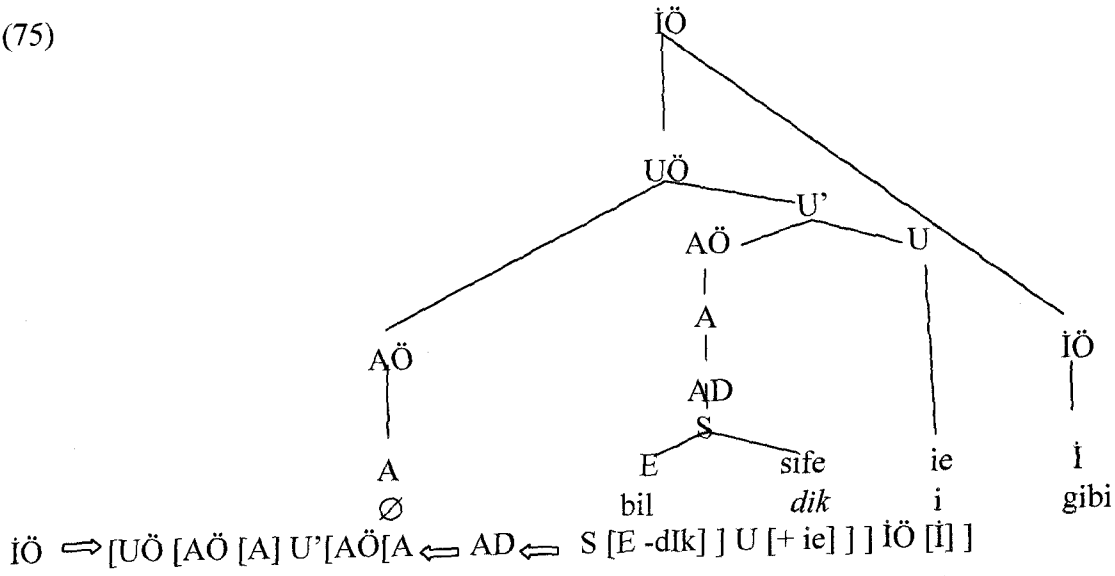
h. İnşallah elbisesini *giydiğim* için darılmaz. (AHT, 13)

II. 3. 12. -dık + ie gibi

II. 3. 12. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dık + ie]] gibi]]

a. Maaşları, yahut haftalıkları o *bildiği* gibi tanzim eder. (SF, 17)

(75)

b. Her zaman *olduğu* gibi selam almıştı. (MŞE, 122)

c. Yukarıda *söylendiği* gibi Homeros zamanında Asya adı Efes dolaylarına atfediliyordu. (HB, 13)

ç. *Söylediğimiz* gibi özel bankalar da ilk kez Efes'te kuruldu. (HB, 39)

d. Bilimkurgu ileriye vâkıf *olduğu* gibi geriye de vâkıf olabilir. (HG, 68)

e. Fakat bünyesinin kudreti *olduğu* gibi duruyor. (İHS, 40)

f. Ben de adamın *öğrettiği* gibi yalan söyledim. (AN, 47)

g. Ben seni *olduğun* gibi seviyordum, tabii halinle... (AN, 65)

ğ. Tıpkı kızının *iyileştiği* günün sevinci gibi bir şey. (AHT, 53)

ı. Hepsi uzaktan hiç *görmedikleri* bir şey gibi ona bakıyorlardı. (AHT, 126)

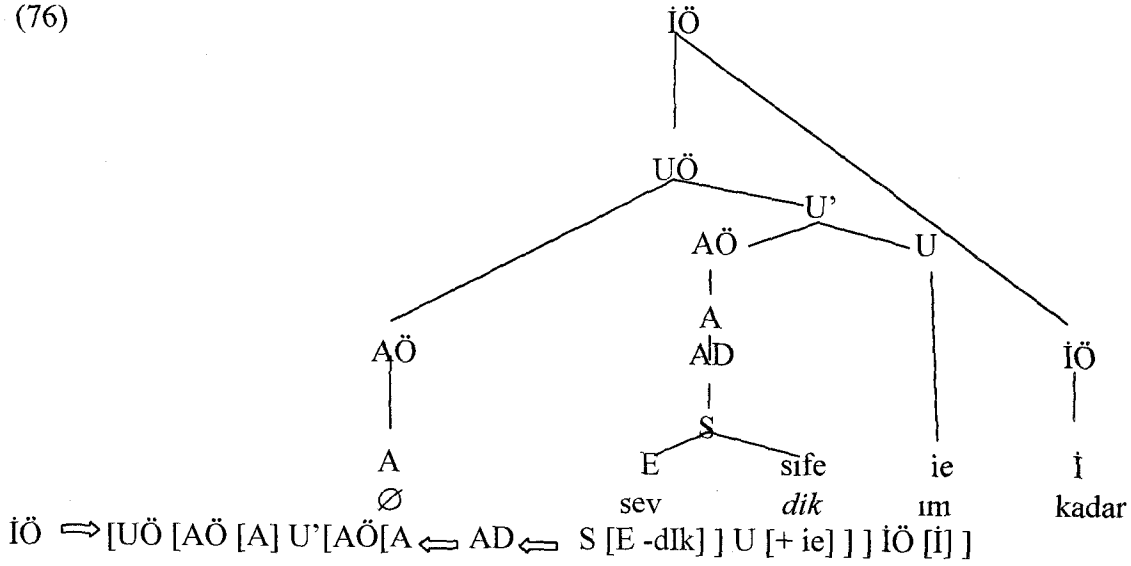
İ. Hepsi, yeni geçmiş bir fırtınanın kapalı yerlere *savurduğu* sonbahar yaprakları gibi solgundu. (ÖS, 17)

II. 3. 13. -dik + ie kadar

II. 3. 13. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dik + ie]] kadar]]

a. Onları *sevdiğim* kadar hayatı seviyorum. (SF, 100)

(76)

b. Özel bankaların hepsi *istedikleri* kadar faiz alırlar ve verirlerdi. (HB, 39)

c. Despina, Despina ... diye avazı *çıktığı* kadar haykırdı. (ÖS, 42)

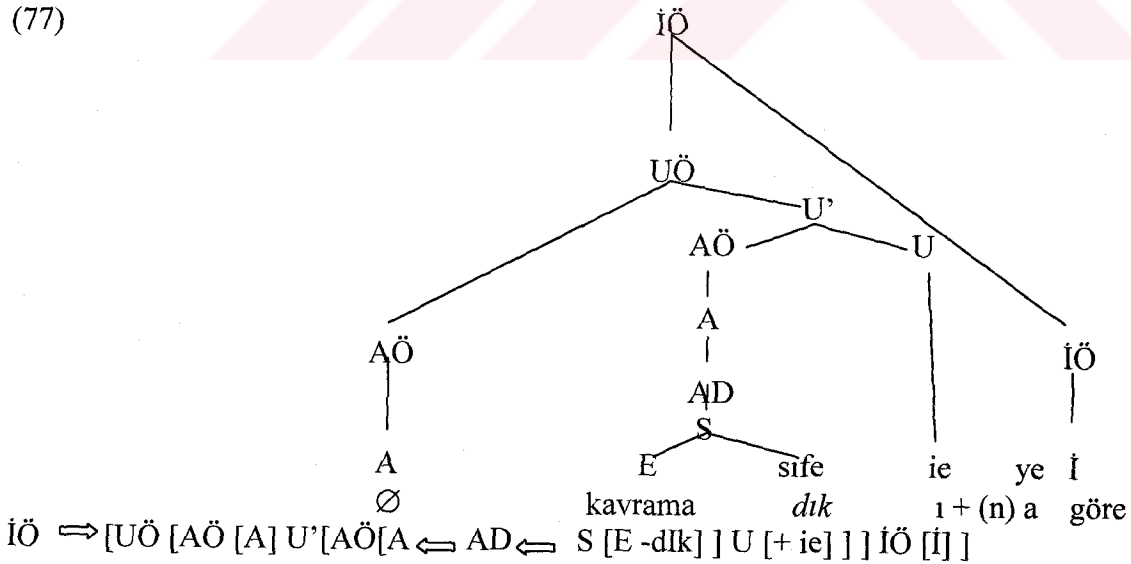
ç. Genç muharrir avazı *çıktığı* kadar bir nara bastı. (ÖS, 69)

II. 3. 14. -dlk + ie + ye göre

II. 3. 14. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -tlk + İe]] + ye göre]]

a. Hanım teyze bu fikri *kavramadığına* göre, haksız. (SF, 54)

(77)

b. Kemal'in *saydığına* göre, en çok başkanlık rekoru iki yaşlı kadındaydı. (AN, 42)

c. İstanbul'a *geldiğime* göre başka bir piyanoda konser veririz. (AN, 98)

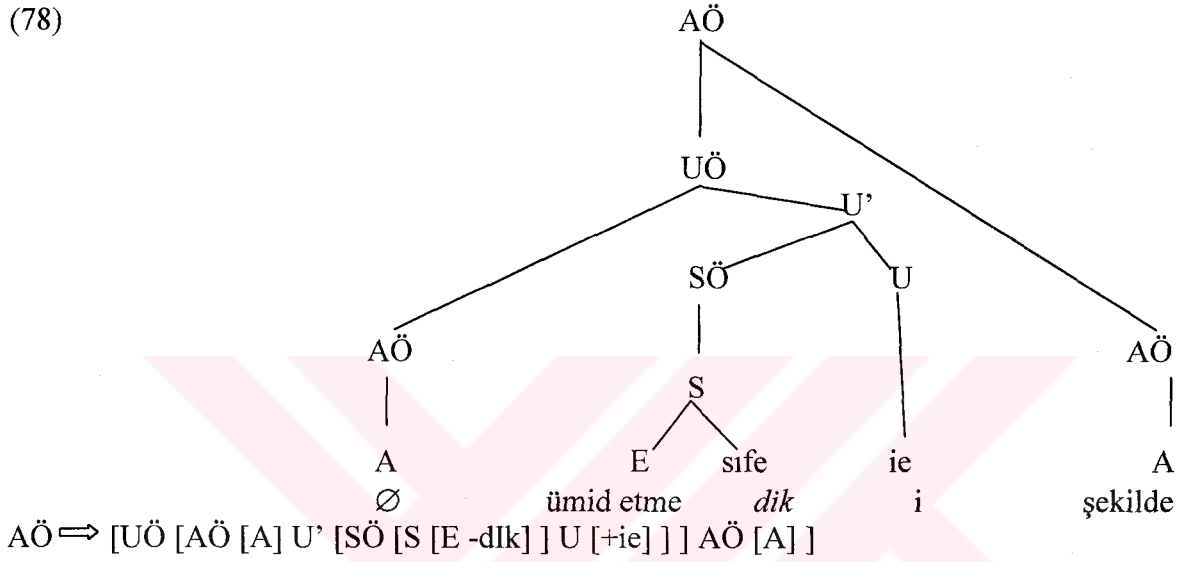
ç. Benim *bildiğime* göre karısı çok dürüst, evine, kocasına bağlı, çok namuslu bir kadındı. (AN, 143)

II. 3. 15. -dik + ie şekilde

II. 3. 15. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dik + ie]] şekilde]]

a. Sesi hiç *ümid etmediği* şekilde hırçın ve kuruydu. (AHT, 48)

(78)

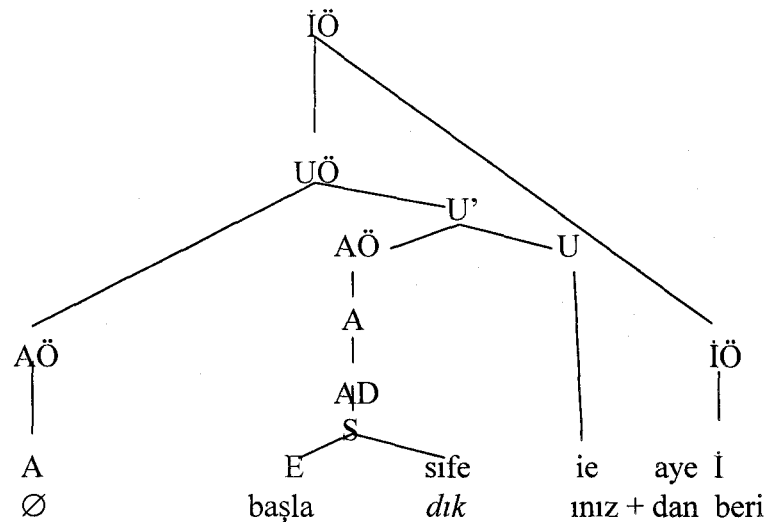
II. 3. 16. -dik + ie + aye beri

II. 3. 16. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dik + ie]] (A) + aye beri]]

a. Efendi oğlum, işe *başladığımızdan* beri her sabah daireye erkenden geliyorsunuz.

(AN, 72)

(79)

İÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A] U' [AÖ [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E -dİk]] U [+ie]]] + aye İÖ [İ]]

b. Karım, *evlendiğimiz* günden(XÖ) beri, bir düdüklü tencere istiyordu. (AN, 107)

c. Karısı *gittiğinden* beri hayatı birçesit yalnızlık mektebi olmuştu ve yalnızlık hiç de bu şekilde dinlendirici bir şey değildi. (AHT, 10)

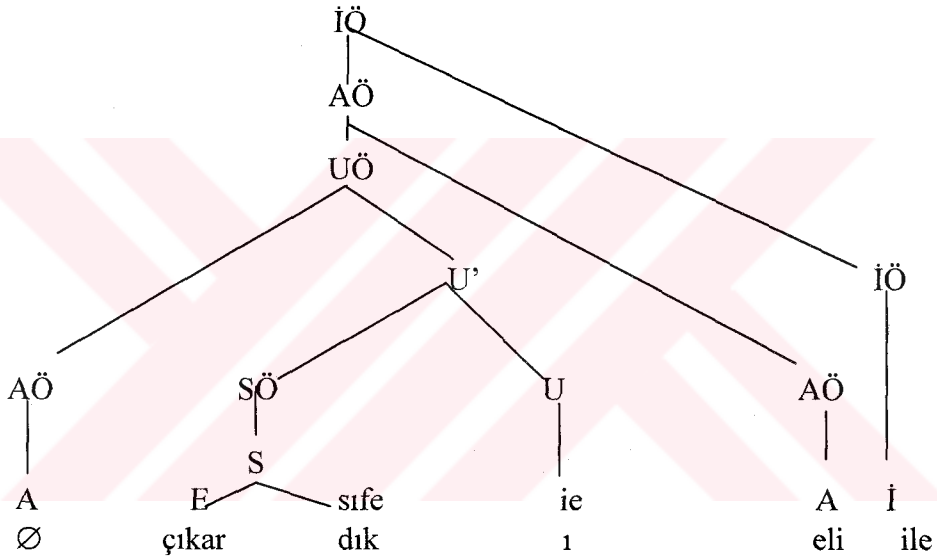
ç. Antalya'ya *gittiğinden* beri evde tek başına oturuyordu. (AHT, 12)

II. 3. 17. -dİk + ie A + ile

II. 3. 17. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -tİk + İe]] (A) ile]]

a. Hızla cebinden *çıkardığı* eliyle bu mühim âleti tuttu. (ÖS, 81)

(80)

İÖ \Rightarrow [AÖ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dİk]] U [+ie]]] AÖ [A]] İÖ [İ]]

b. İsmi *bilmediği* samimi mukarriplerinden bir ikisiyle geri döndü. (ÖS, 60)

c. Sabri hiç *anlamadığı* bir ihtiyaçla onu taklit etti. (AHT, 27)

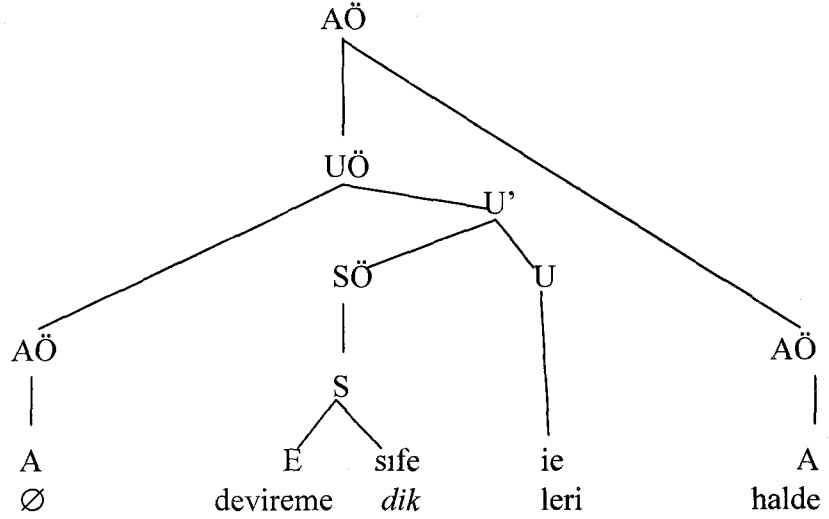
ç. Ahmet Bey, en müşkül mevkilerle en tehlikeli zamanlarda *yaptığı* asabî bir hareketle gözlüğünü tuttu. (ÖS, 18)

II. 3. 18. -dİk + ie halde

II. 3. 18. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dİk + ie]] halde]]

a. O kadar emeklerine rağmen fesahatçiler dildeki bir tane yanlış *deviremedikleri* halde dil onların bütün doğrularını yere serdi. (İHS, 62)

(81)

AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dik]] U [+ie]]] AÖ [A]]

b. Ancak, bu hatalı tutum asırlarca devam *ettiği* halde, Türkçenin özüne dokunamamıştı.

(NH, 32)

c. Rakı *istediği* halde ancak bir yudum içmişti. (AHT, 51)

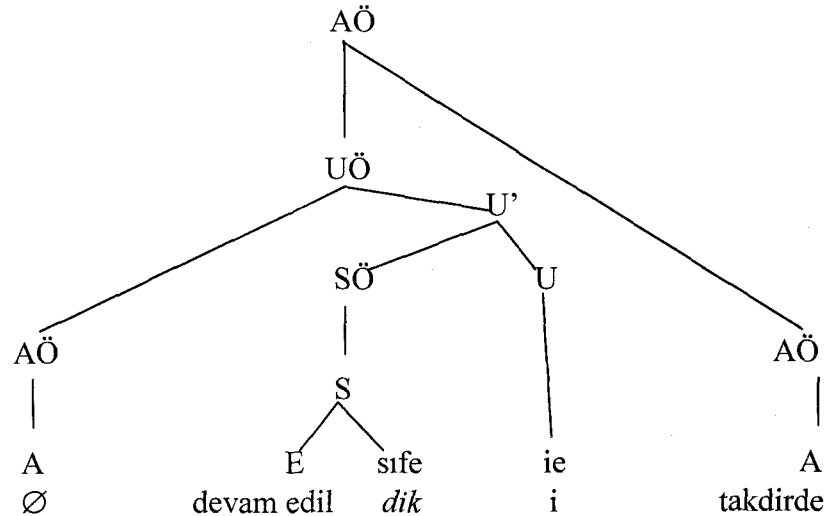
ç. Yaşı kırka *dayandığı* halde hâlâ kadın avcısı geçinirdi. (SF, 63)

II. 3. 19. -dik + ie takdirde

II. 3. 19. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dik + ie]] takdirde]]

a. Böyle şuarsuz ve bilgisizce harekete devam *edildiği* takdirde ne millî dil kalır, ne de millî bütünlük. (NH, 122)

(82)

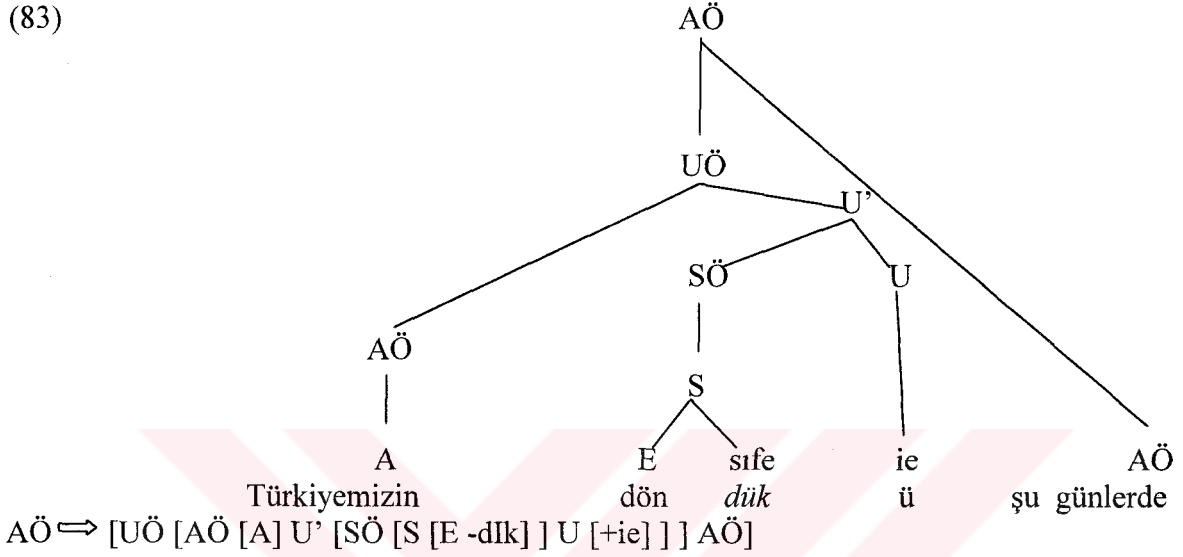
AÖ ⇒ [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dik]] U [+ie]]] AÖ [A]]

II. 3. 20. -dIk + ie Őu günlerde

II. 3. 20. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dIk + ie]] Őu günlerde

a. Bu sebeple, Türkiyemizin uçurumun kenarından *döndüğü* Őu günlerde bile bütün meselelerine ayrı ayrı değer vermekteyiz. (NH, 7)

(83)

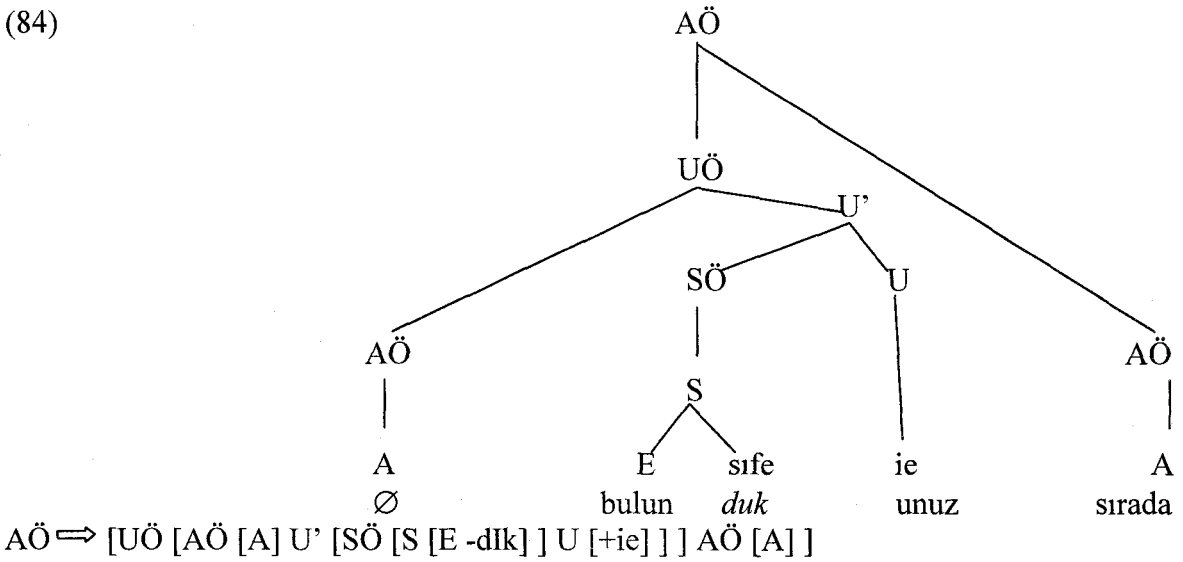

II. 3. 21. -dIk + ie sırada

II. 3. 21. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dIk + ie]] sırada

a. Adana'da *bulunduğunuz* sırada sylevlerinizi dinledim. (İHS, 3)

(84)

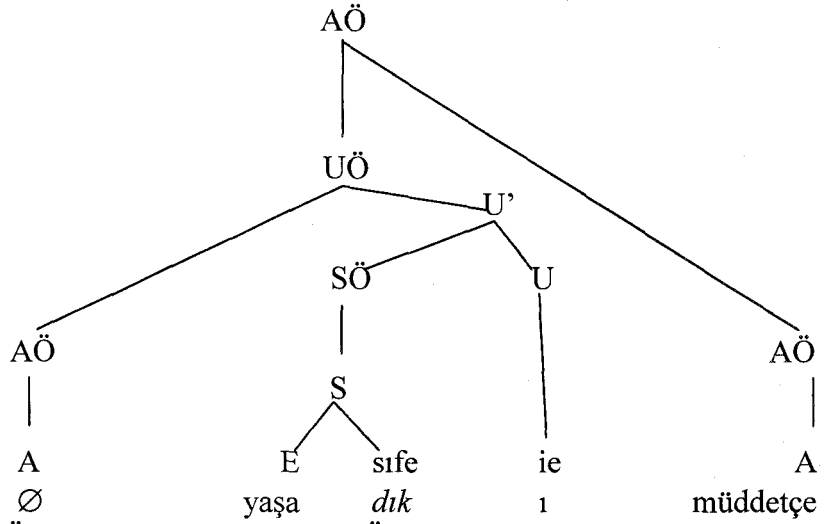

II. 3. 22. -dIk + ie mddete

II. 3. 22. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -dlk + ie]] müddetçe]]

a. Dil yaşadığı müddetçe millet ayaktadır. (NH, 16)

(85)

AÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -dlk]] U [+ie]]] AÖ [A]]

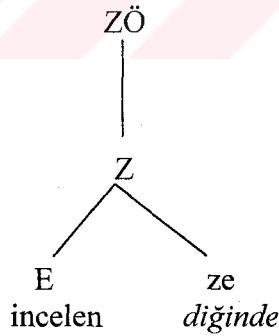
II. 3. 23. -dlğIndA

II. 3. 23. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -tlğIndA]]]]

a. Karahanlı Türkçesinin ürünleri *incelendiğinde* geniş bir sözvarlığıyla karşılaşılır.

(DA, 41)

(86)

ZÖ \Rightarrow [Z [E -dlğIndA]]

b. Türkçenin, yapısıyla ilgili çok önemli özelliği de sözcük türleri bakımından *incelendiğinde* ortaya çıkar. (DA, 78)

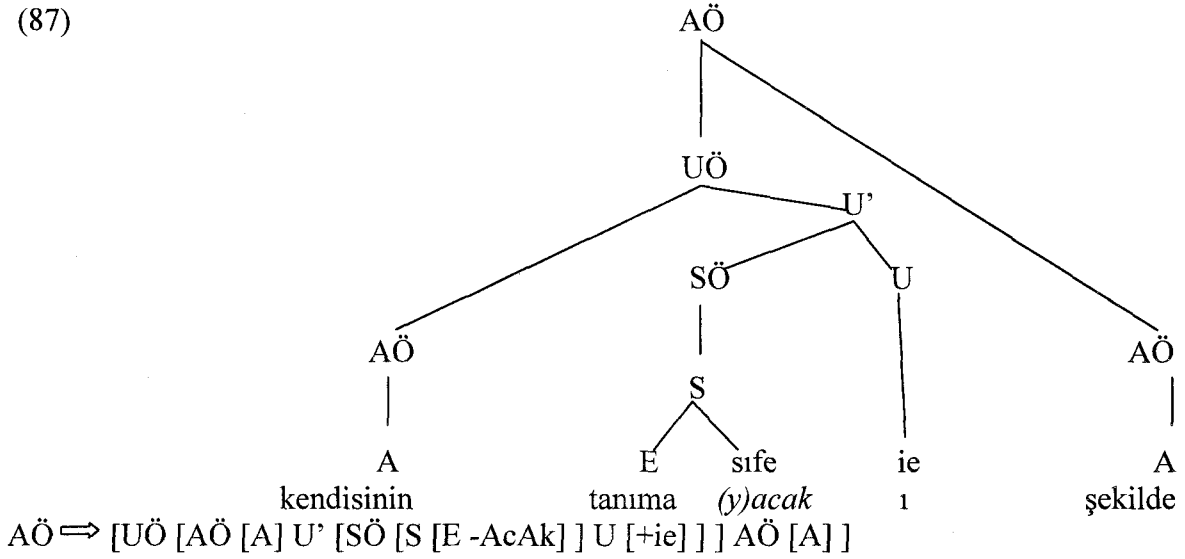
II. 3. 24. -AcAk + ie şekilde

II. 3. 24. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk + ie]] şekilde]]

a. Bir kasabalı üniversiteli gencin bir perdelik piyesi, kendisinin de *tanıyamayacağı*

şekilde oynandı. (SF, 69)

(87)

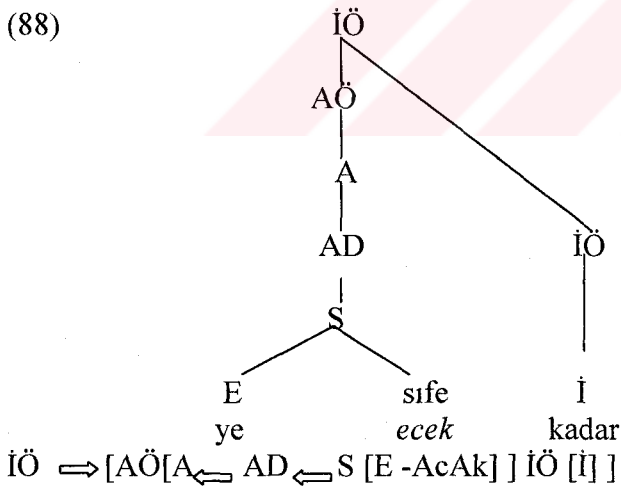

II. 3. 25. -AcAk kadar

II. 3. 25. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk]] kadar]]

a. Daha o ağaç döküntülerini *yiyecek* kadar olmadım şükür. (OP, 6)

(88)

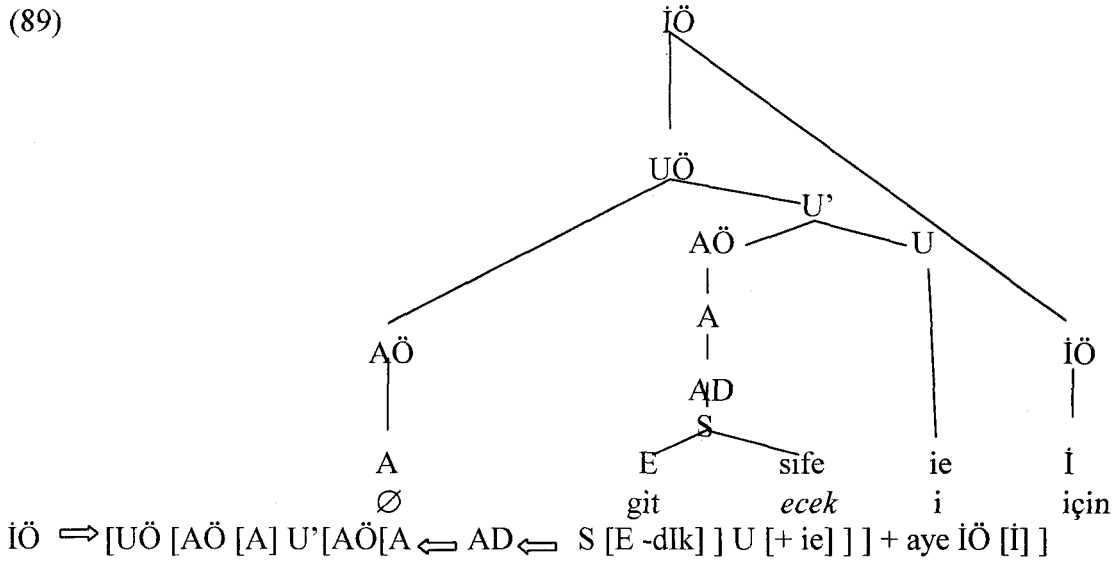

II. 3. 26. -AcAk için

II. 3. 26. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk]] için

a. *Gideceği* için bayağı seviniyordu. (AHT, 29)

(89)

b. Son zamanlarda tekrar *yayınlanacağı* için onları tekrar gözden geçirdim ve hayatımı

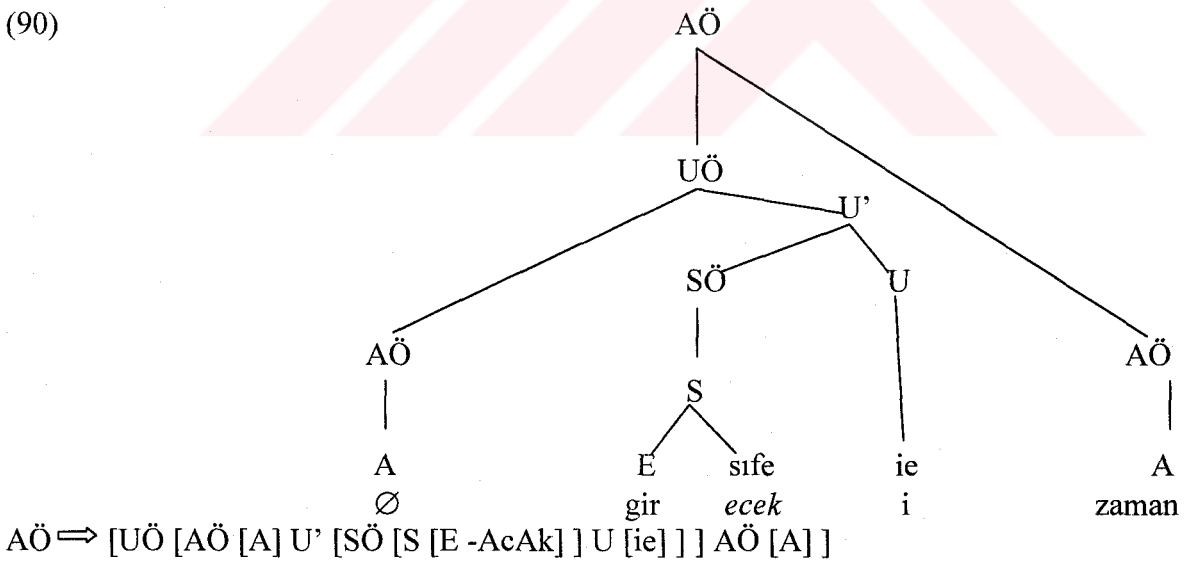
bir sinema şeridi gibi gördüm orada. (HG, 8)

II. 3. 27. -AcAk + ie zaman

II. 3. 27. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk + ie]] zaman]]

a. Odasına *gireceği* zaman Despina'yı gördü. (ÖS, 65)

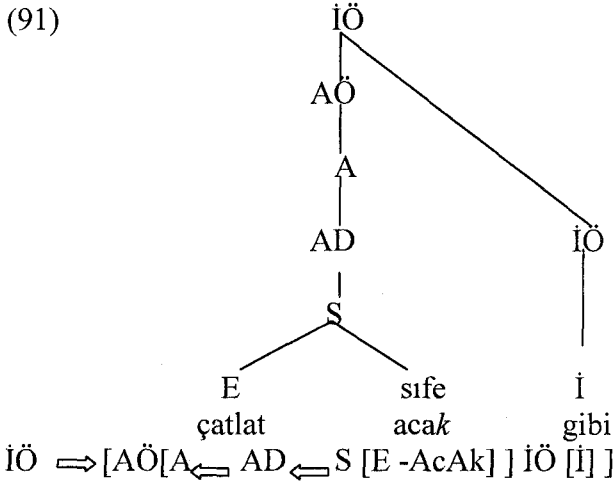
(90)

II. 3. 28. -AcAk gibi

II. 3. 28. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk]] gibi

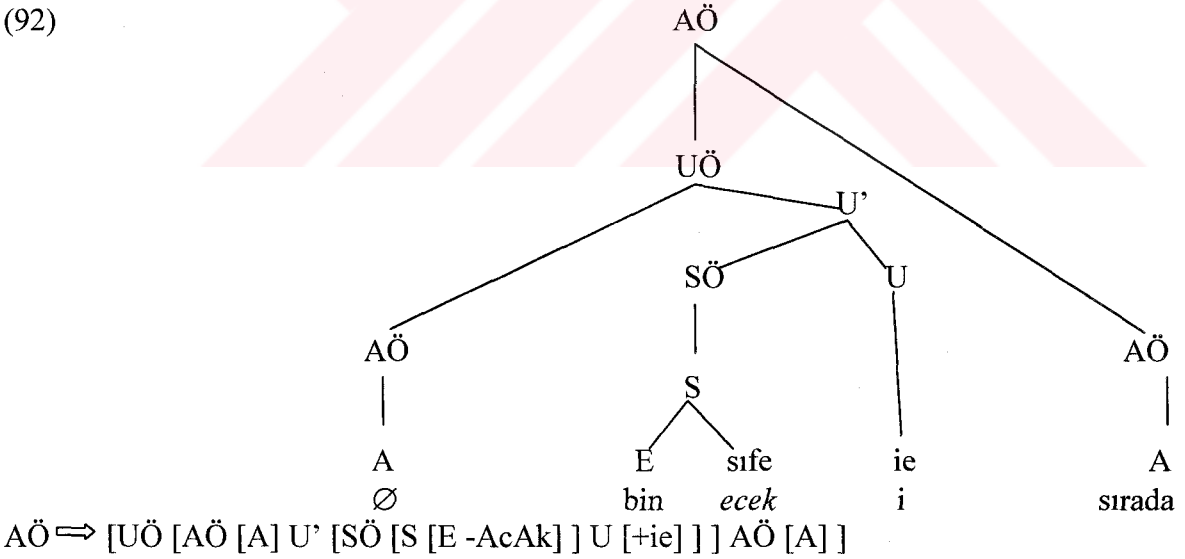
a. Sarhoş gibi gözleri dumanlanıyor, kalbi göğsünü *çatlatacak* gibi çarpıyor, çeneleri kilitleniyordu. (ÖS, 24)

II. 3. 29. -AcAk + ie sırada

II. 3. 29. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk + ie]] sırada]]

a. Tam *bineceği* sırada dehşetli bir arbede koptu. (ÖS, 60)

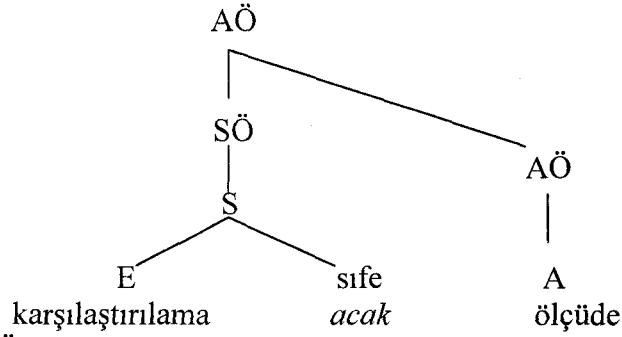

II. 3. 30. -AcAk ölçüde

II. 3. 30. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -AcAk]] ölçüde]]

a. Bugün dünyada, insanlar arasındaki iletişim olanakları, önceki yüzyıllarla, hatta bundan 20 –30 yıl öncesiyle *karşılaştırılmayacak* ölçüde artmıştır. (DA, 141)

(93)

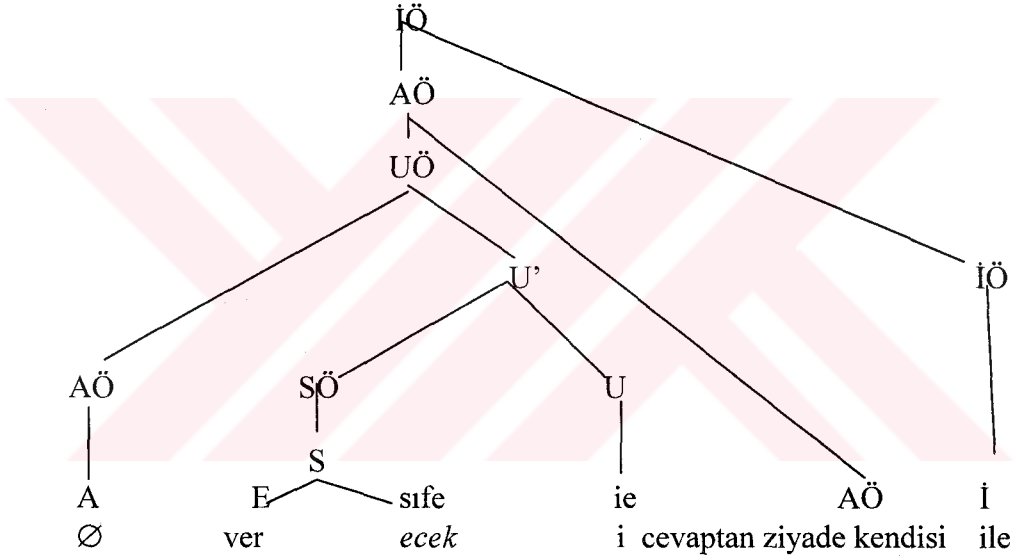
AÖ \Rightarrow [SÖ [S [E -AcAk]] AÖ [A]]

II. 3. 31. -AcAk + ie A ile

II. 3. 31. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E AcAk + ie]] A ile]]

a. Fakat *vereceği* cevaptan ziyade kendisiyle meşguldü. (AHT, 19)

(94)

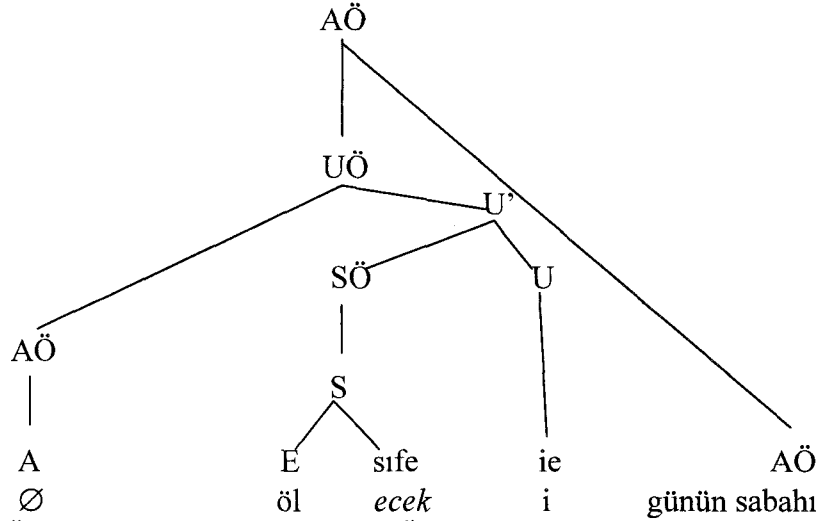
İÖ \Rightarrow [AÖ [A]UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -AcAk]] U [+ie]]] AÖ] İÖ [İ]]

II. 3. 32. -AcAk

II. 3. 32. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E AcAk]] A]]

a. *Öleceği* günün sabahı ona sordum. (AHT, 69)

(95)

AÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A] U' [SÖ [S [E -AcAk]] U [+ie]]] AÖ]

b. *Karşılaşacağı* yeni ilmi terimlerden başka müşkülü olmasın. (NH, 62)

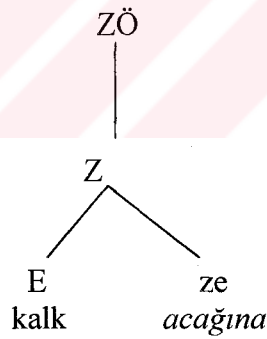
II. 3. 33. -cAğInA

II. 3. 33. 1. TT [TTYT [YT [YTY [E -cAğInA]]]]

a. Harf inkilâbile imlâdaki o başıboşluk ortadan *kalkacağına* daha berbad bir hal aldı.

(İHS, 73)

(96)

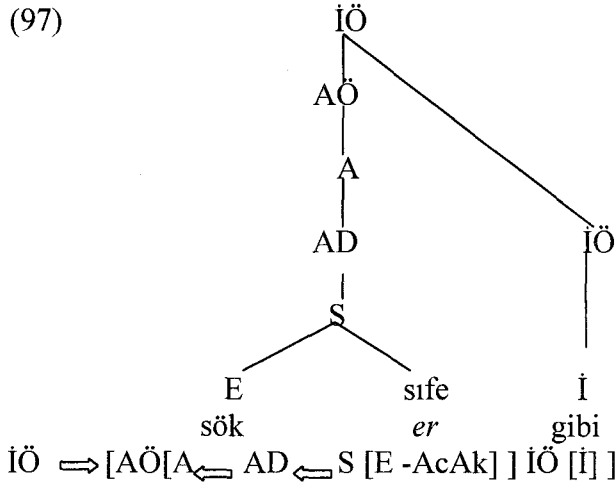
ZÖ \Rightarrow [Z [E -AcAğInA]]

II. 3. 34. -Ar gibi

II. 3. 34. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Ar]] gibi]]

a. Sen bir kağıt yazarsın, ben giderim o parayı, dış *söker* gibi alırım. (SF, 15)

(97)

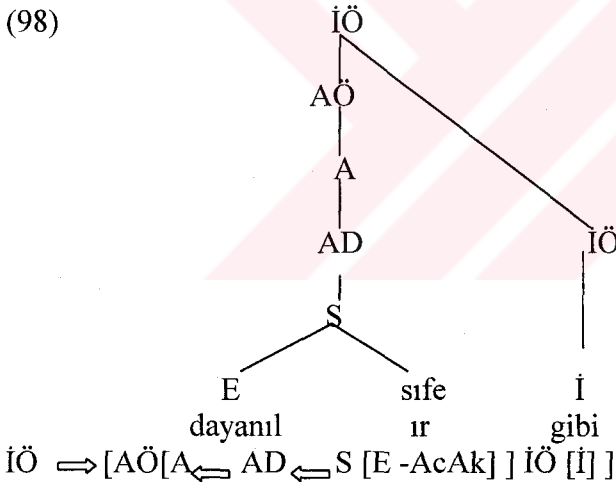
b. Ve çok mühim bir protokol maddesini *öğretir* gibi ilâve etti. (AHT, 14)

c. Kapağını *kapar* gibi yaptı. (OP, 57)

II. 3. 34. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -Ar]] gibi + EE / değil]]

a. Merak *dayanılır* gibi değil. (OP, 9)

(98)

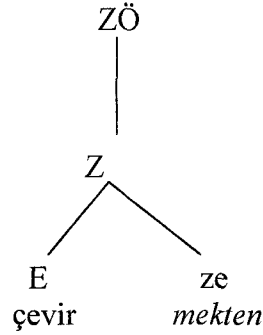

II. 3. 35. -mAktAn

II. 3. 35. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAktAn]]]]

a. Hasan, gazeteyi *çevirmekten* bir hal olmuştu. (SF, 34)

(99)

ZÖ \Rightarrow [Z [E -mAktAn]]

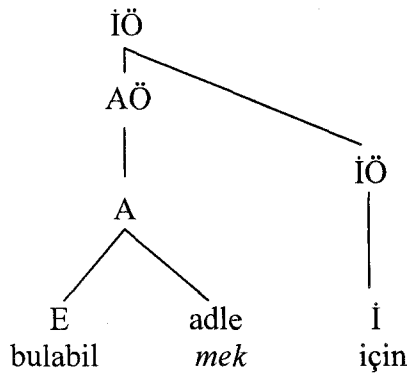
- b. İnsanı *gülmekten* öldürecek. (SF, 107)
- c. Kahve halkı *gülmekten* kırılıyordu. (SF, 34)
- ç. Artık *yatmaktan* korkuyordu. (AHT, 118)
- d. Biz bu akşam baloya *gitmekten* vazgeçelim Nihat... (AN, 61)
- e. Kahkahalarla *gülmekten* gözlerimden yaş gelmişti. (AN, 45)
- f. Yaşasın, yaşasın! Diye *bağırmaktan* sesi kırıldı. (ÖS, 72)

II. 3. 36. -mAk için

II. 3. 36. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] için]]

a. Tüccar Tahsin Beyin Ömer Âbit Hanındaki yazıhanesini Kör Halit yalnız başına *bulabilmek* için epey zorluk çekti. (SF. 33)

(100)

İÖ \Rightarrow [AÖ [A [E -mAk]] İÖ [İ]]

- b. Sandelye üzerinde *uyuyamamak* için bütün gayretini sarf ediyordu. (MŞE, 34)
- c. Galiba bu kadın bütün zaaflarını ortaya *çıkarmak* için gelmişti. (AHT, 14)
- ç. O zaman, Selâhattin soyadını *yazdırmak* için daha Gebze'ye gitmemişti. (OP, 105)

d. Ansiklopedim için, köylerdeki iktisadi hayatı *yazmak* için ondan çok şey öğrendim!

(OP, 102)

e. Doğru yazmak, doğru *konusmak* için çabalıyorduk. (SÖ, 31)

f. Beyhudeyi bihude *yapmak* için beyhude uğraşıyorlar. (İHS, 49)

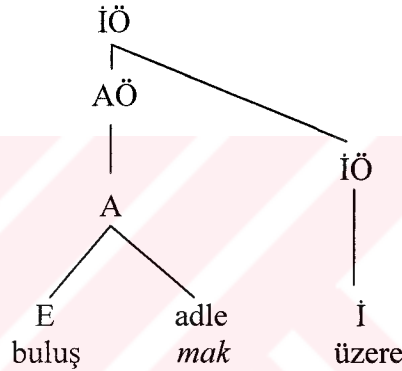
g. O kamusu Araplara bu nimetler nimeti Türk dilini *öğretmek* için yazdı. (İHS, 37)

II. 3. 37. -mAk üzere

II. 3. 37. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] üzere]]

a. Yarın sabah *buluşmak* üzere ayrıldılar. (SF, 24)

(101)

İÖ ⇒ [AÖ [A [E -mAk]] İÖ [İ]]

b. Haftaya aynı saatte *buluşmak* üzere ayrıldılar. (SF, 18)

c. Yemekten sonra kahvelerini, kahvede *içmek* üzere evden çıktılar. (MŞE, 27)

ç. Birkaç pazar, iki yakın köye temsil *vermek* üzere gidildi. (SF, 68)

d. Hasan Tahsin Beyin Galata'daki yazıhanesine *gitmek* üzere yola çıkılır. (SF, 32)

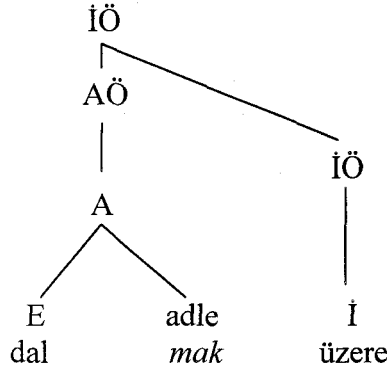
e. Aksaray tramvayına *yetişmek* üzere koştu. (SF, 24)

f. Adam koltuğa sanki bir daha *kalkmamak* üzere çöktü. (AN, 38)

II. 3. 37. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -mAk]] üzere + EE]]

a. Tam *dalmak* üzereydi. (SF, 36)

(102)

İÖ ⇒ [AÖ [A [E -mAk]] İÖ [İ]]

b. Vapur artık Köprü'nün Üsküdar iskelesine *yanışmak* üzereydi. (SF, 55)

c. Tren hareket *etmek* üzereydi. (SF, 55)

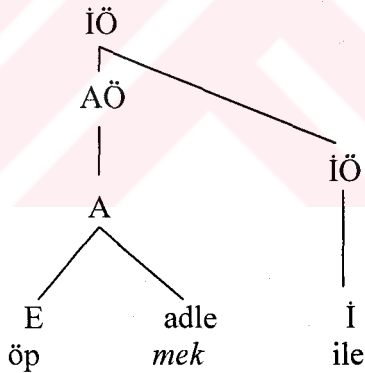
ç. Nevin yeniden gözlerini *kapamak* üzereydi. (SF, 182)

II. 3. 38. -mAk ile

II. 3. 38. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] ile]]

a. Elinizi *öpmekle* bahtiyar olduk. (SF, 49)

(103)

İÖ ⇒ [AÖ [A [E -mAk]] İÖ [İ]]

b. Kör Halit, keseği avucundan avucuna *aktarmakla* meşguldü. (SF, 45)

c. Sevindim, buranın eskisi *olmakla* gururlanırım. (OP, 13)

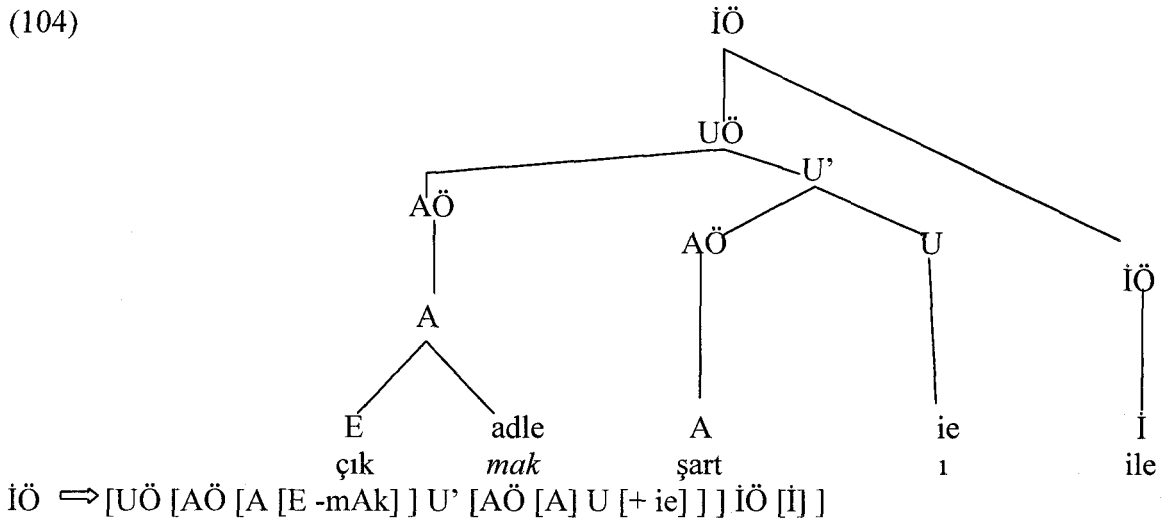
ç. Ütopyalar kurgusal metinlerdir ve bu kurgusallık yazınsal *olmakla* ıralanır. (HG, 64)

II. 3. 38. -mAk A + ie ile

II. 3. 38. 2. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] A + ie ile]]

a. Hiç yüze *çıkılmamak* şartı ile, ömrüm boyunca denizde kalabilirim²⁵. (HB, 29)

(104)

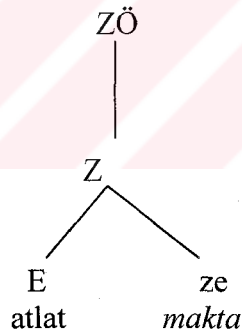
b. Cigara *yakmak* bahanesiyle kaynaştılar. (SF, 58)

II. 3. 39. -mAktA

II. 3. 39. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAktA]]]]

a. Ölüm beni *atlatmakta* ısrar ediyor. (MŞE, 144)

(105)

ZÖ ⇒ [Z [E -mAktA]]

b. Biz yine aktörlük ömrümüzü heba *etmekte* berdevamız. (SF, 23)

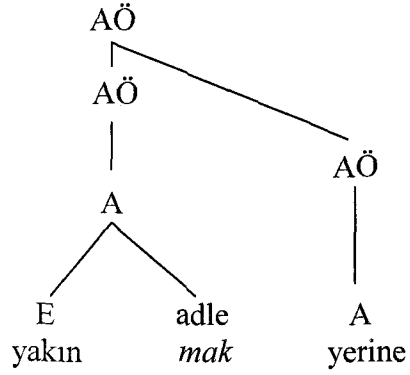
II. 3. 40. -mAk yerine

II. 3. 40. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] yerine]]

a. *Yakınmak* yerine, üretiyorlardı; şimdi de üretiyorlar. (SÖ, 46)

²⁵ Bu tümcede bulunan öbek yapısı için de II. 1. 4. 3. 1. başlığı altında yapılan açıklamalar geçerlidir.

(106)

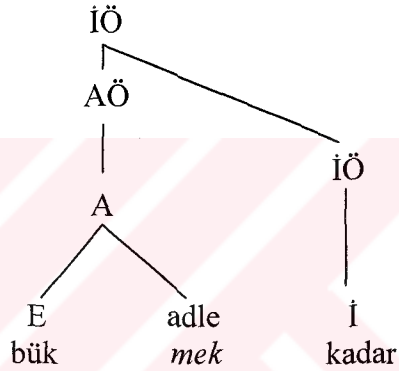

$A\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A [E -mAk]] A\ddot{O} [A]]$

II. 3. 41. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAk]] kadar]]

a. Bu, cam çubukları *bükmek* kadar yaman bir işti. (İHS, 22)

(107)

$\ddot{I}\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A [E -mAk]] \ddot{I}\ddot{O} [\ddot{I}]]$

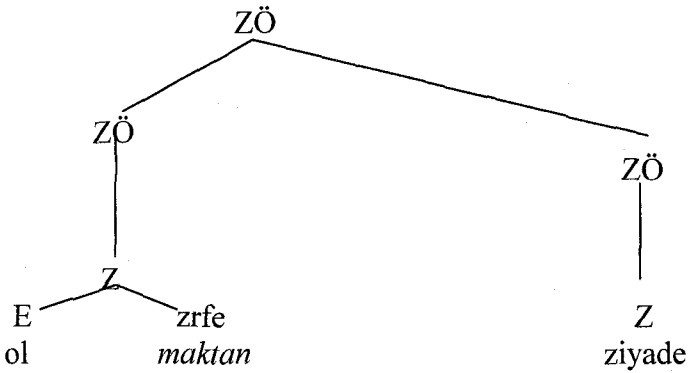
b. İhtiyaç halinde, başka dillerden kelime *almak* kadar tabii bir şey olamaz. (NH, 28)

II. 3. 42. -mAktAn ziyade / daha çok

II. 3. 42. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mAktAn]] ziyade / daha çok]]

a. Vakıa burası da bahçe *olmaktan* ziyade bir ufak aralıktı. (MŞE, 46)

(108)

$Z\ddot{O} \Rightarrow [Z\ddot{O} [Z [E -mAktAn]] Z\ddot{O} [Z]]$

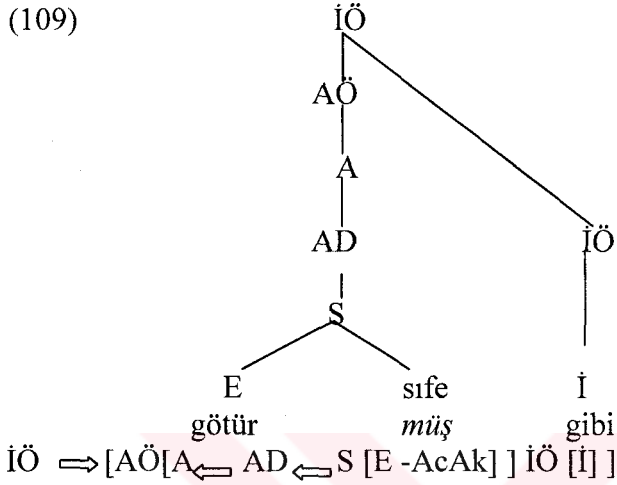
b. Bu itibarla Atatürk dünümüz *olmaktan* daha çok yarınımızdır. (İHS, 5)

II. 3. 43. -mİş gibi

II. 3. 43. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mİş]] gibi]]

a. Kendim *götürmüş* gibi, yerin dibine geçiyorum. (SF, 20)

(109)

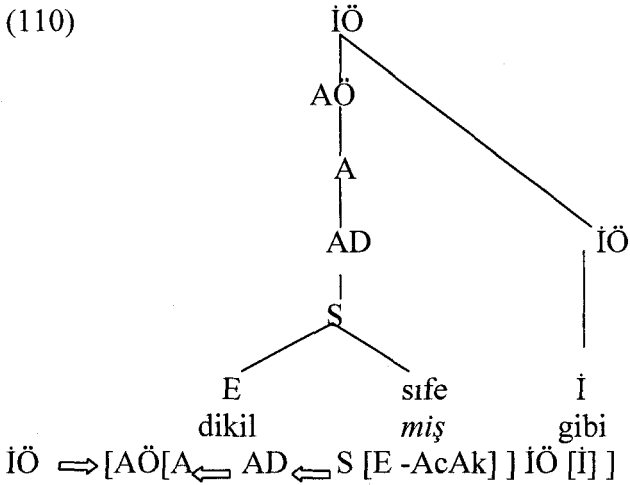
b. Sen de birader, her şeyi *olmuş bitmiş* gibi konuşuyorsun. (SF, 22)

c. Artık *farketmemişim* gibi yapamam. (OP, 9)

II. 3. 43. 2. TT [TTY [YT [YTY [E -mİş]] gibi EE]]

a. Gençlerin kulakları *dikilmiş* gibiydi. (SF, 12)

(110)

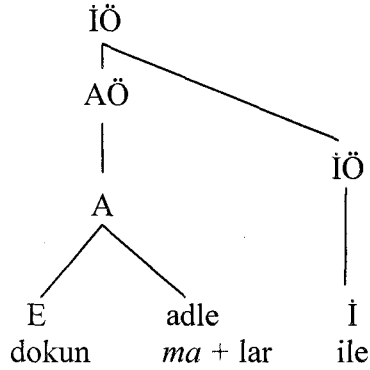

II. 3. 44. -mA ile

II. 3. 44. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E mA]] ile]]

a. Sanki vücudu bu küçük *dokunmalarla* yer yer, ayrı ayrı haz ve ıztıraplara ayrılıyor, büyük bir saz gibi ayrı seslerle uğulduyordu. (AHT, 129)

(111)

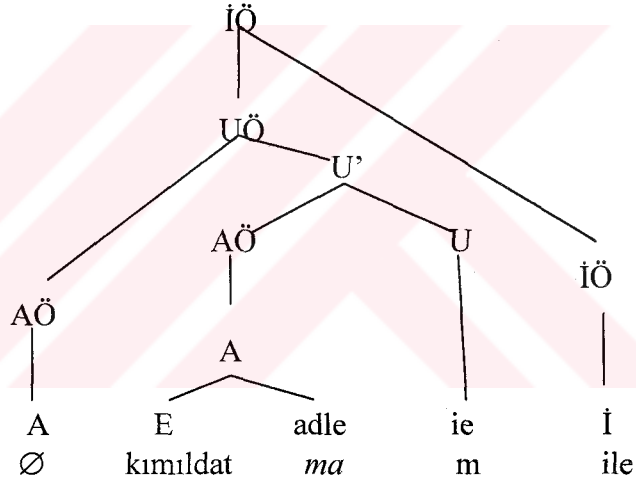

İÖ \Rightarrow [AÖ [A [E -mA]] İÖ [İ]]

II. 3. 44. 2. TT [TTZT [YT [YTY [E -mA + ie]] ile]]

a. Parmağımı *kımıldatmamla* hırladı. (AN, 49)

(112)

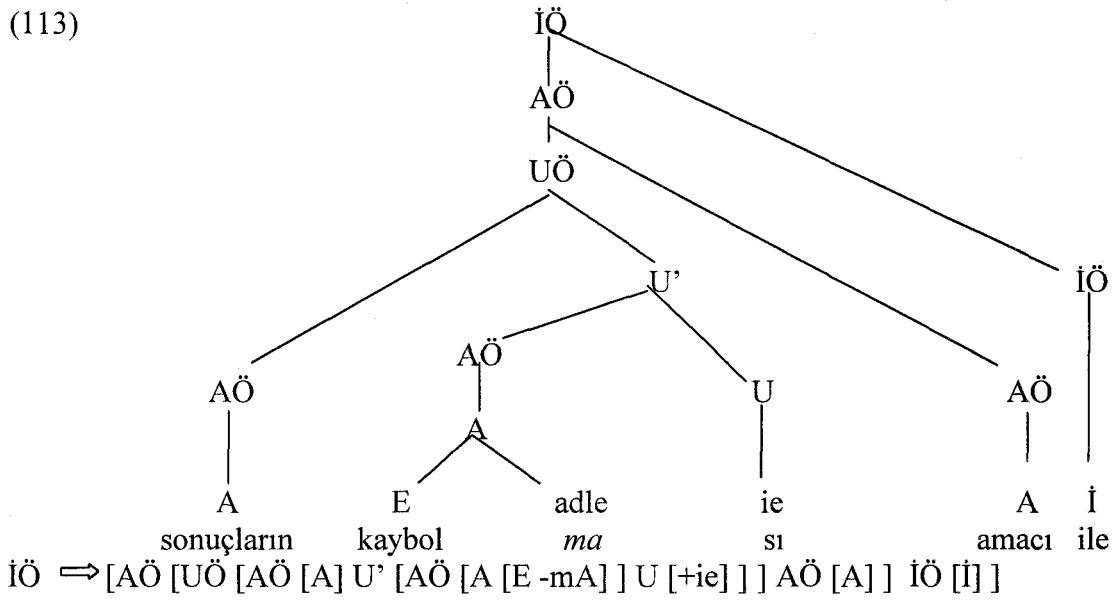

İÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A] U' [AÖ [A [E -mA]] U [+ie]]] İÖ [İ]]

II. 3. 44. 3. TT [TTZT [YT [YTY [E -MA + ie]] A + ile]]

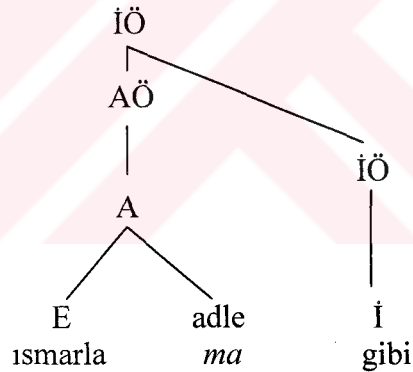
a. Varılan bu sonuçların *kaybolması* amacıyla buraya yazıldı. (HB, 16)

(113)

II. 3. 45. -mA gibi**II. 3. 45. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mA]] gibi]]**

a. Tam sana göre, *ısmarlama* gibi oturdu. (AN, 60)

(114)

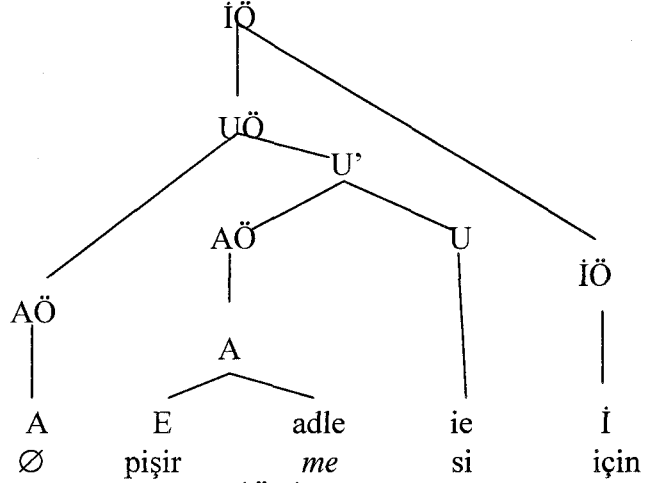
İÖ ⇒ [AÖ [A [E -mA]] İÖ [İ]]

II. 3. 46. -mA + ie için**II. 3. 46. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mA + ie]] için]]**

a. Artık karıma eskisi kadar düdüklü tencerede yemek *pişirmesi* için ısrar etmiyordum.

(AN, 110)

(115)

$\text{İÖ} \Rightarrow [\text{UÖ} [\text{AÖ} [\text{A}] \text{U}' [\text{AÖ} [\text{A} [\text{E} -\text{mA}]]] \text{U} [+ \text{ie}]]] \text{İÖ} [\text{İ}]]$

b. Sebebini hemen anladım; dalaverelerin *dönmesi* için, işleri iyice karıştırmışlar. (AN,

72)

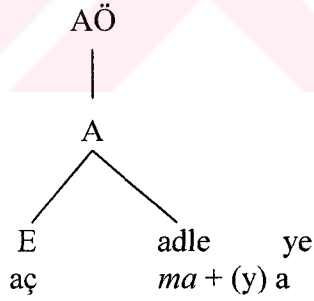
II. 3. 47. -mA + A

II. 3. 47. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E mA]] + ye]]

Bu yapı anlam açısından “-mak + için” özdeş sayılır.

a. Turan, bir krem kutusunun kapağını *açmaya* çalışıyordu. (OP, 88)

(116)

$\text{AÖ} \Rightarrow [\text{A} [\text{E} -\text{mA}] + \text{ye}]$

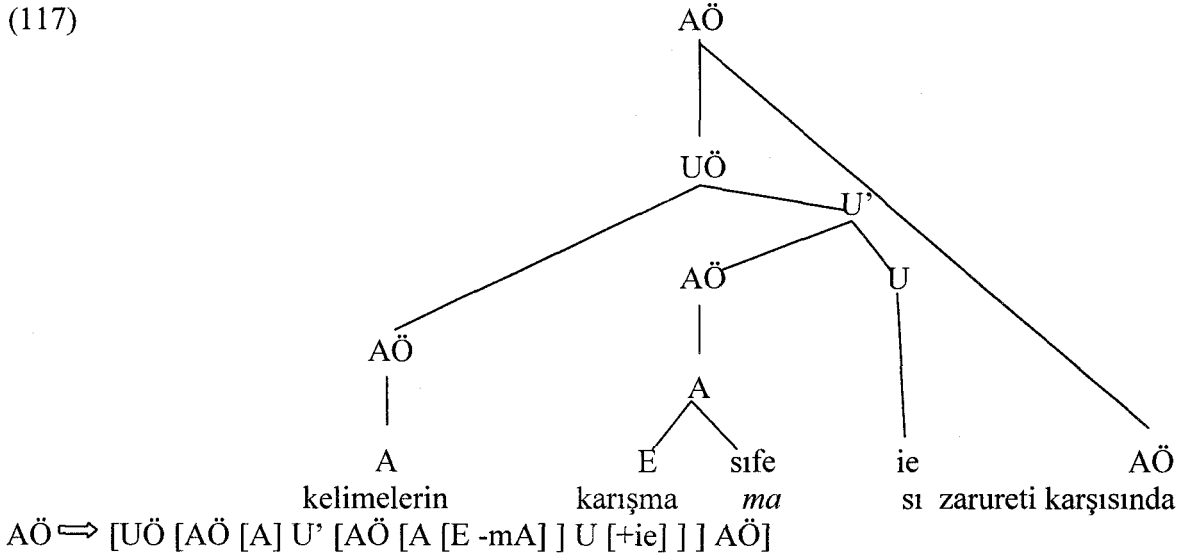
b. *Yakalamaya* çalışıyorduk bir bir... (SÖ, 31)

II. 3. 48. -mA + ie A + ble

II. 3. 48. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -mA + ie]] A + ble]]

a. Dil kurumu iltibaslı kelimelerin birbirine *karışmaması* zarureti karşısında hemen izin verir. (İHS, 88)

(117)

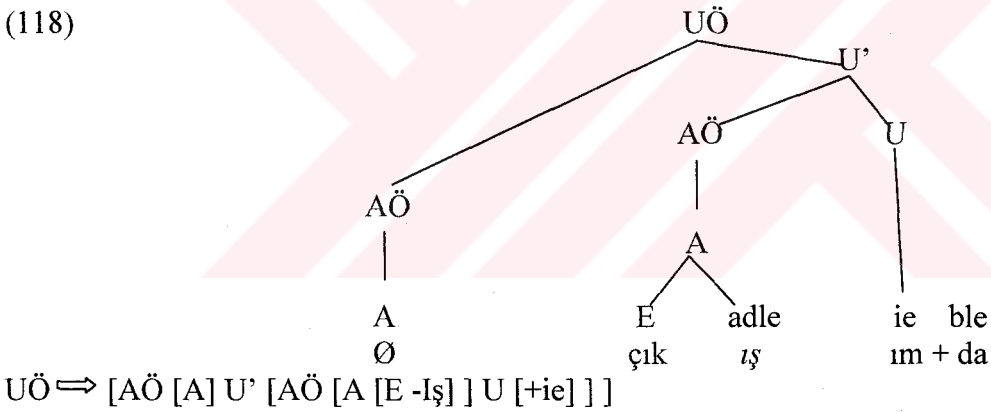

II. 3. 49. -Iş + ie + {ble/aye}

II. 3. 49. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Iş + ie]] {ble/aye}]]

a. Hastaneden son *çıkışında* elbiselerimle kırküç kilo geliyorum. (AN, 46)

(118)

b. *Dönüşümde* aradım, kara haberini aldım. (AN, 53)

c. "Geçen *gelişimizde* söylemiştim ya, Babaanne," dedim. (OP, 41)

ç. Ondan sonraki *gelişinde* kutudan pırlanta yüzüğü çıkarmıştım. (OP, 104)

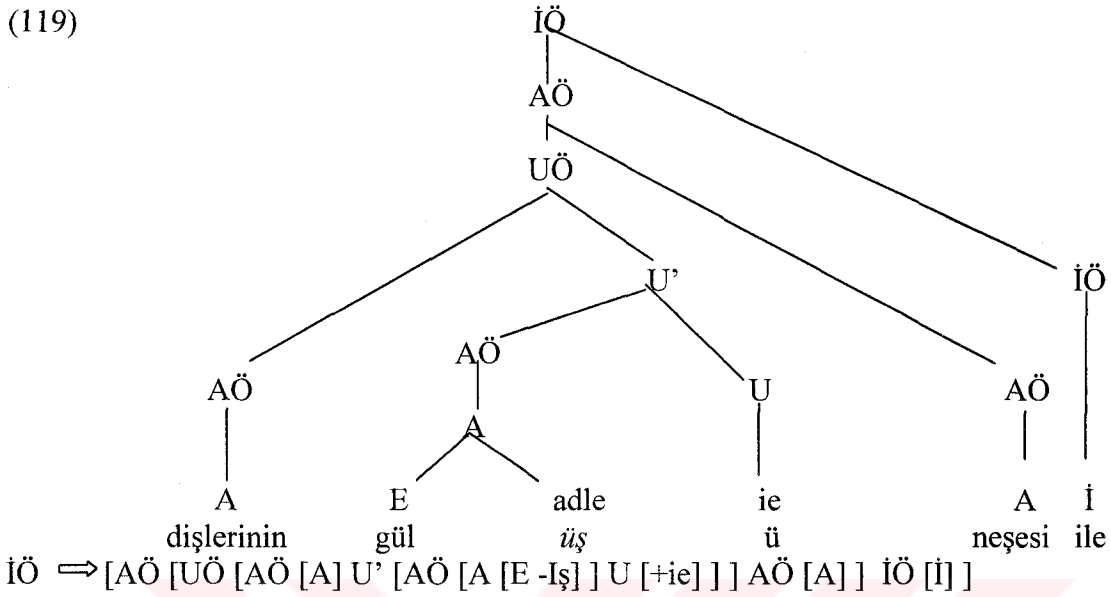
d. Doğrusu ya, üstüme *atlamayışımdan* ben biraz da yüz buldum. (AN, 50)

II. 3. 50. -Iş + ie A ile

II. 3. 50. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Iş + ie]] A ile]]

a. Şüphesiz güzel kızdı, üstelik dişlerinin beyaz *gülüşü*, uysal ve mazlum neşesiyle bu yağmurlu saati, ondan bir parça gibi benimsemişti. (AHT, 11)

(119)

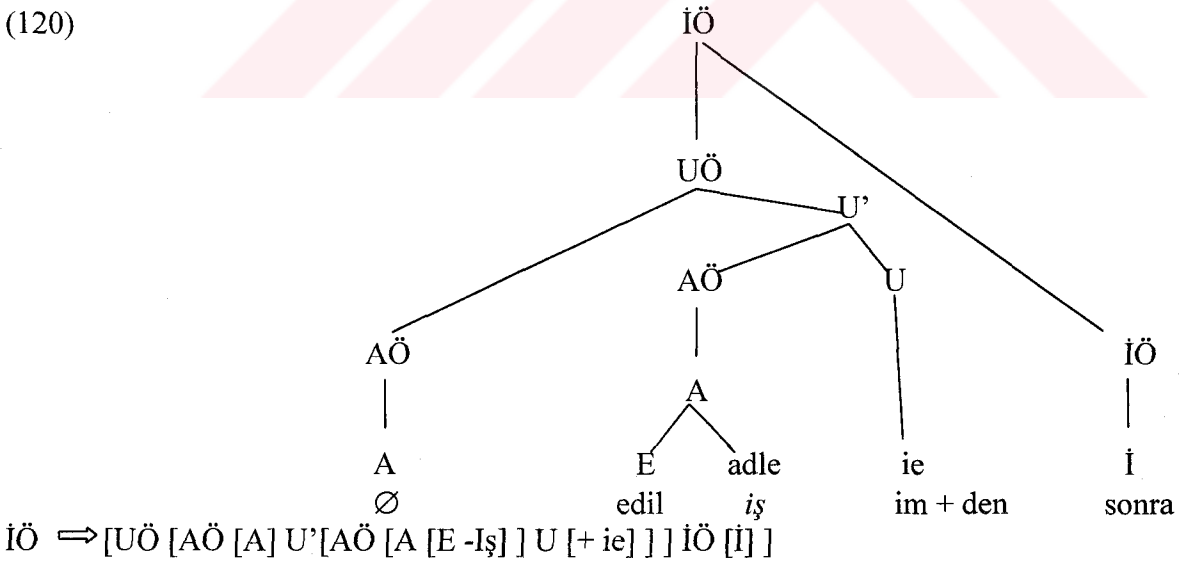

II. 3. 51. -İş + ie + aye sonra

II. 3. 51. TT [TTZT [YT [YTY [E -İş + ie]] + aye sonra]]

a. Her taburcu *edilişimden* sonra bir iki kilo zayıflıyorum, tabii açlıktan... (AN, 46)

(120)

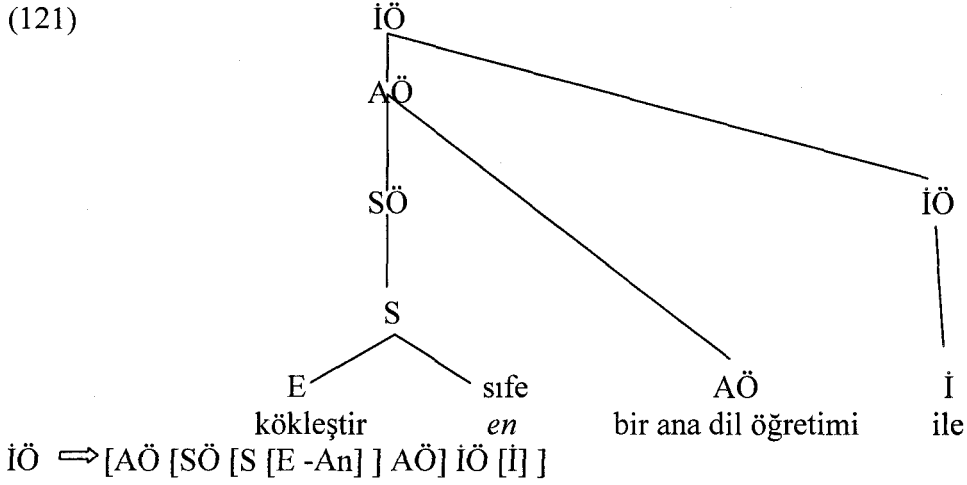

II. 3. 52. An A + ile

II. 3. 52. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -An]] A ile]]

a. Çünkü dil bilincini *kökleştiren* bir anadili öğretimiyle tanışmadılar. (SÖ, 115)

(121)

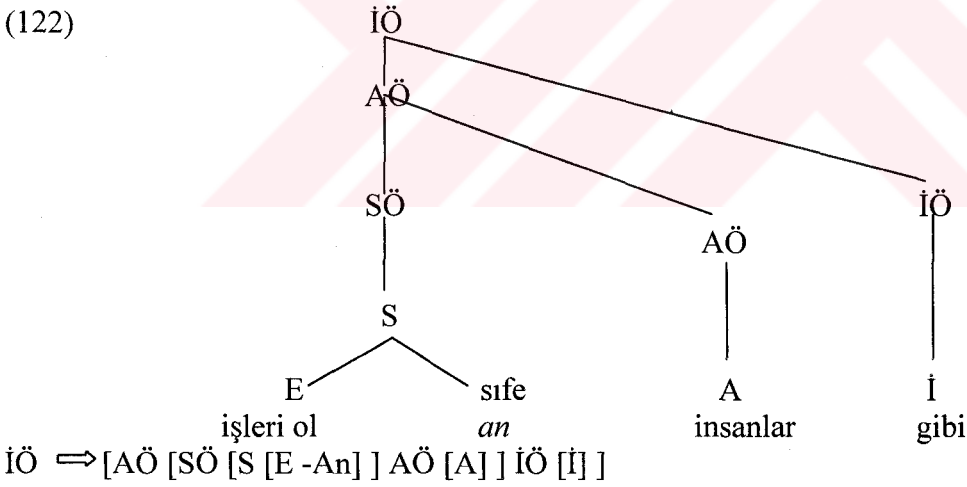
b. Kolalı adamlar boşalan gemi zinciri takırdısıyla gülüyorlardı. (AN, 35)

II. 3. 53. -An gibi

II. 3. 53. TT [TTZT [YT [YTY [E -An]] A gibi]]

a. Çok önemli işleri olan insanlar gibi ben de bir yere doğru düşünceli düşünceli yürüdüm. (OP, 80)

(122)

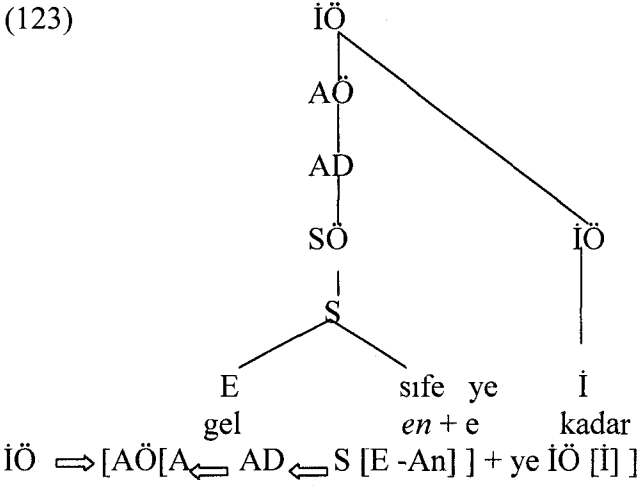
b. Çöllerin payansız sükûnuna haykıran erkek bir arslan gibi kükredi. (ÖS, 19)

II. 3. 54. -An kadar

II. 3. 54.1. TT [TTZT [YT [YTY [E -An]] kadar]]

a. Babam öğleyin gelene kadar dönerim. (OP, 77)

(123)

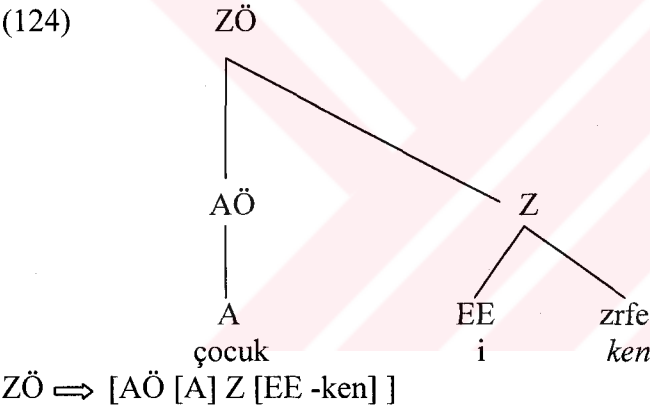

II. 3. 55. A + (EE) -ken

II. 3. 55. 1. TT [TTZT [YT [YTY [A + (EE) -ken]]]]

a. Ben *çocukken* bu sokakların isimleri böyleydi. (SF, 47)

(124)

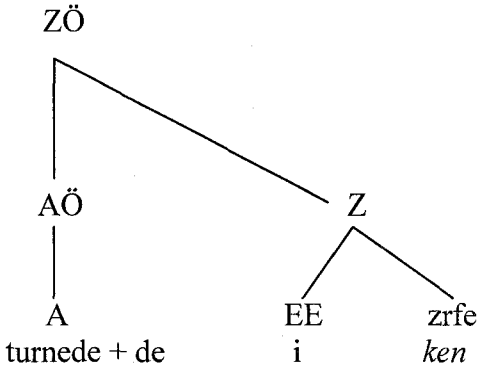

II. 3. 56. A + ble + (EE) -ken

II. 3. 56. 1. TT [TTZT [YT [YTY [A + ble + (EE) -ken]]]]

a. Turnede *iken* namınıza göndeririz. (SF, 24)

(125)

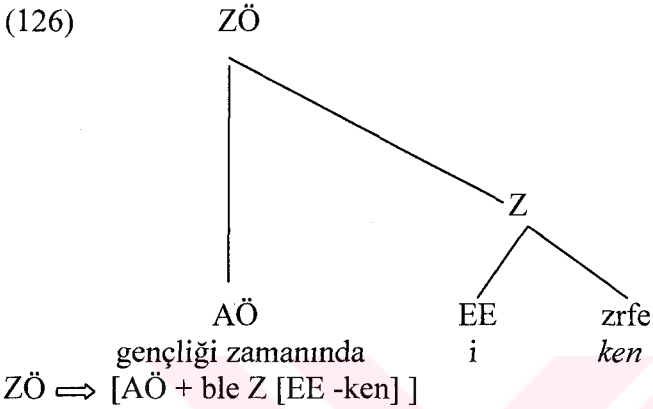
ZÖ ⇒ [AÖ [A] + ble Z [EE -ken]]

II. 3. 57. A + ie + ble + (EE) -ken

II. 3. 57. 1. TT [TTZT [YT [YTY [A + İe + dA + (EE) -ken]]]]

a. Atiye Hanım, gençliği zamanında *iken* böyle şeylere güler, hiç ehemmiyet vermezdi.

(MŞE, 64)

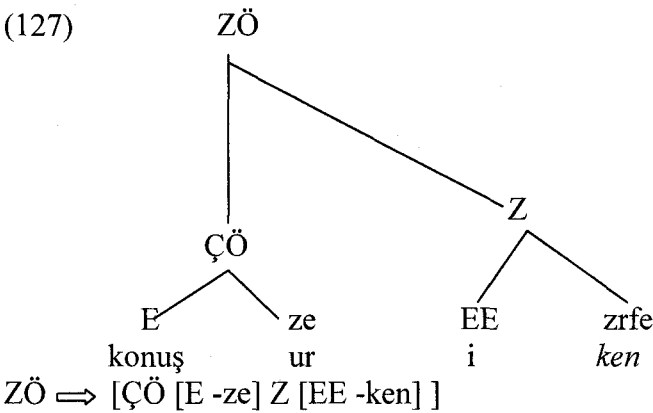
II. 3. 58. E -Ar + EE -ken

II. 3. 58. 1. TT [TTZT [YT [YTY [E -Ar + EE -ken]]]]

Bir eylemin zaman ya da kip ekleriyle çekimlenerek oluşturduğu öbeğe çekim öbeği (ÇÖ) denir. Aşağıda dizim ağacı verilen öbekte geniş zaman eki olarak oluşmuş bir ÇÖ örneği görülmektedir.

a. Yalnız benim de senden bir ricam var; sen demin kahvede *konusurken* bir şey

söylemiştin. (SF, 19)

- b. *Dinlerken* de dört yanını görmezdi. (SF, 123)
- c. Peyker taşlığı bitirmişti, mutfağı *silerken* sütçü geldi. (MŞE, 15)
- ç. Yemek *yenilirken* biraz söz kesilir gibi oldu. (MŞE, 63)
- d. Bir gün adaya *giderken* bir fırtına kopar. (HB, 45)
- e. İkinci Murad Rumeli seferlerinden birinde, Filibe yolunda *konaklarken* çadırında
- f. Bakanlık, bu mühim vazifeyi *yaparken* bazı güçlüklerle karşılaşabilir. (NH, 69)
- g. Türkçenin dününü gözden *geçirirken* de önce, aynı dönemi ele alacağız. (DA, 28)
- ğ. Bu kitabı *yazarken*, bir kez daha anladım ki, ülkemizin gündemi yok. (SÖ, 103)
- h. *Derken*, işte o kaza oldu. (AN, 11)
- ı. Koştum, gittim, peçetesine baktım şeftalinin yarısını bırakmış. (OP, 6)
- i. Köşeyi *dönerken* sağnak onu âdeta boğacaktı. (AHT, 24)

II. 4. Eylemsilerle Kurulan Öbek Yapılarının Değerlendirilmesi

İkinci bölümde eylemsi ekleri geleneksel tasnif (matar, ortaç, ulaç) bir kenara bırakılıp görevlerine göre üç kümeye ayrılmıştı: *Adlaştırmacılar*, *Sıfatlaştırmacılar* ve *Zarflaştırmacılar*. Her bölümün içerisinde yer alan eylemsi eklerinin diğer bir bölümde de görev yapabildiği görülmüştür. Örneğin *Adlaştırmacılar* içerisinde görev yapan –dik eylemsi eki *Sıfatlaştırmacılar* içerisinde de görev yapar. Böylesi bir tasnif, her eylemsi ekinin tek bir görevi olmadığını ve eylemsi eklerine tek bir görev biçen geleneksel tasnifin düzeltilmesi gerektiğini göstermektedir.

İkinci bölümde eylemsilerin oluşturduğu yan tümcelerin temel tümcenin hangi ögesiye ona göre, tabi bu arada yan tümcenin yüklemi olarak aldığı ekler ve ilişkide olduğu sözcükler de işin içine katılarak betimlenmesi ve eylemsilerin bir öbek olarak gösterdiği yapılar, dizim ağaçları ve formüllerle gösterilmesi, eylemsi eklerinin ve onların oluşturduğu eylemsilerin genel bir tasnifini vermek adına yapılmıştır. Kısacası bu betimleme ögesel ve öbekselle denebilecek iki temel yaklaşıma göre şekillenmiştir. Bu betimlemenin, özellikle eylemsilerin yer aldığı öbekler açısından yapılan betimlemenin sonunda görülüyor ki aslında bu öbekler benzer yapılar tarafından üretilmektedir. Sınırlı sayıdaki öbek yapısı, tüm eylemsi ekleriyle oluşan eylemsilerin bulunduğu öbeklerin yapısını belirlemektedir. Şimdi bu ortak yapıların ne olduğunu göstermeye çalışalım. Yalnız daha önce benzeri çalışmaları yapmış araştırmacıların ulaştığı sonuçlara bakmak yerinde olacaktır.

Örneğin Eser Erguvanlı Taylan, bazı matarlar hariç, eylemleri adlaştırmış bir yapıya sahip yan tümcelerin işlevleri ne olursa olsun, belirtili ad tamlaması görünümünde olduğunu söylemektedir (1994: 32-33). Çünkü Taylan, yan tümcelerin yapısal açıdan

oldukça karmaşık olmasına rağmen bu karmaşıklığın altında dile özgü bir düzenin yattığını düşünmektedir (1994: 31).

A. Sumru Özsoy, eylemsilerin bulunduğu yan tümcelerin yapısında özne ile eylem arasında üç ayrı uyum dizgesi görür (1994: 105):

- a. [Özne + nIn.....Eyl + sI]
- b. [Özne + Ø.....Eyl + sI]
- c. [Özne + Ø.....Eyl + Ø]

Özsoy, yukarıda verdiği yapıları sırasıyla örneklendirir:

- a.1. [[Erol –un buraya gel –me –si] için] çok çalıştık.
- b.1. [[Erol -Ø buraya gel- diğ –i] için] çok çalıştık.
- c.1. [[Erol -Ø buraya gel –dik] ten sonra] çok çalıştık.

Özsoy'un yaptığı sınıflandırmanın oldukça tutarlı olduğu öbek yapı incelemelerinde görüldü. Bu çalışmada da eylemsilerin yer aldığı öbekler adıl uyuma göre incelendi ve bu tür öbeklerin gösterdiği yapıların diğer ad öbekleriyle hemen hemen eşdeğer olduğu anlaşıldı.

Eylemsilerin yer aldığı öbek yapılarının birbirine benzediği ve bu yapıları üreten temel yapıların olduğu yukarıda belirtildi. Şimdi kendi çalışmamızda benzer yapıları üreten temel yapılar, ilk önce *adlaştırmacılar*, *sıfatlaştırmacılar* ve *zarflaştırmacılar* olarak ayrı ayrı gösterilecek, ardından hepsi için geçerli olan temel yapılar ortaya konacaktır.

Adlaştırmacılar bölümünde betimlediğimiz öbekleri üreten temel yapılar şunlardır:

- (a) UÖ \Rightarrow [AÖ [A] U'[AÖ [A [E – eylemsi eki]] U [+ ie]]]: (1), (3), (6), (14) ve (18) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.
- (b) AÖ \Rightarrow [A [E –eylemsi eki]]: (2), (4), (5), (15), (17), (21), (22) ve (24) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(c) $U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \Leftarrow AD \Leftarrow S [E \text{-eylemsi eki}]] U [+ie]]]$: (7), (8), (9), (10), (11), (12) ve (13) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(ç) $U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A [E \text{-eylemsi eki}]] U' [A\ddot{O} [A] U [+ie]]]$: (19), (20), (23), (25) ve (26) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

Adlaştırmacılar bölümünde 27 tümce türünün 4 tane eylemsi öbeğinden türediği görülmektedir. (a) öbeğindeki eylemsilerin özelliği bir tamlama içerisinde yer almalarıdır. İyelik ekini alarak tamlanan görevinde kullanılırlar. (b) öbeğindeki eylemsiler iyelik eki almazlar ve tamlama oluşturmazlar. (c) öbeğinde (a) öbeğindeki gibi yine bir $U\ddot{O}$ vardır. Ayrıca sıfatlaştırmacılar arasında yer alan eklerin AD sonucu adlaştırmacı olduğu bu öbek yapısında görülmektedir. Bu öbekte (ç) eylemsiler bir ad tamlamasında tamlayan görevindedirler.

Sıfatlaştırmacılar bölümünde betimlediğimiz öbekleri üreten temel yapılar şunlardır:

(a) $A\ddot{O} \Rightarrow [U\ddot{O} [A\ddot{O} [A] U' [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] U [+ie]]] A\ddot{O} [A]]$: (27), (29), (30), (31), (32), (53), (57), (58) ve (61) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(b) $A\ddot{O} \Rightarrow [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] A\ddot{O} [A]]$: (28), (34), (36), (37), (38), (39), (43), (44), (46), (47), (49), (50), (51), (52), (54), (59), (60), (62) ve (63) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(c) $U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] A\ddot{O} [A]]] U' [A\ddot{O} [A] U [+ie]]]$: (33) ve (48) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(ç) $A\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] A\ddot{O} [A]] A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] A\ddot{O} [A]]]$: Sadece (35) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(d) $U\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] A\ddot{O}] U [+ie]]]$: (40), (41), (42), (45), (55) ve (56) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

Sıfatlaştırıcılar bölümünde 37 tümce türünün 5 tane eylemsi öbeğinden türediği görülmektedir. (a) öbeğinde iyelik eki alan eylemsi tamlanan görevindedir ve bir adı nitelemektedir. (b) öbeğinde eylemsi iyelik eki almadan kullanılır ve bir adı niteler. (c) öbeğinde yer alan tümcelerin eylemsisi bir ad tamlamasının tamlayanını nitelemektedir. (ç) öbeğini oluşturan eylemsi eki ikileme oluşturur. Bu öbekte (d) bir eylemsi ad tamlamasının arasına girerek tamlananı nitelemektedir.

Zarflaştırıcılar bölümünde betimlediğimiz öbekleri üreten temel yapılar şunlardır:

(a) $Z\ddot{O} \Rightarrow [Z\ddot{O} [Z] Z\ddot{O} [Z [E \text{-eylemsi eki}]]]$: (64) ve (65) numaralı öbek yapıları bu yapı içerisinde yer alır.

(b) $Z\ddot{O} \Rightarrow [Z [E \text{-eylemsi eki}]]$: (66), (68), (70), (86), (96), (99), (105) ve (116) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(c) $Z\ddot{O} \Rightarrow [Z [Z [E \text{-Ir}]] Z [E \text{-mAz}]]]$: (67) ve (69) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(ç) $\ddot{I}\ddot{O} \Rightarrow [Z\ddot{O} [Z [E \text{-eylemsi eki}]] + \text{ye } \ddot{I}\ddot{O} [\ddot{I}]]$: sadece (71) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(d) $\ddot{I}\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [A \leftarrow AD \leftarrow S [E \text{-eylemsi eki}]] + \text{aye } \ddot{I}\ddot{O} [\ddot{I}]]$: (72), (88), (91), (97), (98), (109), (110) ve (123) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(e) $A\ddot{O} \Rightarrow [U\ddot{O} [A\ddot{O} [A] U' [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] U [+ie]]] A\ddot{O} [A]]$: (73), (78), (81), (82), (83), (84), (85), (87), (90), (92), (95) ve (117) numaralı öbekler yer alır.

(f) $\ddot{I}\ddot{O} \Rightarrow [U\ddot{O} [A\ddot{O} [A] U' [A\ddot{O} [A \leftarrow AD \leftarrow S [E \text{-eylemsi eki}]] U [+ie]]] \ddot{I}\ddot{O} [\ddot{I}]]$: (74), (75), (76), (77), (79) ve (89) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(g) $\ddot{I}\ddot{O} \Rightarrow [A\ddot{O} [U\ddot{O} [A\ddot{O} [A] U' [S\ddot{O} [S [E \text{-eylemsi eki}]] U [+ie]]] A\ddot{O} [A]] \ddot{I}\ddot{O} [\ddot{I}]]$: (80) ve (94) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(ğ) AÖ \Rightarrow [SÖ [S [E -eylemsi eki]] AÖ [A]]: Sadece (93) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(h) İÖ \Rightarrow [AÖ [A [E -eylemsi eki]] İÖ [İ]]: (100), (101), (102), (103), (107), (111) ve (114) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(ı) İÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A [E -eylemsi eki]] U' [AÖ [A] U [+ie]]] İÖ [İ]]: Sadece (104) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(i) AÖ \Rightarrow [AÖ [A [E -eylemsi eki]] AÖ [A]]: Sadece (106) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(j) ZÖ \Rightarrow [ZÖ [Z [E -eylemsi eki]] ZÖ [Z]]: Sadece (108) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(k) İÖ \Rightarrow [UÖ [AÖ [A] U' [AÖ [A [E -eylemsi eki]] U [+ie]]] İÖ [İ]]: (112), (115) ve (120) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(l) İÖ \Rightarrow [AÖ [UÖ [AÖ [A] U' [AÖ [A [E -eylemsi eki]] U [+ie]]] AÖ [A]] İÖ [İ]]: (113) ve (119) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(m) UÖ \Rightarrow [AÖ [A] U' [AÖ [A [E -eylemsi eki]] U [+ie]]]: Sadece (118) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

(n) İÖ \Rightarrow [AÖ [SÖ [S [E -eylemsi eki]] AÖ] İÖ [İ]]: (121) ve (122) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(o) ZÖ \Rightarrow [AÖ [A] Z [EE -ken]]: (124), (125) ve (126) numaralı öbekler bu yapı içerisinde yer alır.

(ö) ZÖ \Rightarrow [ÇÖ [E -ze] Z [EE -ken]]: Sadece (127) numaralı öbek bu yapı içerisinde yer alır.

Zarflaştırıcılar bölümünde 64 tümce türünün 19 tane eylemsi öbeğinden türediği görülmektedir. (a) öbeğinde başka bir zarf tarafından nitelenen eylemsi bir ZÖ oluşturarak

TTZT olur. (b) öbeğinde zarflaştırma ekini alan eylem TTZT olur. Eylemsi eki (c) öbeğinde ikileme oluşturmaktadır. (ç) öbeğinde eylemsi bir ilgeçle birlikte İÖ oluşturmaktadır. Yine (d) öbeğinde eylemsi bir ilgeçle birleşerek İÖ oluşturmaktadır. Ayrıca bu öbekte bir AD görülmektedir. Bu öbekte (e) eylemsi sıfat görevindedir; fakat niteledikleri adların anlamsal değerinden dolayı TTZT olmuşlardır. (f) öbeğinde bir ad tamlamasının tamlananı görevinde kullanılan eylemsi bir ilgeçle birleşerek İÖ oluşturmuştur. (g) öbeğinde iyelik eki alan eylemsi ad tamlamasının tamlananı görevindedir ve bir adı nitelemektedir. Eylemsinin nitelediği ad ilgeç aldığı için tüm öbek TTZT olur. (ğ) öbeğinde iyelik almamış yalın bir eylemsi bir adı niteleyerek sıfat görevinde kullanılmış; yalnız nitelediği adın anlamsal değerinden dolayı TTZT olarak kullanılmışlardır. (h) öbeğinde adlaştırma eklerinden birini alan eylem bir ilgeçle birlikte İÖ oluşturmuştur. (ı) öbeğinde –mAk eylemsi ekini alan eylem bir belirtisiz ad tamlamasının tamlayanı olmuştur. Tamlanan ise üzerine bir ilgeç alarak hem içerisinde bulunduğu UÖ'yü İÖ'yle birleştirmiş hem de TTZT olmuştur. (i) öbeğinde adlaştırma ekini alan eylem “yerine” sözcüğüyle öbikleşerek tekrar bir AÖ oluşturmuştur. (j) öbeğinde zarflaştırma ekiyle birleşen eylem “ziyade” sözcüğüyle, ki aynı zamanda ad olan bu sözcük “çok” anlamında olunca zarf görevindedir, birleşerek bir ZÖ oluşturmuştur. Bir ad tamlamasının iyelik eki alarak tamlananı olan eylemsi ilgeçle birleşerek (k) İÖ'ni oluşturur. (k) öbeği gibi olan (l) öbeğinin farklı yanı eylemsinin sadece ilgeçle değil ilgeci almış bir sözcükle birleşmiş olmasıdır. (m) öbeğinde eylem İş eylemsi ekini almış ve tamlanan ekiyle birlikte bir ad tamlamasının tamlananı olmuştur. (n) öbeğinde –An eki bir AÖ niteleyerek bir sıfat tamlaması oluşturmuş, bu sıfat tamlaması da bir ilgeçle birleşerek İÖ'nü oluşturmuştur. (o) öbeği –ken ekiyle ilgilidir. Bu öbekte –ken eki bir ekeylemlerle

birlikte adlara gelmektedir. Aynı ek bir ÇÖ üzerine yine bir eylemle birlikte gelerek (ö) öbeğini oluşturmaktadır.

Bütün bu öbek incelemesinden anlaşılmıştır ki eyleme eklenen eylemsi ekleri oluşturdukları eylemsilerle çok değişik öbekler oluşturabilmekte; ad, sıfat ve zarf olarak kullanılabilir. Toplam 128 tümce türünün 28 öbek yapısından türediği gözlenmiştir. Bu rakamlar iki şeyi söylemektedir bize. Birincisi, aslında tümcenin herhangi bir ögesi olabilen ve çok farklı tümce türleri içerisinde kullanılabilen eylemsiler sınırlı sayıda öbek tarafından oluşmaktadır. İkincisi ise eylemsilerin öbeklerinin yüzey yapıda bile böylesi bir sınırlılık göstermesi derin yapıda bu sınırlılığın daha yüksek oranda olacağını kanıtlamaktadır.

Ad, sıfat ve zarf gibi sözcük türleri olarak kullanılabilen eylemsi öbekleri yan tümce oluşturarak temel tümcenin herhangi bir ögesi olabilir. Eylemsiler yan tümce oluştururken temel tümcenin yüklemi gibi davranır ve üzerine ögeler alabilir. Eylemsilerin öbek yapılarının dizim ağaçları ve ayrıçalamalarla formüle edildiği bu bölümde üzerine aldıkları ögeler gösterilmedi. Üçüncü bölümün III. 3. başlığında bu konudan ve bunun birleşik tümce açısından öneminden bahsedilecektir. Eylemsiler çekimli bir eylem gibi üzerlerine öge alabildikleri gibi zaman ve kişi kategorilerini de taşıyabilirler. Bu yüzden eylemsilerin oluşturduğu yan tümceler her ne kadar temel tümcenin bir ögesi olsa da bağımsız bir tümce gibi davranmaktadır. Bu özelliğiyle eylemsiler içerisinde buldukları tümceleri birleşik (girişik birleşik) yapmaktadır. Bir sonraki bölümde eylemsilerin bulunduğu tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiği üzerinde kapsamlı açıklamalar yapılacak ve dolayısıyla eylemsileri meydana getiren eylemsi eklerinin tümce bağlayıcılık işlevi üzerinde durulacaktır.

III. BÖLÜM: EYLEMSİLERLE KURULAN TÜMCELERİN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Bu bölüm, ikinci bölümde betimlenip yapıları gösterilen tümcelerin birleşik tümce açısından değerlendirilmesini konu almaktadır. Değerlendirme yapılırken, bu tür tümcelerin birleşik olup olmadığı tartışılacaktır. Alt bölümlerde, eylemsilerin bulunduğu tümcelerin neden birleşik kabul edilmesi gerektiği fikri üzerine açıklamalarda bulunmakta, giriş bölümünde görüşleri aktarılan dilcilerin bu konudaki düşüncelerinin eleştirisi yapılmakta ve en önemlisi, girişik birleşik tümceyi kabul etmeyenlerin tezleri geniş bir bakış açısıyla incelenip tartışılmaktadır.

Bu bölümün ilk başlığı altında tezin kuramsal bakış açısı açıklanmaktadır. Bu bakış açısını yansıtan kuram, Üretimsel Dönüşümlü Dilbilgisidir (ÜDD). Bu ilk başlık altında ÜDD açıklanmakta ve onun *derin yapı* kavramından yola çıkılarak eylemsilerin bulunduğu tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiği tartışılmaktadır. Üçüncü bölümün ikinci başlığı altında eylemsilerle oluşturulan yan tümcelerin zaman-kişi kategorilerini taşıması, üçüncü başlıkta, bu yan tümcelerin öğelerine ayrılabilmesi, içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin birleşik olduğunu gösteren kanıtlardan sayılmıştır. Dördüncü başlık altında eylemsi eklerinin tümce bağlayıcılık görevinden, beşinci başlıkta Türkçede eylemsi ekleriyle taşınan bu görevin Batı dillerinde hangi öğelerle ve nasıl yerine getirildiğinden, altıncı başlıkta ise girişik birleşik tümceyi kabul etmenin dil öğretimine getireceği katkılardan bahsedilmektedir. Yedinci başlık altında –ken ve –sa eklerinin birleşik tümce kurma görevi, eylemsi eklerinininkiyle karşılaştırılmıştır. Bir sonraki başlık altında, *olmak* eylemi girişik birleşik tümce açısından değerlendirilmiştir. Dokuzuncu başlık altında eylemsi eklerinin türü tartışılmakta ve eylemsi eklerinin türünün girişik birleşik tümce açısından ne gibi kanıtlar ortaya koyduğu araştırılmaktadır. Son başlık altında ise eylemsi

eklerini alarak kalıplaşmış sözcüklere değinilmekte, bunların eylemsilerden ayrılan yönleri girişik birleşik tümce açısından ortaya konmaktadır.

III. 1. Derin Yapı Açısından Girişik Birleşik Tümce

Derin yapı (deep structure), Üretimsel Dönüşümlü Dilbilgisinin (ÜDD) bir terimi olduğu için bu kuramdan ve bu kuramın kurucusu Noam Chomsky'nin düşüncelerinden kısaca bahsetmek gerekir.

Amerikan dilbilimcilerinden Bloomfield ve onun izleyicileri tarafından dil, davranışçı (behaviorist) dilbilime göre tanımlanmış, dil davranışı altında yatan zihin (mind) olguları göz ardı edilmiş ve sadece gözle görülebilen olgular betimlenmiştir. İşte Chomsky, davranışçı dilbilimcilerin ve Amerikan yapısalcılarının dil anlayışını eleştirerek ÜDD'yi oluşturmuş ve daha bütüncül bir dil anlayışını getirmiştir.

ÜDD yapısal dilbilimin bir anlamda eksiklerini tamamlamıştır. Yapısal dilbilimi eleştirerek onu daha mükemmel bir hale getirme çabası içinde olmuştur. ÜDD'nin yapısal dilbilime getirdiği eleştiriler şunlardır:

1. ÜDD, yapısal dilbilim gibi dili sadece betimlemekle kalmaz, aynı zamanda yapıları üreten ortak kuralları (çekirdek yapıları) da bulmaya çalışır.
2. Yapısal dilbilim ne farklı biçimdeki tümcelerin aynı ne de benzer tümcelerin farklı anlama gelmesini açıklayabilir. Bu tür tümceleri ancak ÜDD, yüzey yapıdan yola çıkıp derin yapıyı bularak çözebilir.
3. ÜDD'ye göre, dili sesbirimlerinden başlayarak inceleyen yapısal dilbilimin yöntemi yanlıştır. İncelemeye tümceden başlanılmalıdır.
4. Yapısal dilbilim modeli derin yapıyı görmezden geldiği için anlam bulanıklığı taşıyan tümcelerin konuşurlarca tanınmasını kolaylaştıracak tutarlı bir yoldan yoksundur (Sezer, 1993: 200; Aydın, 1996: 82; Kıran, 1979: 45).

ÜDD'nin başlangıcı 1957 yılında N.Chomsky'nin yayımladığı *Syntactic Structures* (Sözdizimsel Yapılar) adlı yapıtındaki görüşlerine ve bu görüşlerin yankılarına dayanır. Chomsky'nin bu yapıtında şu temel ilkeler gözlemlenir (Aydın, 1996: 15-16; Rifat, 1983: 162):

1. Dil kümesi tümcelerden meydana gelir. Tümceler ise sonlu sayıda öğeler kümesinden oluşur ve sonlu uzunluktadır. Chomsky bu özelliği şu şekilde açıklar:

Sonlu ya da sonsuz bir tümceler bütünü bundan böyle "dil" olarak adlandıracağız; söz konusu tümcelerden herbiri sonlu uzunluktadır ve sonlu bir öğeler bütününden oluşur. Bütün doğal diller, yazılı ya da sözlü biçimleriyle bu tanımlamaya uyarlar, çünkü her doğal dilin sonlu sayıda sesbirimi (ya da abecesinde harfleri) vardır ve tümce sayısının sonsuz olmasına karşın, her tümce bu sesbirimlerin (ya da harflerin) sonlu bir dizisi biçiminde gösterilebilir. Biçimselleştirilmiş bir matematik dizgesindeki "tümceler" bütünü de bir dil olarak kabul edilebilir (Chomsky, 1983: 165).

2. ÜDD'nin her bir ayrı kurallar içeren üç bölümü vardır:

- a) Dizimsel kurallar
- b) Dönüşümsel (transformational) kurallar
- c) Biçimbilimsel-sesbilimsel kurallar

3. Dilin özellikle *dilbilgisellik* (grammaticalness) ve *yaratıcılık* (creativity) yönüne dikkat çeker. Chomsky dilin yaratıcılığını şu iki temel soruyla vurgulamıştır:

I. Nasıl oluyor da bir kişi herhangi bir tümcenin kendi ana diline ait olduğunu hemen anlayabiliyor?

II. Herhangi bir dili konuşan kimse daha önce hiç duymadığı ve söylemediği bir tümceyi nasıl üretebiliyor ve anlayabiliyor?

1960 yıllarında Chomsky eleştiriler doğrultusunda, daha genel bir dilbilim kuramı gerçekleştirmeye çalışır ve 1965'te *Aspects of the Theory of Syntax* (Sözdizim Kuramının Görünüşleri) adlı yapıtını yayımlar. ÜDD'nin bu ikinci aşamasına *standart kuram* denir²⁶.

²⁶ Tümce incelemelerinde ÜDD'nin daha çok bu ikinci aşaması üzerinde duracağız.

ÜDD ortaya çıktığı 1957 yılından itibaren evrensellik anlayışı içerisinde pek çok evreden geçmiştir. *Standart kuramın* (1965) ardından, *Adlaştırma Üzerine Düşünceler* (1972), *Engeller* (1981), *Yönetim ve Bağlama Üzerine Konuşmalar* (1982) ve *Minimalist yaklaşım* (1992) şeklinde aşamalarla değişikliklere uğramış ve geliştirilmeye çalışılmıştır (Özsoy, 1997: 9)

Özetle ÜDD'nin geçirdiği evreler şöyledir:

(i) *Ölçünlü Kuram*; (ii) *Genişletilmiş Ölçünlü Kuram*; (iii) *İlkeler ve Parametreler Kuramı* (*Yönetim ve Bağlama Kuramı*); (iv) *Minimalist Yaklaşım*.

Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* kitabında *Syntactic Structures*'de olmayan bazı ikili kavramlar öne sürdürmüştür (Rifat, 1983: 163). Bu bölümde yapılacak örnek tümce incelemeleri için yol gösterici olacağından bu kavramlardan bahsedilebilir:

III. 1. 1. Edinç-Edim:

Dilbilim, her insanın beyninde bulunan örtük dizgeyi, yani *edinci* (competence) incelemelidir. *Edinç* ise konuşucu ya da dinleyicinin kendi dili üstüne edindiği bilgidir.

*En kaba betimlemesiyle, bir dilin ses ile anlamı belli biçimde birleştirdiğini söyleyebiliriz. Bir dile hakim olmak demek, ilke olarak, söyleneni anlayabilecek, bir belirtkeyi amaçlanmış bir anlam yorumlamasıyla üretebilecek durumda olmak demektir. Ancak dil hakimiyetine ilişkin bu kaba tanımlama, hiç açık olmaması bir yana, ciddi ölçüde belirsizdir de. Tümcelerinin dil kurallarının belirlediği içkin bir anlamı olduğu, dile hakim olan bir kimsenin tümcenin hem sesçil biçimini hem de içkin anlam içeriğini belirleyen kurallar dizgesini bir yolla içselleştirmiş –özgül bir **dil edinci** diye anacağımız birşey geliştirmiş- olduğu oldukça açıktır* (Chomsky, 2001: 173).

Edinç, Saussure'ün *dil* kavramını çağrıştırırsa da *dil* kavramı gibi durağan bir dizgeyi yansıtmaz²⁷. *Edinç*, *üretici* ve *devingen* bir dizgeyi yansıtır. Ayrıca *edinç*, dilin evrensel yönünü yansıtırken, *dil* toplumsal alanı ilgilendirir:

²⁷ Chomsky ile Saussure'ü ayıran bir diğer noktaysa, Saussure'ün *dil* kavramının toplumsal yönünü vurgulamış olmasıdır. Dil toplumun kültürel mirasıdır. Oysa Chomsky'e göre dil evrensel bir dizgedir, toplumsal hiçbir yönü yoktur (Aydın, 1996: 20). Gerçekte dil dizgesi yinelemeli kurallar üstüne dayanan üretici bir süreç olarak tasarlanmalıdır (Chomsky, 1983: 176).

N. Chomsky'nin edinç/edim karşıtlığı F. de Saussure'ün dil/söz karşıtlığını anımsatır; ancak N. Chomsky F. de Saussure'in dil kavramına ya da anlayışına karşı çıkar. N. Chomsky dilbilgisini, edinci inceleyen üretici evrensel bir kuram olarak ele alır. Çünkü onun için önemli olan, konuşan öznenin yaratıcılığını açıklamak, söylenmemiş tümceleri anlama ve üretme yeteneğini ortaya koymaktır. Buna göre edinç, bir dilin sonsuz sayıdaki tümcelerini üretmeyi sağlayan sonlu bir işleyiş biçimidir. F. de Saussure'e göre, dil toplumsal alanı ilgilendirir, ortak kültürel bir mirastır (Kıran, 2001: 158-159).

Edim (performance) ise, insanın beyninde örtük bir biçimde bulunan dizgenin yani edincin somut olarak ortaya çıkması demektir.

Edim ise, edincin konuşucular tarafından dilin kullanımı sırasında gerçekleştirilmesidir. Edincin gerçekleşmesi, bellek, dikkat, bir söyleme duyulan ilgi derecesi, anlatım gereksinimi, yorgunluk, heyecan ve bulunulan çevre gibi çeşitli dildedışı etkenlere göre kişiden kişiye büyük değişiklikler gösterir. Dağdaki bir çobanın edimiyle üniversitedeki bir öğretim elemanının ya da asker arkadaşlarıyla beraber iken aynı öğretim elemanının edimi farklıdır. Böylece, edimin incelenmesi büyük ölçüde ruhbilimi ve toplumdilbilimi ilgilendirir. Edim, konuşma eylemini etkileyen pek çok etkeni göz önünde bulundurmak zorundadır (Kıran, 2001: 158).

*Edinç kavramı içerisinde düşünülecek bir kavram da **ülkysel konuşucudur**. Belli bir dilin dizgesini eksiksiz bir şekilde konuşan konuşucu-dinleyiciye **ülkysel konuşucu** denir. Kısacası soyut bir dizgeyi yansıtan edincin sözcüsü olan soyut kişidir.*

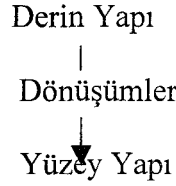
III. 1. 2. Derin Yapı-Yüzey Yapı

Derin yapı tümcede bulunan soyut yapıdır. *Yüzey yapı* (surface structure) ise, soyut yapının *dönüşümler* sonucu sese dönüşmüş biçimidir (Üstünova, 2002: 42). *Derin yapı* tümcenin anlamsal, *yüzey yapı* ise daha çok biçimsel yanını gösterir (Sezer, 1978-79: 167; Üstünova, 1988: 399).

Derin yapı, ÜDD'nin temel kavramlarından biridir. Özgür Aydın'a göre N. Chomsky'nin *derin yapı* kavramını kuramında önermesinin üç sebebi vardır (Aydın, 1996: 167):

1. Ana dili konuşucusunun zihnindeki *örtük* dilbilgisini açıklayabilmek.
2. *Yüzey yapı*da görünmeyen öğeleri açıklayıp gösterebilmek.
3. En az kuralla birçok dil olgusunu açıklayabilmek.

*Derin yapı ile yüzey yapı birbirlerine bazı dönüşümlerle bağlıdır*lar (Özsoy, 1997: 10):

*Derin yapı*lara uygulanan bir dizi *dönüşüm* işlemleriyle (silme, değiştirme, ekleme vb.) *yüzey yapıya* ulaşılır. Yalnız bu dönüşümler *derin yapı* ile *yüzey yapıyı* ayırırken anlama bir şey katmazlar (Rifat, 1983: 163). Yani *dönüşümler* anlam koruyucudur. Tümcenin bu *dönüşümler* sonucu kısılması ya da yer değiştirmesi anlamını değiştirmeyecektir (Sezer, 1993: 195).

Öbek-yapı kurallarınca üretilen *derin yapıdan yüzey yapıya* ulaşmak için *dönüşümler* zorunludur; ancak bazı *dönüşümler seçimlik dönüşümler*ken (optional transformation) bazıları ise *zorunlu dönüşümler*dir (obligatory transformation). Uygulanacak *dönüşüm* sayısı tümceye göre değişir (Sezer, 1993: 195-196).

Zorunlu *dönüşümler* sonucunda çekirdek tümceler ortaya çıkar. *Zorunlu dönüşümün* amacı dilbilgisi kurallarına uygun tümce elde etmektir. Çekirdek tümcelerden türeyen tümcelerin oluşmasını ise *seçmeli dönüşümler* sağlar. *Seçmeli dönüşümün* içerisinde *soru, olumsuzluk, edilgenlik* gibi dönüşümler yer alır (Aydın, 1996: 36).

Aspects of the Theory of Syntax'ta N. Chomsky, üç bileşenden meydana gelen bir dilbilgisi ortaya koyar (Rifat, 1983: 163; Aydın, 1996: 16-17):

a. Sözdizimsel bileşen (syntactic component): Bir dilin dilbilgisel tümcelerini tanımlayan kurallar dizgesidir. Sözdizimsel bileşen kendi içinde iki bölüme ayrılır:

1. Taban (base): Derin yapıyı kuran temel birimdir; temel yapıları (derin yapılar) yeniden yazım kurallarıyla tanımlar. Taban ikiye ayrılır:

1.a. Ulamsal bileşen (categorial component): Ögeler arasındaki dilbilgisel bağıntıları tanımlayan öbek yapı kurallarını içerir. Bunların ulamsal simgelerle gösterimi şöyledir:

(Tümce) \longrightarrow AD (Ad Dizimi), ED (Eylem Dizimi).

1.b. Sözlük (lexicon): Sözlükte ulamsal bileşenin ortaya koyduğu simgeler sözlüksel birimlerle doldurulur. İki kuralı vardır:

I. Koşullandırma kuralları (selectional rules)

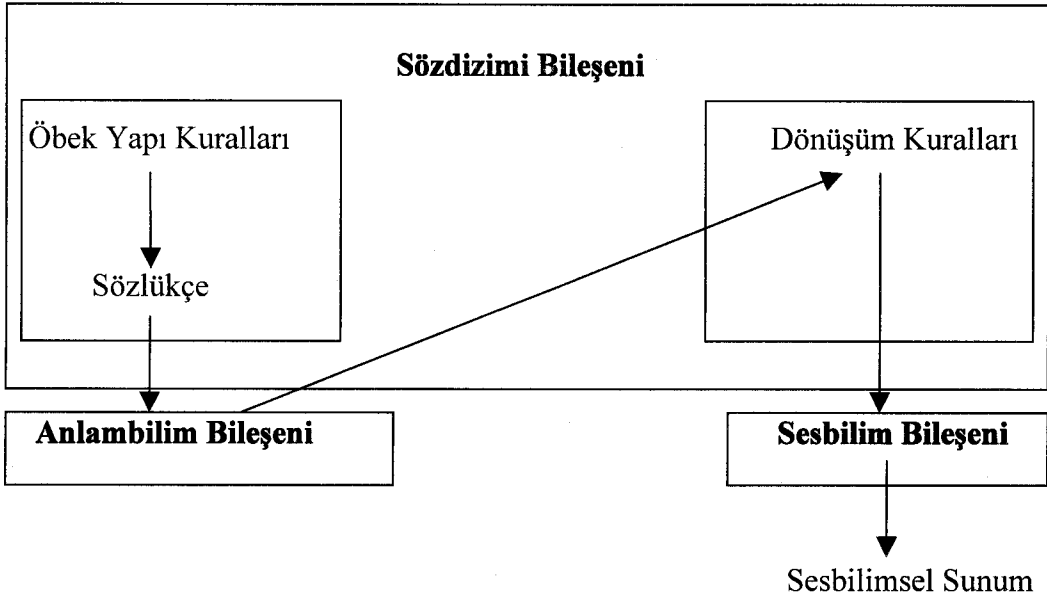
II. Altulamsal kurallar (subcategorization rules)

2. Dönüşümler: Tabanda üretilen derin yapıların yüzey yapıya geçişini sağlar.

b. Anlam bileşeni (semantic component): Sözdizimsel bileşenin ürettiği derin yapıları anlam açısından yorumlayan kurallar dizgesidir.

c. Sesbilim bileşeni (phonology component): Dönüşümler sonucu yüzey yapıya aktarılan tümceler nasıl seslendirileceğini belirleyen kurallar dizgesidir.

Kısacası üretici (generative) bir bileşen olan sözdizimi bileşeni derin ve yüzey yapıları tanımlar. Anlam, tüm bilgilerini derin yapıda bulundurur. Yüzey yapı ise ses dizimine gereken bilgileri hazırlayan bir yapıdır. Anlambilim ve sesbilim bileşenleri yorumlayıcıdır (interpretive). Bu üç bileşen arasındaki bağıntı şöyle bir şekilde gösterilebilir:

ÜDD'nin getirdiği yaklaşımlar her yeni çıkan kuramda olduğu gibi eleştirilere uğramıştır. Açıklık adına kullanılan soyut matematik dilinin, betimlemeleri aşırı biçimciliğe sevk etmiş olması ve bu soyut dille birlikte kullanım ve iletişim yetisinin ihmal edilmesi bu eleştirilerden birkaçıdır (Schaaik, 2001: 58). ÜDD ile ilgili bir diğer eleştirinin nedeni de paragraf, söylem gibi tümce üstü birimlerin açıklanmasında yetkin bir kuram olmadığı inancıdır. Ülkemizde ise bazı dil araştırmacılarının derin yapının dil betimlemelerinde ölçü alınmasını eleştirdiklerinden bahsetmiştik. Örneğin Zeynep Korkmaz, dil betimlemelerinde diller arasında yapı ve işleyiş ayrılıklarını gösterebilmek için dış yapının dikkate alınması gerektiğini vurguluyordu (Korkmaz, 1996: 15).

ÜDD kuramı kısaca tanıtıldıktan sonra eylemsilerin bu kuramla açıklanması üzerinde durmak gerekmektedir. ÜDD ve onun kavramlarından olan *derin yapı*, eylemsilerin bulunduğu tümcelerin birleşik tümce oluşturduğunu göstermekte ve Türkçede görülen bu olgunun aslında dilin evrensel niteliğinden kaynaklandığını doğrulamaktadır. Bu doğrulama örnek tümceler üzerinde gösterilmeye çalışılacaktır.

Aşağıdaki derin yapı gösterimleri, ÜDD'yi Türkçeye uygulamaya çalışan dilbilimcilerin incelemelerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Aşağıdaki tümceler de derin yapıların (DY) yüzey yapılar (YY) dönüşümünde rol alan *ekleme*, *yer değiştirme*, *yineleme*, *silme* gibi işlemler görülmektedir²⁸:

- a.1. **DY: [O geçiyor] [O yerlere tükürdü]**
- a.2. **Yer değiştirme:** [O [O geçiyor] yerlere tükürdü]
- a.3. **Zaman eki silme:** [O [O geç-] yerlere tükürdü]
- a.4. **Zarflaştırma eki ekleme:** [O [O geç-(A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a.5. **Ad öbeği silme:** [O [geç-(A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a.6. **Biçimbirim kuralları**²⁹: O [geç-erken] yerlere tükürdü]
- a.6.1. **YY: O geçerken yerlere tükürdü.** (SF, 125)

Yukarıdaki tümcede basit olduğu iddia edilen bir tümcenin derin yapıda bağımsız iki yargıyken yüzey yapıda nasıl birleşik tümce haline geldiği dönüşümler aracılığıyla açıkça görülmektedir.

- b.1. **DY: [Sen müziği duydun] [Sen müziğe koştun]**

b.2. **Sözcük ekleme:** Sen [geçmiş] müzik duy-

Sen [geçmiş] müzik koş-

b.3. **Zarflaştırma eki ekleme:** İki tümce arasındaki ilişkiye bakılarak zarflaştırma bağlacı atanır.

Sen [geçmiş] müzik duy **-Inca**

Sen [geçmiş] müzik koş-

b.4. **Silme:** İlk tümcedeki “geçmiş” eki silinir.

²⁸ Benzer tümce incelemeleri için şu makalelere bakılabilir: (Sezer, 1990; 1993; 1996; Koç, 1990; 1991; Göknel, 1976; Üstünova, 2002; Kıran, 1979; Aydın, 1996)

²⁹ Biçimbirim kuralları, ses uyumuna ve noktalama işaretlerine göre ekleri tümceye yerleştirir (Koç, 1990: 38).

Sen müzik duy –IncA

Sen [geçmiş] müzik koş-

b.5. **Ek yerleştirme:** Sen müzik + I duy + IncA sen müzik + A koş- + geçmiş

b.6. **Eşdeğerli ad öbeği silme:** Sen müzik + I duy + IncA müzik + A koş- + geçmiş

b.7. **Biçimbirim kuralları:** Sen müziği duyunca koştun

b.7.1. **YY: Sen müziği duyunca koştun**

Mastar ve ortaç ekleriyle oluşmuş eylemsilerin bulunduğu tümcelerin de derin yapılarının gösterilmesi bu tür tümcelerin birleşik olduğuna dair savı güçlendirecektir:

c.1. **DY: [Karısı küçük beyaz elleriyle paranın üstünü bıraktı]**

[Ben paranın üstünü aldım]

c.2. **Yan tümceyi yerleştirme:**

[Ben [Karısı küçük beyaz elleriyle paranın üstünü bıraktı] paranın üstünü aldım]

c.3. **Ortak ögeyi silme:**

[Ben [Karısı küçük beyaz elleriyle bıraktı] paranın üstünü aldım]

c.4. **Zaman ve kişi eklerini silme:**

[Ben [Karısı küçük beyaz elleriyle bırak-] paranın üstünü aldım]

c.5. **Eylemsi eki ekleme:**

[Ben [Karısı küçük beyaz elleriyle bırak –dlk] paranın üstünü aldım]

c.6. **Yan tümcenin öznesine tamlayan, eylemine iyelik eki ekleme:**

[Ben [Karısı –nIn küçük beyaz elleriyle bırak –dlk + I] paranın üstünü aldım]

c.7. **Ad öbeği silme:**

[[Karısı –nIn küçük beyaz elleriyle bırak –dlk + I] paranın üstünü aldım]

c.8. **Biçimbirim kuralları:**

[[Karısının küçük beyaz elleriyle bıraktığı] paranın üstünü aldım]

c.8.1. **YY: Karısının küçük beyaz elleriyle bıraktığı paranın üstünü aldım.** (OP, 15)

Yukarıdaki tümcede Türkçede iki tümcenin iç içe geçip nasıl birleşik tümce oluşturduğu görülmektedir.

d.1. **DY: [Derviş sabretmiş] [Derviş muradına ermiş]**

d.2. **Zaman eki silme:** [[Derviş sabret-] [Derviş muradına ermiş]]

d.3. **Yer değiştirme:** [[sabret- derviş] [Derviş muradına ermiş]]

d.4. **Eylemsi eki ekleme:** [[sabret –An derviş] [Derviş muradına ermiş]]

d.5. **Ortak öğeyi silme:** [[sabret –An derviş] [muradına ermiş]]

d.6. **Biçimbirim kuralları:** [[Sabreden derviş] [muradına ermiş]]

d.6.1. **YY: Sabreden derviş muradına ermiş**

Türkçenin derin yapısı gösterilen bu tümce örnekleri, içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiğini somut olarak göstermektedir.

III. 2. Eylemsilerle Kurulan Yan Tümcelerin Taşıdığı Zaman ve Kişi Kategorileri

Bazı dilciler, eylemsilerin aynen çekimli yüklemler gibi zaman-kişi öğelerini taşıyabildiğini (Aydın, 1996; DeliktaşlıTahir, 2001; Kural, 1994; Eraslan, 1999; Göğüş, 1989; Özsoy, 1994), bazıları ise, taşıyamadığını öne sürmekte ya da zaman-kişi öğelerini taşıyabileceğinden hiç bahsetmemektedirler (Koç, 2002; Karahan, 1999)³⁰. Bizce bütün eylemsiler yargı taşıyan yan tümceler oluşturduğuna göre, hepsi bir zaman-kişi anlamı taşımaktadır. Bazen eylemsilerle oluşmuş yan tümcelerde zaman ya da kişi kavramları

³⁰ Bu arada, eylemsilerin zaman-kişi kategorilerini taşıyabildiğini söyleyen dilciler arasında da bazı görüş farklılıklarının bulunduğunu söylemek gerekir. Örneğin Göğüş'e göre göre ulaç ekleri kendi başlarına zaman bildirmezler, bağlandıkları temel tümceciğe göre zaman kavramı taşırlar (1989: 117). Master ekleri de aynı özelliği gösterir (99). Yine –mİş , -DİK, -AcAK ortaçları zaman anlamlarını taşıırken –r, -An gibi ortaçlar açık bir zaman bildirmemekle birlikte, yerine göre belli zamanları göstermektedirler (112). Aydın'a göre –An ortacı zaman bildirmez (1996: 24). Buna karşın –AcAK ortacı dilbilgisel bir zaman bildirmektedir (57). Eraslan'a göre eylemsi ekleri kişi kategorisini taşıyabilirler; ancak ulaç ekleri bunun dışındadır (1999: 121). Tahir, -DİK ve –AcAk dışında diğer ortaçların kişi kategorisi taşımadığını söylemektedir (2001: 235). Kural'a göre master ekleri, -DİK ve –AcAK ortaç eklerinde olduğu gibi, zaman eki görünümünde değildirler (1994: 92).

açıkça görülmesi de derin yapı incelemelerinde bunlar ortaya çıkmaktadırlar³¹. Dolayısıyla tüm eylemsi yapılarının bir zaman-kişi kategorisi taşıdığı yapılacak açıklamalarla kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Şöyle bir soruyla tartışmaya başlanabilir: Eylemsi yan tümcelerinin zaman-kişi kategorisini barındırması girişik birleşik tümce açısından ne ifade etmektedir? Eylemsi yapılarının zaman-kişi taşıması bu yapıların birleşik bir tümce kurabildiği iddiasını destekler bir özelliği yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu bölümün temel iddiası şudur: Eylemsi yan tümcelerinin taşıdığı zaman-kişi özellikleri, onların bir yargı bildirdiğini ve temel tümcenin içerisine yerleşmiş bir başka tümce özelliği gösterdiğini ispatlar niteliktedir³².

Eylemsi eklerinin taşıyabileceği zamanları belirlemeden önce, bu belirlemede derin yapı gözlemlerinin önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Yüzey yapıda gözlemlediğimiz zaman, gerçeği yansıtmayabilir. Bu da dilbilgisi betimlemelerinde hatalı değerlendirmelere yol açabilmektedir. Sezer, bir dilbilgisi kitabındaki bu tür bir yanlışa şöyle değinir: “{-En}, {-Dik} ve {-mış} gibi ekler ifade ettikleri zamana göre sınıflandırılıyor. Sözgelimi, {-En} ekinin geniş zaman ifade ettiği iddia ediliyor. Oysa yazar **Pencereyi kıran öğrenci cezalandırıldı** gibi yaygın olarak tümceleri göz önüne alabilmiş olsaydı bu açık yanlışa düşmemiş olurdu” (1990: 43).

Yukarıda yüzey yapıda hangi zamanı taşıdığı belli olmayan eylemsi eklerinin, derin yapıda zamanlarını açıkça gösterdiği belirtildi. Aşağıdaki tümcelerde derin yapıdaki zamanın yüzey yapıda nasıl silinip eylemsi ekinin içine yerleştiği daha net algılanabilir:

a. Ana Tanrıçaya *tapılırdı*. Ana özelliği tanrıça ile birleşmekti.

a.1. Ana Tanrıçaya *tapışın* ana özelliği tanrıça ile birleşmekti. (HB, 15)

³¹ Bu durum, *Derin Yapı Açısından Girişik Birleşik Tümce* bölümünde verilen dönüşüm örneklerinde rahatlıkla görülebilir.

³² Bu noktada, eylemsi yan tümceleri, temel tümceye eklektik midir yoksa temel tümcenin içerisinde mi bulunmaktadır meselesi, tezin amacına hizmet etmeyeceği için tartışılmayacaktır.

b. O *bekledi*. Nihayet oldu.

b.1. Nihayet *beklediği* oldu. (AHT, 122)

c. Dildeki her kelime, evimizi, yolumuzu *aydınlatır*. Dildeki her kelime “ampül”dür.

c.1. Dildeki her kelime, evimizi, yolumuzu, hayatımızı *aydınlatan* “ampül”dür. (NH, 17)

ç. *Sallanıyordu*. Kahveye gidiyordu.

ç.1. *Sallanarak* kahveye gidiyordu. (MŞE, 21)

d. O daha cevap *vermedi*. Öbürü bağırdı.

d.1. O daha cevap *vermeden* öbürü bağırdı. (AN, 20)

f. Ondan sonra eve *gittin*. Talim ettin...

f.1. Ondan sonra eve *gidip* talim ettin... (SF, 13)

Görüldüğü gibi eylemsi ekinin gerçek zamanı derin yapıdaki biçiminden kolayca betimlenebilmektedir³³. Kişi kavramı ise, yüzey yapıya ya olduğu gibi bağımsız bir sözcük olarak çıkmakta ya da iyelik ekleriyle ifade edilmektedir.

Tabii bu bölümün amacı hangi eylemsi ekinin hangi zamanı bildirdiğini bulmak değil, sadece eylemsi eklerinin bir zaman taşıdığını göstermektir. Bu yüzden eylemsi eklerine dair bir zaman tasnifi yapılmayacak, yalnızca değişik örneklerle eylemsilerdeki zaman mefhumu gösterilmeye çalışılacaktır.

Bir önceki bölümde kullanılan metodla eylemsilerin diğer ad, sıfat ve zarflardan neden farklı olduğu gösterilecek, daha önceki bölümde öge açısından bir karşılaştırma yapılmışken şimdi zaman açısından eylemsilerle diğer sözcükler arasında bir karşılaştırma yapılacaktır.

³³ Eylemsilerle kurulmuş bir yan tümcenin zamanı bazen temel tümceye ya da zaman zarflarına bakılarak da bulunabilir. Örneğin tüm zamanlara gönderme yapabilen –An eylemsi ekinin zamanı temel tümceye ve zaman zarflarına bakılarak da anlaşılabilir (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998: 291): **Dün gelen çocuklar evi soydular**. Bu tümcede *dün* zarfı ve temel tümcenin yüklemindeki –DI geçmiş zaman eki yan tümcenin zamanının da geçmişi gösterdiğini işaret etmektedir. Bütün bunlara rağmen yan tümcenin zamanıyla ilgili kesin ve açık bilgi ancak derin yapı gösterimiyle mümkün olabilmektedir.

g. *Bulduklarım* sinemalardaki gibi bir sinema artist hayatı özlüyorlardı (SF, 64).

g.1. *Kadınlar* sinemalardaki gibi bir artist hayatı özlüyorlardı.

ğ. Zeynep, öyle *okumuş, yazmış* kadınlardan değildi ama, içinde bir şeyler kaynaşıyordu.

(AHT, 143)

ğ.1. Zeynep, öyle *bilgili, kültürlü* kadınlardan değildi ama, içinde bir şeyler kaynaşıyordu.

Yukarıdaki tümcelerde *bulduklarım, okumuş, yazmış* sözcüklerindeki zaman anlamı hiç zorlanmaksızın göze çarparken, *kadınlar, bilgili ve kültürlü* sözcüklerinde zaman kavramı olmadığı görülmektedir. Bu karşılaştırma eylemsilerin diğer sözcüklere benzemeyip farklı hareket ettiğini gösterdiği gibi, eylemsi yan tümcesinin zaman taşıyarak birleşik tümce yapısı kurduğunu da açığa çıkarır. Eylemsi olmayan bazı zarf sözcüklerinde zaman kavramı bulunsa da bu sözcüğün anlamıyla ilişkilidir ve kişi içermez.

Ayrıca çoğu dilcinin kabul ettiği gibi bazı eylemsiler, Türkçenin tarihi gelişiminde günümüzde kullanılan zaman eklerini oluşturmuştur (Ergin, 1993: 274). Eylemsi eklerinin tarihsel süreç içerisinde zaman eki olduğunu kabul etmek; ama aynı zamanda eylemsilerdeki zamanı yadsımak bize bir çelişki olarak görünmektedir. Üstelik bazı zaman ekleriyle eylemsi eklerinin taşıdığı zamanın örtüşmesi, bu çelişkiyi daha görünür hale getirmektedir:

h. Şimdiye kadar Ayşe Hanımda böyle bir şey *görmedi*.

h.1. Şimdiye kadar Ayşe Hanımda *görmediği* bir şeydi bu. (AHT, 25)

ı. Bu mektuplar yanlış *birakılmış*.

ı.1. Yanlış *birakılmış* bu mektupları ertesi gün postacıya geri veriyorum. (AN, 23)

i. Zeynep, pencereye *gidecek*.

i.1. Sabri pencereye *gideceğini* sanıyordu. (AHT, 21)

j. Bu azaba tahammül *olunmaz*.

j. b. Tahammül *olunmaz* bir azap içindeydi. (MŞE, 34)

Sonuç olarak eylemsi yan tümcelerinde zaman-kişi kategorisi varsa yargı da vardır görüşü bu bölümün savı olarak ortaya kondu ve örneklerle gösterilmeye çalışıldı.

III. 3. Eylemsilerle Kurulan Yan Tümcelerinin Ögelere Ayrılması

Daha önce de belirttiğimiz gibi, eylemsilerin içerisinde yer aldığı tümceleri birleşik kabul etmeyen dilcilere göre, eylemsilerin herhangi bir ad, sıfat ya da zarftan farkı yoktur. Sözelimi onlara göre tümce içerisinde bulunabilecek *kes-kin* sözcüğüyle *kes-en* sözcüğü arasında hiçbir fark olmayacaktır. Çünkü ikisi de sıfat görevinde olduğu gibi, ikisi de tümcenin aynı ögesi olabilir.

Eylemsilerle ilgili bu anlayış çok önemli bir noktayı gözden kaçırmaktadır. *Keskin* sözcüğü kendi üzerine herhangi bir ögeyi çekemezken, *kese*n sözcüğü bir yüklemiş gibi üzerine öge alabilmektedir. Eylemsiler her ne kadar yüklem çekim ekleri açısından tam donanımlı olmasalar da üzerlerine aldıkları öğeleri çekimli bir eylem gibi yönetebilmektedirler (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998: 331). Örneğin *bahçedeki ağaçları acımasızca kesenler*, biçiminde bir yan tümce oluşturursak, *kese*n eylemsisinin üzerine özne (*onlar*), nesne (*bahçedeki ağaçları*) ve zarf tümlecisi (*acımasızca*) alabildiğini görürüz. Çünkü eylemsi, temel tümcenin yüklemi gibi yönetici konumunda bulunmakta ve alabileceği öğeleri oluşturarak yan tümceyi kurmaktadır. Ayrıca *keskin* ile *kese*n arasında hiçbir fark olmadığı düşünülüyorsa, *kese*n üzerine öge alabilirken neden *keskin*in alamadığı sorusunun cevaplanması gerekir. Bunun bir tek sebebi vardır: *kese*n tümce içerisinde yan tümce oluşturup bir yargı bildirirken, *keskin* sözcüğü sadece sıfat olarak görev yapmakta ve yargı bildirmemektedir.

Değinilen bu noktalardan dolayı, eylemsilerin kurduğu yan tümcelerin öğelerine ayrılabilmesi, yargı bildirmesi ile eş değer tutulacaktır. Ayrıca bu bakış açısından, eylemsi

yan tümcelerinin yargı bildirmediği görüşünü savunan dilcilerin düştüğü çelişki, gözler önüne serilecektir.

Aşağıda, eylemsiyle oluşan yan tümcelerinin alabildiği ögelere bakıldığında bağımsız bir tümce gibi hareket ettikleri rahatlıkla görülür:

a. Bu besleme, yumuşak ayaklarla gidip/ geliyordu. (SF, 80)

YTÖ YTZT YTY

b. Lokantadan çıkar çıkmaz/ soğuk sanki boğazına atılmıştı. (SF, 116)

YTDT YTY

c. Şimdi aramızdan bir başkan seçmemiz/ icap ediyor efendim. (AN, 36)

YTZT YTDT YTBsizN YTY

ç. Çoktan beri açılmadığı belli idi. (MŞE, 41)

YTZT YTY

Örneklerden açıkça görülüyor ki eylemsiyle oluşan yan tümceleri bir tümce gibi ögelerine ayrılabilir. Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: *Eylemsilerle kurulan yan tümcelerin temel tümceden bağımsız ögeleri olabilir. Yalnız, yan tümceyle temel tümcenin ögeleri aynı da olabilir. Bu da aslında eylemsiyle kurulan yan tümcenin bağımsız değil, temel tümcenin içerisinde erimiş bir öge olduğunu göstermez mi?* Böyle bir soruya sıralı ya da bağlaçlı tümcelerle cevap verilmelidir:

d. Belirsiz bir geçmişten geldi ve aydınlık bir geleceğe gitti.

e. Kara kış geldi, kapıya dayandı.

Verilen tümcelerde de ögeler (özneler) ortaktır; ama bu durum onları basit tümce yapmaz. Bu yüzden eylemsiyle oluşmuş yan tümceyle temel tümcenin ögelerinin aynı olması bu tür tümceleri kılmaz. Hatta bazı dilcilerin yan tümcenin ögeleriyle temel tümcenin ögeleri ortaksa, o tümce basit, ayrırsa birleşik saydıkları giriş bölümünde

belirtildi. Bu iddianın ise açıklanabilir tutarlı bir tarafı bulunmamaktadır. Bunun nedeni bu savı geçerli kılabilecek herhangi bir nedenin ortaya konmamasıdır. Çünkü biraz önce dediğimiz gibi, sıralı tümce öğelerinin ortak olması bu tümceleri basit yapmıyorsa, öğeleri ortak yan tümce ve temel tümceden oluşan tümceleri de basit yapmaz.

Eylemsilerle kurulan yan tümcelerin öğelere ayrılması konusunda, girişik birleşik tümceyi basit tümce kabul eden dilcilerin çelişkili görüşlerinden bahsedildi. Şimdi bu çelişkili durum, bu görüş sahiplerinin açıklamalarıyla gösterilmeye çalışılacaktır.

İlk olarak eylemsilerle kurulan yantümcelerin öğelerine ayrılabilmesi bu tür tümceleri birleşik saymayanları bile şaşırtmakta ve onları görüşlerinde bazı çıkmazlara düşürmektedir. Bir alıntıyla bu çelişkileri göstermeye çalışalım:

*Eğer, **yüklem, özne, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç** ve **bağımsız tümleç** cümle ögesi ise, fiilimsilerdeki benzerlerine ne dememiz gerekir? Fiilimsileri, hüküm bildirmedikleri, bir duyguyu bir düşünceyi tam olarak ifade edemedikleri, şahıs ve kip bildirmedikleri için cümle olarak kabul etmediğimizi belirtmiştik. Hâl böyle olunca, fiilimsi gruplarında bulunan unsurlara, **yüklem, özne, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç** ve **bağımsız tümleç** adını vermemiz ne kadar uygundur? ... Diğer öğeler için olmasa bile en azından, fiilimsi grubunda, eylemi yapan veya olana, özne yerine **özneçik**; fiilimsi unsuruna ise yüklem yerine **yüklemcik** denmesinin uygun olacağını düşünüyorum (Özmen, 2001: 123).*

Özmen eylemsilerin tümce kurduğunu kabul etmemekte; ama nasıl olup da tümce olmayan bir yapının öğelerine ayrılabilmediğini açıklamamaktadır. Ayrıca eylemsilerin kurduğu yantümcelerin öğeleriyle, normal tümce öğeleri arasındaki farka sadece terim düzeyinde yaklaşmaktadır. Oysaki eylemsilerin yargı ve zaman taşımadıkları iddiası, eylemsilerle oluşmuş yantümcelerin öğelere sahip olma nedenini açıklayamıyor.

Özmen gibi, Leylâ Karahan'ın da GBT'yi kabul etmediği giriş bölümünde belirtildi. Buna rağmen eylemsilerle oluşturulan öbeklerden bahsederken yaptığı açıklamalar kendisinin GBT hususundaki çelişkili durumunu göstermektedir. Örneğin, Karahan, ortaçlarla kurulan öbekleri şöyle açıklamaktadır: “Grubun ana unsuru sıfat fiildir,

sonda bulunur. Grupta yüklem görevi yapan sıfat fiilin anlamı, bir veya birden fazla unsurla tamamlanır. Bu unsurlar, cümlede olduğu gibi, özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı diye isimlendirilir” (Karahana: 1999, 22).

Karahana, aynı kitabında, yukarıdaki açıklamaların benzerini “Zarf Fiil Grubu” ve “İsim fiil Grubu” başlıkları altında da yapmaktadır. Bu açıklamalardaki çelişki açıkça görülebilmektedir. Hem eylemsilerin belirtilen gruplarda yüklem görevinde bulunduğu ve temel tümcede olduğu gibi öğeyle tamamlandığı söylenmekte hem de eylemsilerin bulunduğu tümceler aşağıdaki alıntıda belirtildiği gibi basit sayılmaktadır. Bunun sebebi ise öğe açısından açıklanamamaktadır: “Yapısında zarf fiil, sıfat fiil, isim fiil veya bu tür kelimelerden yapılmış bir kelime grubu bulunan cümleler de ‘basit cümle’dir. Çünkü bu kelime ve kelime grupları yargı bildirmezler” (Karahana: 1999, 61).

Eylemsi yan tümcelerinin yargı bildirdiğini kabul etmeyen dilcilerin bir iddiası da şudur: *Eylemsilerin iyelik ekini alması onların tamamen adlaştığını göstermektedir.* Bu iddianın burada ele alınmasının nedeni bunun öğeler meselesiyle değerlendirilmesinin gerekliliğindedir. Çünkü bizce eylemsilerin aldığı iyelik ekleri, yan tümcenin öznesini göstermektedir. Aşağıdaki örneklerde bu ilişki gösterilmeye çalışılacaktır.

f. *Düşünmeme* gerek yok Selâhattin biliyorum. (OP, 16)

g. Adam tekrar onun yarı vücudu ile kendisine *abandığımı* duydu. (AHT, 75)

ğ. Saffet Ferit bir şeyi *beğendiği* zaman, mahzun şair düşünceli bir hal alırdı. (SF, 63)

h. İlk *değineceğimiz*, olumlu gelişmelerdir. (DA, 142)

Bu tümceler dikkatlice incelendiğinde f tümcesindeki eylemsinin almış olduğu -m iyelik eki yan tümcenin gizli öznesi “ben”i, g tümcesindeki -I iyelik eki üçüncü tekil kişi öznesi “o”yu, ğ tümcesindeki üçüncü tekil iyelik eki özne “Saffet Ferit”i, h tümcesindeki -Imz gizli özne “biz”i işaret ettiği görülmektedir. Böylece eylemsilerdeki iyeliklerin yan

tümce öznesini gösterdiği anlaşılır. Demek ki eylemsilere gelen iyelik ekleri onları adlaştırıp yargı bildirmesine engel olmamakta, aksine yan tümcenin öznesini işaret ederek bir yan tümce olduğunu vurgulamaktadır (Göğüş, 1989: 97). Yalnız, burada, çekimli eylemlere gelen kişi ekleriyle eylemsilerin aldığı iyelik eklerinin bir tutulmadığının belirtilmesi gerekir (Koç, 2002: 430). Buna rağmen her iki ekin de işaret ettiği öge öznedir.

Eylemsi yan tümcelerini diğer bağımsız tümcelerden ayıran tek yön, derin yapıdan yüzey yapıya geçerken uğradıkları dönüşümle ilgilidir. Yalnız yüzey yapıyı hesaba katarak derin yapıdaki dönüşümleri önemsememek, elbette ki bu tür yan tümcelerin derin yapıda bir tümce olduğu gerçeğinin gözden kaçırılmasına sebebiyet verir. Oysaki derin yapıda bağımsız bir tümce olan eylemsiyle kurulan yan tümcenin bağımsız tümce halinden tek farklı yanı, Beşir Göğüş'ün (1989: 91) de belirttiği gibi yüklem değişimidir. Bir örnekle derin yapıdan yüzey yapıya dönüşen tümcede görülen yüklem değişimini somutlaştıralım:

1. Arkadaş tezkereyi getiriyor. Arkadaş tiyatromuzun müdürüdür.
- 1.1. Tezkereyi getiriyor. Arkadaş tiyatromuzun müdürüdür.
- 1.2. tezkereyi getir-An arkadaş tiyatromuzun müdürüdür.
- 1.3. Tezkereyi getiren arkadaş tiyatromuzun müdürüdür (SF, 23).

Yukarıdaki örnek aynı zamanda, yan tümcenin yüklemine neden sonda olmadığını ve öznesinin neden yüklemden sonra geldiğini yapısal olarak açıklamaktadır.

Sonuç olarak eylemsi yan tümcelerinin öğelerine ayrılabilmesi onların bir tümce özelliğine sahip olduğunu ve derin yapıdaki görünümünün de bunu desteklediğini gösterir.

III. 4. Eylemsi Eklerinin Tümce Bağlayıcılığı

Birçok dil iki tümceyi bir bağlaç ya da ilgi adıyla birleştirir³⁴. Türkçede ilgi adlarının olmadığı bilinmektedir. Türkiye Türkçesinde Türkçe kökenli bağlaçların varlığı

³⁴ *Batı Dillerindeki Bağlayıcılar ve Türkçedeki Eylemsiler* adlı bir sonraki bölümde ilgi adları ve bağlaçlarla ilgili İngilizce örnekler verilecektir.

çok sayıda³⁵ ise de birden fazla tümceyi bağlayabilenlerin sayısı yabancı dillerden alınan bağlaçlara oranla azdır. Necmettin Hacıeminoğlu, Eski Türkçede; *ok/ök, ma/me, takı, erki, kaltı, kalı, ulatı, ulayı, ançula, ançulayu* gibi bağlama görevi zayıf birkaç bağlaç³⁶ dışında bağlayıcı görevde bağlaçların bulunmadığını; ancak Karahanlı devresinden itibaren Türkçede kullanılan bağlaç sayısının arttığını belirtmektedir. Hacıeminoğlu, sayısı artan bu bağlaçların daha çok Arapça ve Farsça olması dolayısıyla bu devreden itibaren başlayan bağlaç gelişiminin yabancı dillerin etkisinden kaynaklandığını kabul eder; fakat bu gelişimi yalnızca yabancı dillerin etkisine bağlamanın doğru olmayacağını belirtir; çünkü Türkçede Türkçe kökenli bağlaçlar da vardır. Türkçe bağlaçların varlığı ise yabancı dillerin etkisinden çok, Türkçenin, kendi yazar ve şairlerince tarih boyunca geliştirilmiş ve işlenmiş olmasına bağlanmalıdır (Hacıeminoğlu: 1992, 112-113). Her ne kadar Türkçe kökenli bağlaçların bulunması Türkçenin zenginliğini gösterse de yabancı dillerden gelen bağlaçların ağırlıkta bulunması (ama, fakat, çünkü, ki³⁷ vb.), şu sorunun sorulmasını

³⁵ Zeynep Korkmaz da Türkçe bağlaçların sayısının çok olduğunu belirtmekte ve şu bağlaçları örnek göstermektedir: *açıkçası, ancak, anlaşılan, ardından, arkasından, ayrıca, bak, bakalım, bakarsın, bakın, bereket versin, besbelli, bırak, bile, bilemedin, bilmem, bilsen, bir...bir, bir de, böylece, böylelikle, bununla beraber, bununla birlikte, da, dahası, dahi, değil mi, değilse, derken, diyeceğim, doğrusu, doğrusunu istersen, dolayısıyla, gerek...gerek, haniya, hele, ile, ise, ister...ister, kısaca, kısacası, nasıl, nasılsa, ne demek, ne...ne, nedense, ne gezer, nerede, neredeyse, nitekim, olsa olsa, oysa, öncelikle, örneğin, öylesine, özellikle, özetle, pek güzel, sakın, sakın ola, sonunda, söz gelimi, söz gelişi, şimdi, şimdi bakınız, şimdilik, şimdiyse, şöyle, şöyle dursun, tek, uzatmayalım, üstelik, üstelik de, üstüne üslük, varsın, yalnız, yalnızca, yetmemiş, yine, yine de, yok, varsa...yoksa, yoksa vb* (Korkmaz, 2003: 1095-1096).

³⁶ Hacıeminoğlu bağlaç yerine bağlama edatı terimini kullanmaktadır (1992).

³⁷ Farsçadan alınmış bir bağlaçtır. Bu bağlaçla bağlanan tümcelerin hepsi tek başına yargı bildirebilen bağımsız tümcelerdir. Bu bağlacın diğer bağlaçlardan ayrılan yanı, yer aldığı tümcelerde Türkçe tümce yapısına aykırı olarak ana tümcenin başta, yardımcı tümcenin sonda olmasıdır (Karahana, 1999: 64). Farsça *ki* bağlacıyla kurulan ve Türkçe tümce sıralanaşına aykırı olan bu tümceler Türkçe bir yapıya eylemsi ekleriyle dönüştürülmektedir: “*O da çok iyi biliyor ki onu asla affetmeyecekler.*” (Onu asla **affetmeyeceklerini** o da çok iyi biliyor). Parantez içindeki tümceden görüldüğü gibi *ki* bağlacıyla kurulan bir tümce Türkçe bir yapıya eylemsi ekiyle dönüştürülmektedir. Bu durum, Türkçedeki eylemsilerin yabancı dillerdeki tümce bağlayıcı bağlaçların yerini tuttuğunu biraz sonra da iddia edileceği gibi göstermektedir.

Erkman-Akerson ve Ozil, Türkçenin soldan dallanan bir dil olduğunu ve Türkçede temel öğelerin her zaman en sonda bulunduğunu belirtir (1998: 321). Türkçede niteleme görevinde bulunan ve içinde tam donanımlı fiil bulunan *ki*’li tümcelerin ise sağdan dallandığını söylemektedirler (1998: 323). Bu yan tümce türü eylemsilerle kurulan yan tümce türüne göre Türkçede yaygın değildir. Bu yüzden anlatımı daha çarpıcı kılma, alışılmadık bir dilbilgisel yapıyı kullanarak sıradanlıktan kurtarma gibi amaçlarla kullanılmaktadır (1998: 324). Ayrıca Erkman-Akerson ve Ozil *ki*’li tümcelerin eylemsi ekleriyle Türkçe bir yapıya dönüştürülebileceğini şu örneklerle göstermişlerdir: “*O kız, ki hiç gülmezdi, sonunda güldü.*”, “*Hiç gülmeyen o kız sonunda güldü.*” (1998: 323).

gerektirmektedir: Türkçede iki tümceyi birleştirecek ilgi adları yoksa, Türkçe kökenli tümce bağlayıcı bağlaçların sayısı ve kullanım alanı yabancı dilden girenlerine oranla azsa³⁸, Türkçe sadece kendi özgün öğeleriyle sürekli ve devingen olarak tümceleri birbirine nasıl bağlamaktadır? Kısacası yabancı dilden giren bağlaçlar olmadan Türkçe az sayıdaki Türkçe bağlaçla bağımsız tümceleri birbirine bağlama işleğini nasıl sağlayabilmektedir?

Bu soruya verilebilecek cevaplar birkaç maddede özetlenebilir:

1. Türkçedeki Türkçe kökenli bağlaçlar Türkçenin kendi dizgesi içinde, yabancı dillerden alınan bağlaçlara ihtiyaç duyulmadan, tümceleri birbirine bağlama görevini rahatlıkla üstlenebilirler. Türkçede yabancı dillerden alınan ve Türkçe kökenli bağlaçlar dışında tümceleri bağlayıcılık göreviyle birleştirecek başka öğeler yoktur.
2. Türkçede yabancı ve Türkçe kökenli bağlaçlar dışında tümceleri birbirine bağlayan tek dilbilgisel öge şart eki –sA’dır. Bu ekin bağladığı tümceler şartlı birleşik tümce olarak anılır.
3. Türkçede –Ip gibi, sadece bir ya da birkaç eylemsi eki tümceleri birbirine bağlayabilmektedir.
4. Türkçede yabancı ve Türkçe kökenli bağlaçlar dışında birden fazla tümceyi birleştirecek dilbilgisel öğeler eylemsilerdir. Şart tümcelerini meydana getiren –sA eki de tümce bağlayıcılık işlevini yerine getirir.

Bir de Eski Türkçe devrinden beri Türk dilinin her sahasında kullanılmış olan *kim* bağlacı vardır. Hacıeminoğlu’ndan aktarılan şekliyle, *kördi kim bu yirde köp delim dallar var* gibi bir tümce vardır (Eski Türkçe). Bu sözcük bağlama ve kuvvetlendirme görevlerinde kullanılmıştır. İslâm etkisindeki Türk edebiyatı döneminden itibaren Farsça *ki* ile yan yana kullanılan bu bağlaç, özellikle Batı Türkçesinin son zamanlarında tamamen kaybolup yerini *ki*’ye bırakmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 169).

³⁸ Bu noktada Türkçede kullanılan bağlaçlarla ilgili önemli bir özelliği de belirtmek gerekir. Türkçede ister yabancı dil ister Türkçe kökenli tümce bağlayıcı bağlaçlar olsun, bunların birleştirdikleri tümceler genelde bağımsız yani temel tümcelerdir. Bu tür tümcelere de *bağlaçlı sıralı tümce* denebilir. Demek ki tümceleri bağlayan bu bağlaçların birleşik tümce kurma işlevleri yoktur. Bu anlamda Türkçede birleşik tümce kurma, yani yan tümce ile temel tümcenin birleştiği bir tümce oluşturma işlevinin büyük oranda eylemsi eklerine yüklendiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkçedeki bağlaçların kökeninin Türkçe ya da başka bir dilden olmasının birleşik tümce kurma açısından bir önemi kalmamaktadır. Ancak bu bölümde genel bir tümce bağlayıcılığın bahsedildiği için bağlaçların sadece birleşik tümce oluşturma işlevine bakılmadı.

Bu cevaplardan birincisi tartışmasız, gerçek dışı kabul edilmelidir. Eğer gerçekten Türkçe kökenli bağlaçlar Türkçenin kendi dizgesi içerisinde yeterliyse ve Türkçede tümceleri birleştirecek başka öğeler yoksa, o zaman Türkçenin yabancı dillerden alınan bağlaçlara ihtiyacı olmaması gerekirdi. Aslında bu önerme başka bir şekilde hatta tam tersinden kurulmalıdır: Gerçekte, yabancı dillerden alınan bağlaçlar olmadan da duygu ve düşünceler Türkçede rahatlıkla ifade edilebilir. Yalnız bu sadece Türkçe kökenli bağlaçlarla yapılamaz. Türkçede birden fazla tümceyi kolaylıkla bir araya getirip bağlayacak en önemli dilbilgisel öğeler eylemsi ekleridir. Dördüncü maddede eylemsilerin bu özelliğine değinilecektir; fakat burada bir noktanın özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Evet, eylemsiler diğer bağlaçlar gibi birden fazla tümceyi bağlamaktadır; ama bunu bağlaçlardan farklı bir şekilde yapmaktadır. Bağlaçlar bağladıkları tümcelerin herhangi bir ögesi olmazlar. Birleştirdikleri tümceler çekimli haldedirler; yani, bağlaçla birbirine bağlanan tümcelerin yüklemeleri zaman-kişi kategorilerini yüzey yapıda taşımaktadırlar. Oysaki eylemsi ekleriyle birleşen tümcelerden her biri eşit kategoride olmaz. Bu tümcelerden içerisinde eylemsi eki bulunan tümce yan tümce, çekimli eylemi barındıran tümceyse temel tümcedir. Yan tümcenin yüklemine taşıdığı zaman-kişi kategorisi temel tümceninki kadar açık değildir ve ancak derin yapı incelemesinde net olarak ortaya çıkabilmektedir. Görüldüğü gibi, her ne kadar bağlaçlar ve eylemsi ekleri birden fazla tümceyi bağlasalar da aralarında nitelik farkı vardır. Bu yüzden eylemsilerin bağladığı tümcelere *birleşik*, bağlaçların bağladığı tümcelere ise *sıralı* tümce demek daha doğru görünmektedir.

İkinci maddedeki görüş her ne kadar birincisine göre biraz daha iyimser ise de aslında ilk düşünceyi aşan bir genişliğe sahip değildir. Üstelik çelişkilerle doludur; çünkü eylemsi eklerini dışarıda tutarak yalnız şart ekinin ve bağlaçların tümceleri bağladığını

iddia etmek için, bağlaçlar dışında öncelikle şart ekiyle eylemsi ekleri arasındaki farkı açıklamak gerekmektedir. Eğer bu iddia, şart ekinin çekimlendiği ve bu yüzden de bağımsız bir yargı taşıdığı; ama eylemsilerin çekimlenmediği ve kurduğu yapıların bir yargı taşımaktan yoksun olduğu savına dayanıyorsa, buna göre şart tümcelerinin birleşik değil de sıralı sayılması gerekmez mi? Bağımsız iki yargının bir araya geldiği tümce elbette ki sıralı sayılmalıdır. Eğer şart ekinin yer aldığı yapının yarım yargı bildirerek tümceyi birleşik yaptığı iddiası savunuluyorsa, eylemsiler için de aynı şey rahatlıkla söylenebilir. Bu yüzden, Türkçede yalnızca bağlaçların birden fazla tümceyi bağlama görevi vardır, şeklinde olabilecek bir iddia bile yalnız şart eki ve bağlaçlar birden fazla tümceyi bağlar iddiasından daha tutarlı görünmektedir.

Türkçede bağımsız tümcelerin nasıl bağlandığı araştırılırken üçüncü maddede sadece bir ya da birkaç eylemsi ekinin birleşik tümce kurabileceği görüşü söylenmişti. Bu görüş özellikle *-Ip* ekini örnek olarak göstermekte, eylemsi eklerinden yalnız bu ekin birleşik tümce kurabildiğini söylemektedir. Zeynep Korkmaz, bu görüşü savunmaktadır. Korkmaz eylemsilerle ilgili çözümün sadece şekil açısından getirilemeyeceğini; bu yüzden her zaman şekille işlevi bir arada düşünmenin önemini vurgular. Bu açıdan bakıldığında ise sadece *-Ip* zarflaştırma ekinin birleşik yapı oluşturduğunu söyler ve şöyle bir örnekle görüşünü açıklar (1996: 15):

***Turistler Bursa'dan gelip Göreme'ye geçtiler** şeklindeki bir tümcede, eğer **gelip** zarf-filini, temel cümledeki **geçtiler** fiilinin bir zarfından ibaret sayarsak, yanlış oluruz. Çünkü, her ne kadar buradaki **gelip** zarf-fili şekil olarak **gelerek** zarf-filinin yerini tutar gibi görünüyor ise de, aslında cümledeki **geçtiler** fiilinin tarzını göstermiyor. Aksine yalnız başına yargı ifade eden bir çekimli fiil durumundadır, yani **geldiler** anlamındadır. Bu bakımdan cümleyi **Turistler Bursa'dan geldiler, Göreme'ye geçtiler** diye yorumlamak gerekiyor. Türkçede, *-p* zarf-fiillerinin birbiri arkasına yapılan işleri gösterme görevinde pek çok örnek vardır (1996: 15).*

Bizce bu kanı doğrudur ve bu işlevin girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen bir dilci tarafından da ifade edilmiş olmasının sebebi, *-Ip* ekinin bağlayıcılık görevinin yüzey yapıda bile net olarak görülebilmemesindedir.

d. Kendimiz *konusup* kendimiz mi dinliyoruz? (SÖ, 25)

e. Halasına *gidip* müracaat etmeli idi. (MŞE, 39)

Yukarıdaki d ve e tümcelerinde *-Ip* ekinin bağlayıcılık işlevi açıkça görülmektedir. Çünkü bu tümceleri derin yapıdaki dönüşümlere gerek duymadan rahatlıkla aşağıdaki gibi yazabiliriz:

f. Kendimiz konuşuyoruz ve kendimiz mi dinliyoruz?

g. Halasına gitmeli ve müracaat etmeli idi.

Örneklerden anlaşılacağı gibi *-Ip* eki bir anlamda *ve* bağlacı özelliği gösterip iki tümceyi bağlamaktadır. Bu durumun yadsınamayacağını açıktır. Fakat, bu özelliğin sadece *-Ip* ekiyle sınırlı olduğunu iddia etmek, diğer eylemsilerin de aynı özellikleri taşıdığı gerçeğini gözden kaçırmak olur. Kısacası, eylemsi eklerinin derin yapıda geçirdiği dönüşüm ile *-Ip* eylemsi ekinin geçirdiği dönüşüm arasında nitelik olarak bir fark yoktur. Böylesi bir ayırım, *ve* bağlacının görevine *-Ip* ekinin denk geldiği düşüncesinden kaynaklanıyorsa da diğer eylemsileri bu görevin dışarısında bıraktığı için tutarlı olma savını yitirmiştir.

Yukarıdaki iddiaların aksine dördüncü maddede dile getirildiği gibi, şart ve eylemsi eklerinin birleşik tümce kurduğu kabul edilmelidir. Bazı dillerde tümce bağlayıcılığı görevini üstlenen bağlaç ve ilgi adıllarının benzer görevini, Türkçede, eylemsi eklerinin üstlendiği yadsınmamalıdır. Nitekim Türkçenin en eski belgelerinden sayılan Orhon Abidelerinde bile eylemsi eklerinin ve şart ekinin bu görevi açıkça görülmektedir³⁹.

³⁹ Orhan Abidelerinden verilen örneklerle bu sav pekiştirilebilir. Orhon Abidelerinden alınan tümcelerdeki şart eki ve eylemsi ekleri koyu harflerle, tümcelerin Türkiye Türkçesine çevrimi ise tümcelerin sonunda

Türkçenin birleşik tümce yapmak için bağlaç ve ilgi adlarının yerine eylemsi eklerini seçmesi ise anlatım kıvraklığına ve öz anlatımı sevmesine bağlanmalıdır (Gencan, 2001: 411). Ayrıca eylemsiler ad, sıfat ve zarf olarak kullanıldıklarında diğer ad, sıfat ve zarflara göre anlatıma daha bir canlılık, çarpıcılık ve vurgulu olma özelliği kazandırmaktadırlar⁴⁰.

Türkçede birden fazla yargının nasıl bir kıvraklıkla bir araya geldiği birkaç örnek tümceyle bile kolaylıkla gösterilebilir:

a. Burada başlıcasını *saydığımız* bütün bu önlemler, devletin birinci derecede *etkin olmasını gerektirecek* niteliktedir (DA, 156).

b. Sabri bu eli ne *yaptığını bilmeden* öptü (AHT, 22)

c. İşte tam bu sırada köşede sessiz sessiz *oturan*, kumpanyanın ikinci komiği Dayı Remzi'nin, söz *söylemek* üzere kafasını *uzattığını görenler*, en doğru, en mühim lafin *edilmek* üzere *olduğunu hissetmişler* gibi, münakaşayı tam ortasında kestiler (SF, 10)

Bu durumda a, b, c tümcelerindeki *saydığımız*, *olmasını*, *yaptığını*, *bilmeden*, *uzattığını* gibi öğelerin yargı bildirmekten uzak, tümcenin herhangi bir ögesi olduğu elbetteki söylenemez; çünkü a, b, c tümcelerinin her birinde birden fazla yargı eylemsi ekleri aracılığıyla tek bir tümce halinde ifade edilmiştir. Eğer bu tümceler eylemsi kullanılmadan ifade edilmek istenseydi, her biri aşağıdaki gibi birkaç tümceden oluşturulmak zorundaydı.

parantez içinde gösterilmiştir: *Tengri teg Tengride bolmuş Türük Bilge Kağan, bu ödke olurtum* ([Ben], Tanrı gibi [ve] Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde [tahta] oturdum). *Türük kağan Ötüken yış olursar ilte bung yok* (Türk[lerin] hakanı Ötüken dağlarında oturur [ve oradan hükmeder] ise ülkede [hiçbir] sıkıntı olmaz). *Bu yirde olurup Tabgaç bodun birle tüzültüm* (Bu yerde oturup Çin halkı ile [ilişkileri] düzelttim). *Yağru kontukda kisre anyığ biliğ anta öyür ermiş* ([Bu halklar] yaklaşıp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş). *Biliğ bilmez kişi, ol sabığ alıp, yağru barıp, üküş kişi öltüğ* ([Ey] cahil kişiler, bu sözlere kanıp, [Çinlilere] yakın gidip, çok sayıda öldünüz). *Tengri yarlıkadukın için. [ö]züm kutum bar için, kağan olurtum* (Tanrı lütufkâr olduğu için, benim [de] talihim olduğu için, hakan [olarak tahta] oturdum). *Türük matı bodun, beğler, bödke körüğme beğler gü yangıltaçı siz?* ([Ey] sadık Türk halkı [ve] beyleri, bu devirde [bana] itaat eden beyler, [sizler] mi yanılacaksınız?) (Tekin, 1998).

⁴⁰ Erkman-Akerson ve Ozil, eylemsilerle kurulmuş sıfat işlevli yan tümcelerin diğer sıfatlara göre, sıfat tamlamalarını daha canlı ve dinamik bir hale getirdiklerini söylemektedirler: "Sıfat işlevli yan tümceyle yapılan nitelendirme, sıfat tamlamasının durgun yapısından sıyrılıp daha canlı ve dinamik bir yapıya kavuşuyor. Kısacası, sıfat tamlaması yerine sıfat işlevli bir yan tümce seçmek, o adla sıfat arasında kurulan ilişkiye bir kezlik olma, çarpıcı olma, canlı ve vurgulu olma gibi nitelikler kazandırıyor" (1998: 320).

a. 1. Bütün bu önlemlerin başlıcasını burada saydık. Bütün bu önlemler devletin birinci derecede etkin olmasını gerektirecektir. Bütün bu önlemler devletin birinci derecede etkin olması için böylesi bir gereklilik niteliğindedirler.

b. 1. Sabri bu eli ne yapıyor? Bilmiyor. (Ama yine de) bu eli öpüyor.

c. 1. Kumpanyanın ikinci komiği Remzi Dayı, köşede sessiz sessiz oturuyordu. Remzi Dayı söz söyleyecekti. Kafasını uzattı. İşte tam bu sırada onu gördüler. Onlara göre en doğru, en mühim laf söylenecekti. Sanki bunu hissettiler. (Bu yüzden) münakaşayı tam ortasında kestiler.

Görüldüğü gibi, içerisinde eylemsi bulunan birleşik tümcelerden eylemsiler çıkarıldığında anlatım kısalığı kaybolmakta, eylemsilerle tek bir tümceyle ifade edilebilen yargılar, ancak birden fazla tümceyle anlatılabilmektedir. Bu durum, eylemsilerin anlatıma nasıl bir kıvraklık ve öz anlatım kazandırdığını ve Türkçede tümce bağlayıcılık görevini üstlenen en önemli öğeler olduğunu göstermektedir.

III. 5. Bir Hint-Avrupa Dili Olan İngilizcedeki Bağlayıcılar ile Türkçedeki Eylemsileri Karşılaştırma

Bir önceki başlık altında, yabancı dillerde tümcelerin, bağlaç ve ilgi adlarıyla bağlandığı, Türkçede ise aynı görevin eylemsiler tarafından yerine getirildiği savunuldu. Bu savı biraz daha somutlaştırmak için yabancı bir dilden, İngilizceden⁴¹, örnekler verilerek Türkçe tümce yapılarıyla karşılaştırılacaktır.

⁴¹ Türkçedeki eylemsilerin bağlayıcılık görevini başka bir dille karşılaştırmak için sadece İngilizcenin seçilmiş olması, karşılaştırmanın ardından ortaya çıkacak sonuçların yetersiz olabileceği eleştirisini doğurabilir. Sadece bir değil, birden fazla dille yapılacak olan bir karşılaştırmanın ancak sağlıklı verileri yansıtacağı düşünülebilir. Ancak, karşılaştırmada tek dil kullanmamızın birkaç nedeni vardı: İlki karşılaştırmayı yaparken kuramsal düşünüyorum olmamızdır. Bu kuram, III. Bölümün başında açıklanan *Üretimsel Dönüşümlü Dilbilgisidir* (ÜDD). ÜDD'nin temel amaçlarından biri *evrensel dilbilgisi*'nin yasalarını bulmaktır. Yani, Yeryüzündeki tüm dillerin işleyişinin ortak kurallar bütününe, benzer bir dilbilgisel dizgeye, bağlı olduğunu ispatlamaktır. ÜDD'nin amacı şudur: Her insanın beyninde ortak bir dil işleyişi ve olgusu vardır, ÜDD'nin amacı da bunu ortaya çıkarmaktır (Göksel: 1997, 13). Bu yüzden ÜDD kuramına göre incelenen her dilde aynı zaman da tüm dillerin işleyişini yansıtacak evrensel yasalar bulunmaya çalışılır. Bu açıdan bu bölümde sadece bir dilin karşılaştırmaya alınması ÜDD kuramıyla

Yalnız, bu noktada, karşılaştırmanın tutarlı olabilmesi için Türkçe tümce yapısının karşılaştırılan dilin tümce yapısıyla derin yapıda bir şekilde ilintilenmesi gerekir. Yoksa A dilinde böyleyse Türkçede de böyle olmalı biçimindeki yargılar, ayağı yere basmayan savlar olarak kalacaktır. Bundan dolayı böyle bir ilinti ancak, yapısı verilen dilin Türkçeye, Türkçe yapının da yine aynı dile çevrilmesiyle gösterilebilir.

Karşılaştırılacak örnek tümce yapıları bir Hint-Avrupa dili olan İngilizceden seçildi. İngilizcede birleşik tümce *that, who, which, whose, who(m)* gibi ilgi adlarıyla yapılmaktadır. Bu ilgi adlarıyla oluşmuş İngilizceki birleşik tümcelerin Türkçe çevrileri incelenerek bazı sonuçlara varılmaya çalışılacak.

a. Do you realize what you are going to do?

a.1. Ne yapacağınızın farkında mısınız?

b. The woman who I know well, is very beautiful.

b.1. İyi tanıdığım [o] kadın çok güzeldir.

c. She said (that) she would see us more often.

c.1. Bizi daha sık göreceğini söyledi.

İngilizcede birleşik olan tümcelerin Türkçeye çevrilisinde eylemsilerin kullanılması, savımızı doğrulayan bir delil olarak gözden kaçmamalıdır. Sözelimi, b tümcesini oluşturan yargılar bağımsız tümce olarak gösterilebilir:

b.2. The woman is very beautiful

b.3. I know her well.

Şimdi, İngilizce konuşurların beyinlerinde birden fazla yargıya sahip tümcelerin Türkçe konuşurların beyininde tek bir yargıya dönüştüğü söylenebilir mi? Böyle bir iddia, hiçbir dil, başka bir dille karşılaştırılmaz yaklaşımla geçiştirilebilir mi? Elbette ki hayır.

çelişmez. Karşılaştırmada İngilizce'nin seçilmesinin bir nedeni de kullanım yaygınlığıdır; çünkü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de İngilizce en çok öğrenilen yabancı dildir. Bunun yanında, Hint-Avrupa dil ailesinden olan İngilizcenin bu ailenin içindeki diğer dillerin özelliklerini de yansıtacağı bir gerçektir.

İngilizcedeki birleşik tümcelerin Türkçede eylemsilerle gösterildiği ve yine İngilizcedeki gibi birleşik tümce olduğu açıktır. Aşağıdaki örnekte⁴² bu bakışlılık biraz daha açık görülebilir:

ç. [Ayşe went] [He knows]

ç.1. [He knows [that Ayşe went]]

d. [Ayşe gitti] [O biliyor]

d.1. [O [Ayşe'nin gittiğini]i biliyor]

Bu örneklerden sonra, *Türkçeye İngilizcenin ya da başka bir dilin yapısıyla bakmak yanlış, İngilizce değil, Türkçe düşünmeliyiz* şeklinde bir karşı çıkışta bulunabilir. Bu bakış açısı elbette doğrudur ve hiçbir dilci bunu inkâr edemez. Yalnız, Türkçeyi başka bir dilin yapısına göre değerlendiremeyiz demek, Türkçeyi betimlerken diğer dilleri tamamen göz ardı etmeliyiz demek değildir. Bu, evrensel yasaları⁴³ da gözden kaçırmak olur ve aynı zamanda betimleme sırasında gidilecek yolun gereksiz yere uzatılmasına yol açar. *Evrensel dilbilgisinde* Türkçeyi de kapsayabilecek kuralların önemsenmemesi, aynı zamanda Türkçeyi betimlerken ortaya çıkan yanlışlıkların gözden kaçırılmasına sebep olur.

Karşılaştırmalı yapılan çalışmalarda Türkçede eylemsi bulunan tümcelerin karşılaştırılan dilde birleşik tümceyle ifade edildiği görülür. Örneğin, Ümran Derkunt Türkçedeki ortaç kullanımını İngilizce ve Fransızcayla karşılaştırmıştır (2001: 277-283). Derkunt'un karşılaştırdığı İngilizce ve Fransızca birleşik tümcelerin Türkçede eylemsilerle karşılandığı gözlemlenir. Aynı gözlemler, Gülrû Yüksel ve Nesrin Kaya'nın Türkçedeki eylemsileri İngilizceyle karşılaştırdıkları makalede de görülür (1997: 299-304).

Bütün bu karşılaştırmalarda varılan sonuçlar somut olarak Türkçedeki eylemsilerin birden fazla yargıyı bir araya getirdiğini göstermektedir. Kısacası karşılaştırmalar,

⁴² Benzeri örnekler için Özgür Aydın'ın makalesine bakılabilir (1996: 70).

⁴³ *Evrensel yasalar* kavramı ÜDD kuramı çerçevesinde düşünülmektedir.

Türkçeyi başka dillerin yapısına göre değerlendirme yanılsından değil, evrensel bazı görünümlerin Türkçe için de geçerli olduğu gerçeğinden kaynaklanır.

III. 6. Dil Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce

III. 6. 1. Yabancı Dil Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce

Bir önceki bölümde içinde eylemsi bulunan Türkçe tümcelerin Batı dillerinde birleşik tümce yapılarıyla ifade edildiği örneklerle gösterildi. Bu gerçek yabancı dil öğretiminde karşılaştırmalı çalışmaların önemini göstermekte ve eylemsilerin birleşik tümce kurmadığı iddiasının yabancı dil öğretiminde açacağı sorunları, gözler önüne sermektedir. Sözelimi yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler, kendi dillerindeki birleşik tümcelerin Türkçede eylemsi yapılarıyla ifade edildiklerini görecektir; ama neden basit bir yapı olarak düşünüldüğünü anlayamayacaklardır. Türkçede eylemsilerin bulunduğu tümcelerin basit sayılmasını gerektirecek bir durum da yokken kendi dilleriyle olan bakışsızlık, öğrencinin yabancı dili kavramasını zorlaştıracaktır.

Ümran Derkunt (2001: 277), yabancı dil öğretiminde Türkçedeki ortaç yapılarıyla ilgili konuların evrensel dilbilgisi yaklaşımıyla anlatıldığında öğrencinin anlama sürecini kısalttığını ve ilgisini arttırdığını söylemektedir.

Bu yazarların içinde eylemsi bulunan tümceleri birleşik kabul etmeleri ve bu yapıları İngilizcedeki birleşik tümce yapılarına göre anlatmaları, bu yöntemin tercihten öte bir gereklilik olduğunu gözler önüne serer.

A. Sumru Özsoy, İngilizce konuşurlara Türkçe öğretmek için yazdığı *Türkçe (Turkish)* adlı kitabında, -dik ekinin kullanımı için verdiği Türkçe tümcelerin karşısına birleşik İngilizce tümceleri yazmıştır (1999: 54-55):

c. Ben [siz-in dün çok eğlen-diğ-iniz-]i duydum. *'I heard that you had fun yesterday.'*

d. Temsilciler [herkes-in onları destekle-diğ-i-]ni sanıyor. ‘*The representatives think that everone supports them.*’

Yine Kaya Can’ın *Yabancılar için Türkçe Dersleri* adlı kitapta, “Bileşik Cümleler (Compound Sentences)” başlığı altında –An ekinin kullanımını için verdiği örnek tümcelerin karşısına birleşik İngilizce tümceleri yerleştirmiştir (1981: 78-79):

e. Bunu dün gelen öğrenciden aldım. ‘*I got it from the student who came yesterday.*’

Bu kitaplardan alınan örnek tümceler göstermektedir ki eylemsilerin bulunduğu yapıların İngilizcede birleşik tümceyle ifade edilmesi tesadüf değildir. Tüm örnekler bu durumun bir tesadüf olmadığını ispatlamaktadır.

III. 6. 2. Ana Dili Öğretimi Açısından Girişik Birleşik Tümce

Eylemsilerin bulunduğu tümceleri basit kabul etmenin sadece yabancı dil öğretiminde zorluk yaratacağı sanılmasın. Bu durumun ana dili eğitiminde de öğrenciyi zorlayacağı açıktır. Bu zorlukları bir iki örnekle pekiştirmeye çalışalım:

a. *Buldukları* vagon tıklım tıklım doluydu. (SF, 57)

b. Bu kadar kişiyi içine *alacak* bir ahır Sulukule’de değil, İstanbul’da bile yok. (ÖS, 29)

Eylemsilerin birleşik tümce kurmadığı kabul edilirse, bu tümcelerin aşağıdaki tümcelerden farkı yoktur:

a.1. *Arkadaki* vagon tıklım tıklım doluydu.

b.1. Bu kadar *büyük* bir ahır Sulukule’de değil, İstanbul’da bile yok.

Peki öğrenciyeye bu tümcelerde bulunan *buldukları* ve *alacak* sözcükleriyle *arkadaki* ve *büyük* sözcüklerinin aynı yapıya sahip olduğu söylenebilir mi? Örneğin *buldukları* yapısının taşıdığı zaman, kişi⁴⁴ kategorileri böyle bir iddia içerisinde

⁴⁴ Eylemsilerin taşıdığı bu kategorilerden *Eylemsi Yan Tümcesinin Taşıdığı Zaman ve Kişi Kategorileri* adlı bölümde bahsedilmişti.

açıklanamaz. Öğrenci eylemsilerle diğer sözcükleri denk tutan açıklamaları kavrayamaz ve sözgelimi, a tümcesinin aslında aşağıdaki gibi iki yargı taşıdığını hisseder:

a.2. Vagonda bulunuyorlardı.

b.3. Vagon tıklım tıklım doluydu.

Görüldüğü gibi anlam ve yapı açılarından da bakılsa bu tür tümcelere basittir demek, ana dili öğretimini de başarısız hale getirecek, öğrencilerin kafasını karıştıracaktır.

İster ana dili öğretiminde isterse yabancı dil öğretiminde olsun, öğretim ve öğrenim sürecinin kısalığı bakımından eylemsilerin kurduğu yapıları birleşik saymanın hem öğretmen hem de öğrenci için bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Bu zorunluluğu yabancılara Türkçe öğretmek için hazırlanan kitaplardan görebiliyoruz.

Eylemsi yapılarıyla ilgili olması gereken yöntem belirtildikten sonra günümüzde Türkçe dil eğitimindeki uygulamalara yakından bakılabilir. Türkiyede, eğitim ve ölçme-değerlendirme kurumları arasında dil öğretiminde belirli bir standardın olmadığı eylemsiler üzerine verilen bilgilerin kurumdan kuruma farklı olması bu durumun en güzel örneğidir (Avcı: 2001, 254).

Milli Eğitim Bakanlığının yayınlarında, eylemsilerin yer aldığı tümceler basit kabul edilmektedir⁴⁵. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)'nin hazırladığı sorularda ise Milli Eğitim Bakanlığı kitaplarının tersine içerisinde eylemsi bulunan tümceler birleşik kabul edilmektedir. Aşağıda Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı (ÖSYS) sınavında çıkmış olan soruya (1990-II) bakıldığında bu açıkça görülür:

Aşağıdaki cümlelerin hangisi, yapısına göre basit, söz dizimine göre devrik bir fiil cümlesidir?

⁴⁵ Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkan ve komisyonca hazırlanan Lise 3'ler için hazırladığı *Türk Dili* adlı ders kitapta birleşik tümce üç alt başlık altında incelenir: 1. İç içe Birleşik Cümle, 2. Ki'li Birleşik Cümle, 3. Şartlı Birleşik Cümle (2001: 58-59). Görüldüğü gibi bu tasnifin içinde girişik birleşik tümce yer almaz.

- A) Bu opera, eski bir müzik öğretmenin hayat hikâyesine ilişkinmiş.
- B) Aynı romanın birçok çevirilerinin yapıldığını biliyoruz.
- C) Bütün bu iddialar bir tek şeyi ortaya koyuyor bence.
- D) Son okuduğum romanda olay örgüsü karmaşık.
- E) O anda vereceği yanıtı düşünüyordu galiba

Yukarıdaki sorulardan birincisinin cevabı C şıkkıdır. Bunun sebebi diğer şıklarda eylemsi eklerini alan sözcükler bulunurken C şıkkında böyle bir sözcüğün bulunmamasıdır. Bu sorudan da ÖSYM'nin eylemsilerin yer aldığı tümceleri birleşik saydığı anlaşılıyor; ancak şöyle bir çelişki de gözden kaçmamaktadır: Milli Eğitim Bakanlığının ders içeriklerini kabul ettiğini söyleyen ÖSYM, Milli Eğitimin okullarında okutulan dilbilgisiyle ters düşmektedir. ÖSYM, ya bu durumdan habersiz ya da böylesi bir çelişkiye ilgisiz kalmaktadır.

Bu tür çelişkilerin ortadan kalkması, her şeyden önce dil araştırmacılarının üzerinde anlaştıkları bir uzlaşma ile çözülebilir. Böyle bir uzlaşma için daha çok araştırma yapılması, herkesin kabul edeceği nesnel yöntemlerin kullanılması, varılacak nesnel sonuçların da vakit kaybedilmeden eğitime yansıtılması gerekmektedir.

III. 7. Eylemsi Eki Özelliği Gösteren Diğer Ekler

Bu bölümde –ken ve –sA ekleri üzerinde durulacak, bu eklerin GBT ile ilgisi araştırılacaktır⁴⁶. Bu bölümün sınırları –ken ve –sA ile belirlendikten sonra ilk önce –ken, ardından da –sA'dan bahsedilecektir⁴⁷.

⁴⁶ Bahsettiğimiz –ken ve –sA ile kurulan yapıların yanı sıra –yor gibi, -AndA, -kene, -IcI, -All gibi, eylemsi eklerinin görevine yakın ekler de vardır. Fakat bu eklerden bazılarının ağızlardaki kullanımıyla sınırlı olması, bazılarının ise ölçünlü dilde çok az görülmesi nedeniyle inceleme dışı bırakılmış ve eylemsi ekine eş değer yapılar olup olmadığı tartışılmamıştır.

⁴⁷ Bu iki ek, ekeylemlerle kullanılmaktadır. Yalnız –sA eki, geleneksel terimle *birleşik zaman* oluşturduğunda ve adlara eklendiğinde ekeylemlerle kullanılır. Herhangi bir çekim eki almamış eylemlere eklendiğinde ekeylem almaz: *Daha da güneye in-er-(i)-sek Varelye, Mindos, Bodrum, Karemos (Gökova Körfezinde) ve Knidos limanları önünde de sayısız deniz savaşları olurdu* (HB, 25). *Malzememiz az i-se, büyük sanat âbideleri değil, ancak kulübeler yapabiliriz* (NH, 17). *Ne de-se-k boş* (AN, 10).

III. 7. 1. –ken Eki

Hatırlanacağı gibi, –ken eylemsi ekleriyle ya da onların işlevleriyle eş değer olarak düşünüldüğü için ikinci bölümde zarflaştırıcı ekler arasına dahil edilmişti. Bu yüzden eylemsiler için şimdiye kadar iddia edilenler –ken için de geçerli görülmelidir.

Bu ek eylemsi eki içerisinde düşünüldüğünden yer aldığı tümceler birleşik tümce sayılmalıdır. Bu kabullenme –ken’in kullanımları göz önüne alındığında hiç de zor olmaz.

Örnek tümceler üzerinde bu görüş belirginleştirilebilir:

- a. Ben *yerken* niye içeri gidiyorsun? (OP, 5)
- b. Mum *yanarken* odanın pencereleri karanlık görünüyordu. (MŞE, 38)
- c. Asım, İstanbul’da *iken* arasına uğruyordu. (MŞE, 12)
- ç. Babası *sağken* ne yaptı etti, okuttu Suat’ı. (SF, 50)

Bu tümceler kolaylıkla, sözgelimi –ip ekinin bulunduğu tümcelerin iki tümce olarak bölünebilmesi gibi, iki tümce halinde gösterilebilir ve birleşik tümce oldukları algılanabilir:

- a.1. Ben yiyorum. (Bu sırada) sen neden içeri gidiyorsun?
- b.1. Mum yanıyordu. (Bu sırada) odanın pencereleri karanlık görünüyordu.
- c.1. Asım İstanbul’daydı. (Bu sırada) arasına uğruyordu.
- ç.1. Babası sağdı. Ne yaptı etti, okuttu Suat’ı.

Verdiğimiz örneklerde –ken’in eylemlerle birlikte adlara da geldiği görülüyor. Bu noktada adlara gelen –ken’in nasıl yan tümce oluşturabildiği sorusu akla gelebilir. İster eylemlere isterse adlara gelen –ken eki aslında eylemin ken ile kalıplaşmasıyla oluşmuştur ve zarflaştırıcı bir ek olarak kullanılmaktadır (Göğüş, 1989: 127; Ergin, 1993: 327). Adalara gelebilen bu ek görüldüğü gibi aslında bir eylem taşımaktadır. Bu eylem

ekeylemdir. O halde eylemlere ve adlara eklenen –ken arasında birleşik tümce oluşturma açısından bir fark yoktur.

III. 7. 2. –sA Eki

Bazı dilcilerin eylemsi eki saydıkları bir diğer ekse –sA'dır. Bu ek de zarflaştırıcı eylemsi ekleri içerisinde düşünülmekte, onlarla aynı işlevi paylaştığı iddia edilmektedir. Bizce –sA eki eylemsi eki olarak kabul edilebilir. Yalnız –sA başlı başına incelenmesi gereken bir dil olgusu olduğundan bu çalışmanın sınırlarını aşacak bir araştırmaya gereksinim göstermektedir. Bu ekin kesin olarak eylemsi eki sayılabilmesi için daha ayrıntılı bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğundan ikinci bölümde –ken ekinin kullanıldığı tümcelerin öbek yapısı gösterilirken –sA ekinin kullanıldığı tümcelerin öbek yapısından hiç bahsedilmemişti. Bu yüzden burada da –sA'dan kısaca bahsedilecektir.

Şart eki olan –sA'ya dilcilerin birleşik tümce açısından bakışları birkaç maddeyle özetlenebilir:

1. Şart eki yan tümce kurar; ama bu onun ulaç olduğunu göstermez. Çünkü hiçbir ulaç eki kendinden önce ve sonra çekim eki almazken –sA alır: *gelseydi, geldiyse...* (Koç, 2000: 437).
2. Şart eki eylemsi ekidir, dolayısıyla ulaç sınıfında değerlendirilmelidir ve bu gereklidir. Çünkü şart ekinin ulaç olarak kabul edilmesi öğretimi de kolaylaştıracaktır. Ancak ulaç eki sayılabilecek şart eki, sadece yan tümcenin yüklemi olandır. Aydın'ın belirttiği gibi, temel tümcenin yüklemindeki –sA sadece kip ekidir.

*Dikkat edilirse geleneksel dilbilgisi anlayışına göre yazılmış kitaplarda ulaç ya da zarf-fül olarak ele alınmamış bazı biçimbirimleri de biz bu sınıflandırma içinde tuttuk. Bunlardan biri de –sE zarflaştırma ekidir. Geleneksel dilbilgisinde dilek-şart kipi olarak ele alınan bu ek, gerçekte zarflaştırma eki olarak ele almak öğretimi kolaylaştıracaktır. Yabancı dil öğretiminde de eşsesli iki –sE ekinin kesinlikle birbirinden ayrılması gerekir. Bunlardan biri **kip** eki olan –sE ekidir. Diğeri ise **zarflaştırma** eki olan –sE ekidir (Aydın, 1996: 69).*

3. Türkçenin tek temel yan tümcesi şart tümcesidir (Mansuroğlu, 1988: 64).

4. Şart yan tümcesinin bazı durumlarda mı yoksa her zaman mı ulaç olduğunun araştırılması gerekmektedir. Bu araştırmanın sonucunda bu ekle ilgili belli yargılara ulaşılabılır (Savran, 1999: 330).

Şart eki -sA'nın ulaç eki olarak değerlendirilmesinin bir nedeni de kendisinden sonra adlara eklenen durum eklerinden hiçbirini alamamasıdır. Aşağıda diğer ulaç eklerinden örnekler verilerek ulaç eklerinin ad durum eklerini almadığı, -sA ekinin de aynı özelliği taşıdığı gösterilmeye çalışılacak. Bu arada ad durum eki almış ulaç ve şart eklerinin *ulaç ekleri ad durum eki almaz* kuralını bozmadıkları izah edilecek.

d. Elindeki kitabı *göstererek* kızına kapıyı açmıştı. (SF, 132)

d.1. *Elindeki kitabı *göstererek+i* kızına kapıyı açmıştı.

d.2. ?Elindeki kitabı *göstererek+ten* kızına kapıyı açmıştı.

e. *Çıkmadan* durdu. (ÖS, 23)

e.1. **Çıkmadan+da* durdu.

f. Buna *bakıp* yine teselli etmeli. (MŞE, 58)

f.1. *Buna *bakıp+a* yine teselli etmeli.

g. *Gitmezseniz* olmaz mı? (AHT, 30)

g.1. *Gitmezseniz+i* olmaz mı?

ğ. *Gazlasana* Fikret, bakalım ne yapacaklar! (OP, 90)

Yukarıda d2 tümcesindeki *gelerekten* yapısı yazı dilinde hemen hemen hiç kullanılmamaktadır⁴⁸. Bu yüzden ulaçların durum eklerini almadığı şeklindeki f tümcesinde de görülen genel savı değiştirmez. Ulaç eki olan -mAdAn eki her ne kadar oluşumu bir durum ekine (mA + dAn) dayansa da el'de görüldüğü gibi, artık kalıplaşarak

⁴⁸ Tahir Nejat Gencan -*ArAktAn* yapısı için Yahya Kemal Beyatlı'nın *Karnaval ve Dönüş* şiirinden şu dizeleri örnek gösterir (Gencan, 2001: 427):

Ben yolcuym bugün. Yolun ufkunda Çamlıca

Hâlâ görünmüyor;

Hâlâ görünmüyor *diyerekten* sabırsızdım.

ulaç eki olduğu için durum eki alamaz. *Gazlasa+(n)a*⁴⁹ yapısındaki *+a* yönelme eki olmadığı için *şart ekine durum eki gelmez* kuralını değiştirmez.

Şart eki hakkında farklı görüşler olduğu yukarıda belirtildi. Bu görüşlerle birlikte şart ekinin en önemli özelliklerinden birisi yan tümce kurup birleşik tümce oluşturmasıdır. İkincisi ise ulaç eki özelliklerini taşıması, bundan dolayı da eylemsi eklerinin içerisinde düşünölebileceği gerçeğidir⁵⁰.

Sonuç olarak bu bölümde eylemsi ekleri içerisinde sayılabilecek biçimbirimlerden⁵¹ bahsedildi. Bunları eylemsi eki kategorisine sokabilecek kanıtlar kısaca ortaya konmaya çalışıldı.

III. 8. “Olmak” Eylemi ve Girişik Birleşik Tümce

Bu konuya yan tümcelerin dışında bütün tümcelerin bir *çekimli eylem* bulundurması gerektiğinden bahsedilerek başlanılmalıdır. Türkçede yüklemi ad olan sözcüklerin düşmüş olsa bile bir ekeylem taşıması bu fikri desteklemektedir. Ayrıca yüklem olan adların ekeylemi, yan tümcenin yüklemine dönüştüğünde *olmak* eylemi olarak görünmektedir.

a. Bir turneye çıkmak *arzusundayız*. (SF, 23)

Bu tümcenin yüklemi admış gibi görünse de ekeylemle kurulduğu bütün dilcilerin ortak görüşüne dayanmaktadır. O halde Türkçede *ad tümcesi* yoktur tezi pek de iddialı sayılmayacaktır.

⁴⁹ Gencan (2001: 322), bu tür yapıların *ünlemlile dilek-koşul kipleri* olduğunu söyleyerek şu örnekleri verir: *Gelsen e! Kitaplarımızı açsanız a! Okusanız a! Kar başladı; biraz hızlı yürüseniz e!...*

⁵⁰ Erkman-Akerson ve Ozil, *-sa* ekiyle oluşmuş yan tümce eylemlerinin eylemsilere oranla daha donanımlı ve daha fazla bilgi aktarımı sağladığından söz etmektedir. Çünkü tüm kişi çekim eklerini aldığı gibi kendisinden önce de zaman görünüş ve kip gösteren ekler yer alabilir. Ancak onlara göre, eylemsinin, özellikle de niteleme işlevli bir ortacın oluşturduğu yan tümcelerin yerine kullanılabilen en yaygın yan tümce *-sa* ekiyle kurulan yan tümcedir (1998: 325). Örneğin “Hangi yola girsem bir labirent oluyor” tümcesini, “Girdiğim her yol bir labirent oluyor” şeklinde de ifade edilebiliriz. Bu durum *-sa* ekinin eylemsi eklerine yakın bir ek olduğunu, dolayısıyla eylemsi eki olarak da sayılabileceğini göstermektedir. Gösterdiği bir diğer nokta ise *-sa* ekinin yan tümce kurabildiğini ama eylemsilerin bu işlevi taşımadığını iddia edenlerin yanlısını ortaya koymasındır. Oysaki örnekten de anlaşıldığı gibi, şartlı yan tümce de eylemsiyle kurulan yan tümce de eş değer öğeler gibi birbirlerine kolaylıkla çevrilebilmektedirler.

⁵¹ Biçimbirim terimi *-yor gibi, iken* gibi yapıların ek kapsamı içerisinde değerlendirelemeyeceği kaygısından tercih edildi.

Yukarıdaki yüklem bir eylem taşıdığı başka şekilde de anlaşılabilir:

a.1. Bir turneye çıkmak arzusunda *olduğunuzu* biliyoruz⁵².

Görüldüğü gibi a tümcesine *olduğunuzu* eylemsisi eklendiğinde yükleme gizlenmiş eylem, *olmak* eylemi aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. GBT açısından ise bir temel tümcenin yan tümceye eylemsi eklerinden birini alan *olmak* eylemiyle dönüşmesi, eylemsilerin bulunduğu tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiğini ispat etmektedir.

Bu sonucun sağlam temellere oturması için yapılacak tek şey *olmak* eylemiyle ekeylem arasında olan bakışlılığı ispat etmek olacaktır.

Her şeyden önemlisi aşağıdaki b tümcesi şunu söylemektedir: “arzu” sözcüğünün yüklem olduğu a tümcesinde görünmeyen eylem a1 tümcesinde ortaya çıkmıştır. Bu da apaçık göstermektedir ki a1 tümcesi birleşik bir tümcedir. Çünkü bu tümce ikiye bölünebilir:

a. Bir turneye çıkmak arzusundayız.

b. (Biz bunu) biliyoruz.

a tümcesi yan tümce olunca yüklemdeki görünmeyen eylem, *olmak* eylemi ve *olmak* eyleminin eylemsi eklerinden birini alması yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu olgunun üç sonucu vardır:

1. Eylemsilerle oluşturulmuş yan tümcelere derin yapının yüzey yapıya çıkardığı *olmak* eylemi açısından bakılınca, bu yan tümcelerin tam anlamıyla bir tümce niteliği taşıdığı açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu tümcelerin kökeni bir temel tümcedir.

2. Dolayısıyla eylemsi eklerinin de farklı tümceleri bir araya getiren bağlayıcılık işlevi olduğu anlaşılır.

⁵² Benzeri örnekler ve *olmak* eylemiyle ilgili ayrıntılı açıklamalar için şu çalışmalara bakılabilir: (Taylan, 1994: 34; Derkunt, 2001: 278; Göğüş, 1989: 129; Özsoy, 1999: 63; Akerson, 2000: 47; Emre, 1988: 42; Aydın, 1996: 63; Sezer, 1993: 198-199)

3. Eylemle *olmak* eyleminin tamamen örtüşebildiği durumlardan biri de GBT'nin içindeki *olmak* eyleminin eylemsi eki alarak yan tümce kurabilmesidir.

III. 9. Girişik Birleşik Tümce Açısından Eylemsi Eklerinin Türü

Bilindiği gibi ekler yapım ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayrılır. Çekim ekleri eklendiği sözcüğün anlamını değiştirmeyip sadece sözcüğün tümce içerisinde bir görev kazanmasını sağlar. Yapım ekleri ise sözcüğün anlamını ve bazen de türünü değiştirir. Örneğin, *kara* sözcüğüne *-la* yapım eki getirildiği zaman sözcüğün anlamı değiştiği gibi türü de değişir. Çünkü *kara* ad, *karala-* eylemdir. Ama *yıka-* eylemine *-n-* dönüşlülük yapım eki getirildiğinde sözcüğün anlamı değişiyorsa da türü değişmemektedir.

Eylemsi ekleri bu iki ek türünden farklı bir işleve sahiptir. Eylemsi eklerinin en temel işlevi daha önce de söylendiği gibi birden fazla yargıyı bir araya getirerek birleşik tümce oluşturmasıdır. Demek ki bu ekler yapım ve çekim eklerinden farklı olarak sözcük düzeyini aşip tümce düzeyinde görev üstlenen bir işleve sahiptir. Ne yapım eki gibi sözlüksel anlamda sözcüğün anlamını değiştirmekte ne de çekim eki gibi yalnızca bir sözcüğün tümcede görev alabilmesini sağlamaktadır. Öyleyse eylemsi ekleri farklı bir ek türü olarak kabul edilmeli ve farklı bir terimle anılmalıdır.

Eylemsi eklerini yapım ve çekim eklerinden ayrılan özelliklerini tam olarak ortaya koyabilmek için bu eklerin işlevleriyle eylemsi eklerini karşılaştırmak gerekmektedir. Böylece farklı bir ek türünü yansıttığı iddia edilen eylemsi eklerinin bu iddiayı doğrulayan nitelikler taşıyıp taşımadığının sağlanması da yapılabilir.

Eğer eylemsi ekleri çekim ekiyse, eyleme gelen diğer çekim eklerinden birinin işlevini tam olarak yansıtmaması gerekir. Eylemlere gelen çekim eklerini biliyoruz. Bunlar zaman-kişi ekleridir. Peki eylemsi eklerinin eylemlere bu işlevleri kazandırdığını söyleyebilir miyiz? Bu sorunun cevabı diğer bölümler hatırlanırsa, olumludur. Eylemsiler

iyelik ekinin gönderimleri aracılığıyla kişi kavramlarını ifade edebilir. Kendileri de herhangi bir zamanı yüklenebilir. Yalnız eylemsi ekinin taşıdığı zaman, bazen diğer zaman eklerinden çok farklıdır. Örneğin, eylemsi ekinin taşıdığı zaman belirsiz bir zaman olabilir.

- a. Bu işin de *düzeltilmesi* gerekti. (İHS, 13)
- b. Avucunun açılışı bir şeyin üstüne böyle *kaparışı* onu şaşırtmıştı. (AHT, 127)
- c. Bunda yedek parça medek parça *kullanmak* da yok. (AN, 11)
- ç. *Kımıldamayan* bir halk sürüsü bütün yolu doldurmuştu. (ÖS, 36)
- d. Deminki gibi tamtam *çalarak* üstüne yürümüyorlardı. (SF, 153)
- e. Artık *düşündükçe* bunalıyor, şaşırıyordu. (MŞE, 116)
- f. Nevin, onun gözlerine *bakınca* her şeyi anladı. (SF, 180)

Örnek tümcelerde görüldüğü gibi eylemsinin eyleme kattığı zaman, yüzey yapıda hemen anlaşılacak bir zaman değildir. Bu tümcelerin derin yapısına bakmadan zamanlarını tespit etmenin zor olduğu daha önce belirtilmişti. Bazen temel tümceye bakılarak yan tümcenin yüklemine zamanı bulunabilse de bu her vakit mümkün olmamaktadır.

Eylemsi eklerini zaman eklerinden ayıran diğer bir yönüye onun sözdizimsel görevidir. Zaman ekleri tümceleri birbirine bağlayarak birleşik tümce oluşturamazken, eylemsi ekleri bu görevi temel işlev olarak yerine getirir.

Eylemsi eklerinin türünü araştıran Eraslan'a göre, eylemsi eklerinden sonra iyelik ve durum eklerinin gelmesi eylemsilerin çekim eki değil, yapım eki olduğunu gösterir (Eraslan, 1999: 150). Ayrıca eylemsi ekini alan eylemlere ad durum eklerinin gelmesiyle tam olarak ad gibi değerlendirilmesi gerekir. Aşağıdaki tümcelerle bu fikri somutlaştırarak genişletelim:

- g. Dil konusuna herkesin *eğilme-si* sevindirici kuşkusuz. (SÖ, 17)
- ğ. Kulağında bu korkunç kelimenin *çınladığı-t-ni* duydu. (ÖS, 31)

h. Sabri olduğu yerde kulağı yağmurun sesinde başına *gelen-i* düşünüyordu. (AHT, 21)

Düz bir mantıkla, örneklerde görülen eylemsilerin ad durum ve iyelik eklerini alması onların adlaştığına dair deliller olarak görülebilirse de eylemsilerle ad olan sözcükler arasında görülen yapısal ve anlamsal fark göz ardı edilmemelidir. Kısacası eylemsilerin ad olarak değerlendirilmesi onlarda eyleme ait hiçbir özelliğin kalmaması demektir. Oysaki aşağıdaki tümcelerdeki eylemsilerin ad gibi değerlendirilemeyeceği açıktır:

ı. Kıvrık bıyıklarını yukarı *kaldırarak* kalabalığa bakıyordu. (ÖS, 60)

i. Gazete elimden *kayıp* yere düştü. (OP, 11)

j. Türkçe sözcük oranının % 80 – 90 arasında *olduğunu* belirtmiştik. (DA, 144)

k. Pek yakınlarda kendisi *gözükmeyen* bir horoz öttü. (SF, 48)

l. İlan *edilmiş* konseri iptal edemeyiz, dedi. (AN, 98)

Bu tümcelelerin *-ıp*, *-ArAk*, *-dik*, *-An* ve *-miş* ekini alan sözcükleri, halen eylem anlamlarını korumakta ve adlardan farklı olarak bağlayıcılık görevini üstlendiklerini açıkça belli etmektedirler.

Üstelik böyle basit bir farkı görememek ve bunları dilbilgisi kitaplarına yansıtma öğretimde sıkıntılara yol açabilmektedir:

Yazarlar, türetmeye örnek olarak şu sözcükleri veriyorlar: "okul, okunaklı, okuyan." "Okuyan" sözcüğünün bu örnekte öğrencileri şaşırtma dışında ne yararı olduğu bilinir gibi değil. Kuşkusuz bu örnek ayrıca yazarların türetme olgusunu kavrayamadıklarını da gösteriyor. Dillerin betimlenmesinde temel olgulardan olan türetmenin bile dilbilgisi kitabı yazarlarınca kavranamamış olması dilbilimsel yaklaşımdan ne kadar uzak kalındığını gösteriyor (Sezer, 1990: 42).

Sonuç olarak eylemsilerin birer yapım eki olduğunu iddia etmek muhakkak ki tezin kendisiyle çelişkiye düşmek olacaktır. İlk bakışta içerisinde eylemsilerin bulunduğu tümceyi birleşik kabul etmekle eylemsi eklerini yapım eki olarak kabul etmek arasında bir çelişki olmadığı düşünülebilir; ancak bizce bu apaçık bir çelişki arz etmektedir. Bu

yüzdendir ki eylemsi ek türünün doğru tespit edilmesi, bu eklerin bulunduğu tümcelerin birleşik tümce kurduğunu gösterecektir.

Eylemsi eklerinin yapım eki olmadığına dair iki önemli delil de şunlardır:

1. Eylemsi ekini alan sözcükler sözlükte madde başı olmazlar; ama yapım eki alan sözcükler sözlükte madde başı olabilmektedirler.
2. Sıfat işlevindeki eylemsiler niteledikleri öğeleri genellikle geçici olarak nitelerler. Oysaki yapım eki alarak türemiş niteleyici sözcükler niteledikleri öğelerin kalıcı özelliklerini belirtirler. Sözelimi *çalışan makine*, yapısındaki *çalışan* adın geçici bir niteliği, *bozuk makine* yapısında *bozuk* nitelediği adın kalıcı bir özelliğini belirtmektedir (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998: 96).

Eğer eylemsi eklerinin çekim ve yapım eki olmadığı söyleniyorsa, ne eki olduğu da söylenmelidir. Bu eklerin türünü belirtmek kolay değil. Çünkü eylemsi eklerinin yapım ya da çekim eki olmadığını söylemek, aynı zamanda üçüncü bir ek türünün olduğunu da iddia etmektir. Bu iddialı bir görüş olsa da eylemsi eklerinin çekim ve yapım eki olmadığı gerçeğini değiştirmez.

Kerime Üstünova pek açık olmayan ifadelerle eylemsi ekleri hakkında şunları söyler: “Geleneksel Türkçe dil bilgisinde ne çekim ne yapım eki olarak kabul edilen, genel olarak eylemsi ekleri diye anılan ekler, eylemlere gelerek onların ad gibi kullanımını sağlarlar” (2002: 54). Ergin ise ortaç eklerinin çekim eki ile yapım eki arasında bir yer işgal ettiğini söylemektedir: “Hareket vasıflarını bildirmek suretiyle nesnelere karşılayan partisiplerin bir çeşit isim oldukları şüphesizdir. Fakat bunlar fiilden yapılmış isimlerden çok farklıdır. Fiilden yapılmış isimlere karşılık bunlara fiil isimleri diyebiliriz” (Ergin, 1993: 188). Bu açıklamalardan bir şey anlaşılamamaktadır. Bunun sebebi, eylemsi eklerinin gerçekten de diğer ek türlerinden farklı olması ve dilcilerimizin bu farkı görmelerine

rağmen eldeki terimlerle bu farklılığı ifade edememeleridir. Bu eksiklik Leyla Karahan'ın şu ifadelerinde de sezilebilir:

Ekleri iki gruba ayırıyoruz: Yapım ekleri ve çekim ekleri. Bizim bugün ele aldığımız sıfat-fiil ekleri, buna zarf-fiil eklerini de ekleyebiliriz –acaba bu iki gruptan hangisine dahil edilebilir? Gramer kitaplarında daha çok çekim eklerine dahil ediliyor. Ama bir fiil, eğer ek yardımıyla isim, sıfat, zarf oluyorsa, bir kelimeyi böylesine değiştiren eki acaba çekim ekleri grubuna dahil etmek doğru mu? (TDK, 1999: 148)

Kemal Eraslan'ın eylemsi eklerinin türü ile ilgili söylediği, yine soruna bir çözüm getirmediği gibi kafaları karıştırmaktadır:

*İsim-fiil ekleri⁵³, zarf-fiil ekleri çekim eki değil, yapım ekidir. Çünkü manayı farklı kılan yeni kelimeler türetiyor. Bu hareket ismi, fail ismi, geçici bir nesne ismi olabiliyor. Bizzat maddeye bir nesne ismi olabiliyor. **Açacak, gelir-gider, döner** gibi. O hâlde bunu yapım eki arasında saymak daha doğru. Zaten yapım eki olduğu içindir ki çekim eki ayrıca olabiliyor. Yapım eki karakteri ağır basmasaydı, çekim eki almazdı. Gerçi çekim ekleri üst üste istisnâî hâllerde gelebiliyor. Genelde yapım eki karakteri gösterdiği içindir ki çekim eki ayrıca alabiliyor. Yapım eki saymak ama **özel bir yapım eki** saymak çok daha yerinde olur (1999: 150).*

Eraslan, *açacak, gelir-gider* gibi eylemsi ekleriyle kalıplaşmış⁵⁴ sözcükleri eylemsilerle bir tutması, bariz bir çelişki olarak kendisini hissettirmektedir. Yine eylemsi eklerinin *özel bir yapım eki* olduğunu söylemesi, bu eklerin tasnifi açısından bize hiçbir şey söylemez. Yani bunlar yapım eki midir, yapım ekinin bir alt türü müdür, alt türüyse diğer yapım eklerinden ayrılan yönü nedir gibi soruların cevabını alamayız.

Özgür Aydın, eylemsi eklerine *adlaştırma, sıfatlaştırma ve zarflaştırma* eki demektedir, bu eklerin kalıcı adlar yaptığı durumlarda ise artık *türetim eki* olduğunu söylemektedir. Aydın, örneğin *akarsu* sözcüğündeki ekle eylemsi eki olan –Ar'ı bir önceki tümcede belirttiğimiz terimlerle birbirinden ayırmış ve bu ekler arasında *eşseslilik (homophonous)* ilişkisi olduğunu göstermeye çalışmıştır. Sözelimi eşsesli –AcAk ekini şu biçimde gösterir (1996: 75-76):

{-EcEk}1 Yarın adam gelecek

gelecek zaman

⁵³ Kemal Eraslan (1999), ortaç ve mastarlar *isim-fiil* başlığı altında inceler.

⁵⁴ Eylemsi ekleriyle kalıplaşmış sözcükler, bir sonraki bölümde ayrı bir başlık altında incelenecektir.

{-EcEk}2 Yarın gelecek adam arkadaşım	sıfatlaştırma
{-EcEk}3 Adam geleceğini söyledi	adlaştırma
{-EcEk}4 yakacak, gelecek, içecek	türetim

Aydın, bu eklerin eşesli olduğunu hepsinin aynı ek olarak algılanmamasını vurgulamıştır. Bizce Aydın'ın tasnifi, benzer görünen eklerin görevlerini birbirinden ayırması açısından oldukça tutarlıdır. Eylemsi eklerini yapım eklerinden ayırdığı için de gerçekçidir. Çünkü bu tasnifte eylemsi eklerinin sözdizimsel işlevi göz ardı edilmemiştir.

İster Aydın'ın yaptığı gibi eylemsi eklerine *adlaştırma*, *sıfatlaştırma*, *zarflaştırma* isterse de *sözdizimsel*⁵⁵ ek diyelim, eylemsi eklerinin yapım ve çekim eklerinden farklı olduğu görülmektedir. Eylemsi eklerinin üçüncü bir ek türü olduğu kabul edilmelidir. Bu ekleri yapım ve çekim eklerinden birine sıkıştırmaya çalışmak, hem gerçeği yansıtmayacak hem de sağlıklı bir betimleme yolu olmayacaktır.

III. 10. Eylemsi Ekleriyle Kalıplaşmış Sözcükler

Eylemsi ekinin tümcede birleşik tümce oluşturmadığını söyleyen dilcilerin savlarından biri de şuydu: Eylemsi ekini alan sözcükler tam bir eylem olma niteliğini kaybetmiş ve artık birer ad olmuşlardır. Bu iddiaya göre *bez-gin* türetimiyle *bez-miş* türetimi arasında hiçbir fark yoktur. Bu sözcüklerden *bezgin*, ada gelen her eki nasıl alıyorsa, *bezmiş* sözcüğü de almaktadır. O halde *bezmiş* sözcüğünün tamamen bir ad olduğu söylenebilir. Bu iddianın savunucuları, dilbilgisi yöntemi olarak yüzey yapıyı ölçü aldıklarından eylemsilerin ad olduğu iddiası da kendilerince tutarlı bir zemine oturtulmuş olur. Gerçekten, yüzey yapı görünümünde ortaçlarla masterların diğer adlardan, ulaçların ise diğer zarflardan, en azından biçim ve kullanım açısından, bir farkı yok gibidir.

⁵⁵ Eylemsi ekleri oluşturduğu yan tümcelerle birleşik tümce kurduğu için sözdizimsel işlevini belirtmek adına *sözdizimsel*, *tümcesel* ya da *dilbilgisel* ek denebilir.

Bu noktadan itibaren derin yapıyı geçici olarak bir kenara bırakıp yüzeysel yapıya dayanan bir karşı sav üzerinde durmak iyi bir yöntem olabilir. Çözümüne ulaşmak için en azından başlangıç noktasında, ortak bir paydadan hareket etmek faydalı olabilir. Yoksa söyleyeceklerimizin nesnel bir gerçeği yansıtmaktan ziyade, sadece bir yöntem ve bakış açısı farklılığına dayandığı ileri sürülebilir. Eylemsilerin eylem özelliklerini tamamen kaybetmediklerini ispat etmek, birleşik tümce kurabileceklerini rahatlıkla savunabilmek için, kimsenin itiraz etmeyeceği ortak bir bakış açısı ne olabilir? Bu sorunun cevabı belki eylemsilerin ad olduğu iddiasını tam olarak çürütemese de en azından meseleye açıklık getirecek bir zemin oluşturabilir.

Eylemsi eklerinin çekimli eylem özelliklerini bütünüyle yitirmediğini söyleyebilmek için eylemsi ekinin eşseslisi türetim ekini alan kalıplaşmış sözcüklere bakmak, en azından çıkış noktası açısından tüm görüşleri bir noktada buluşturabilir. Çünkü *kıyma*, *çakmak*, *dolma*, *alış veriş*⁵⁶ sözcüklerinin anlamsal ve biçimsel olarak ad olduğunu herkes kabul edecektir. Kısacası bu tür sözcüklerin ad olduğu, GBT'yi kabul edenler ve kabul etmeyenlerce tereddütsüz doğrulanacaktır. Tek fark, GBT'yi kabul etmeyenlerin eylemsi ekleriyle kalıplaşmış sözcükleri aynı kefiye koyup her ikisine de ad demeleridir. Buna rağmen kalıplaşmış sözcüklerin ad olduğunu bütün dilcilerin kabul etmesi ortak bir çıkış noktası olması açısından önemlidir.

Bu çıkış noktasından sonra eylemsi eklerini alan sözcüklerin adlaştığını öne süren görüşe şöyle bir karşı görüş öne sürülebilir: Artık bir nesne adı olmuş *çakmak*⁵⁷ sözcüğüyle

⁵⁶ TDK'nın Türkçe Sözlük (1998)'ünde bu sözcükler ad olarak şu şekilde tanımlanır. **Çakmak**: 1. Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası 2. Çelik, taş, cam, plâstik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti 3. (eskimiş) Tabanca ve tüfeklerde bulunan tetik düzeni **Alış veriş**: 1. Alım satım işi 2. (mecaz) ilişki, münasebet **Dolma**: 1. Bazı sebze ve tavuk, kuzu gibi hayvanların içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek 2. (sıfat) doldurularak yapılan: *Dolma arazi* (Sıfatlar ad soylu sözcük sayılabilecekleri için *dolma* sözcüğünün sıfat olarak kullanılması kanıtlamaya çalıştığımız görüşle çelişmez). **Kıyma**: 1. Kıyılmış et 2. (halk ağzında) Küçük kuşbaşı etlerden kavrularak yapılmış kışlık kavurma.

⁵⁷ Ad olarak kullanımına bir örnek: *Sürekli yanında taşıdığı çakmak unutulmak istenmeyen bir anının somut bir sembolüydü.*

argodaki *vurma*, *çarpma*⁵⁸ ya da *vurarak sokup yerleştirme*⁵⁹ anlamındaki *çakmak* kullanımı arasında görülebilir bir fark olması, eylemsi eki alan her eylemin tamamen ad olmadığını apaçık göstermektedir. Her iki *çakmak* kullanımı, eylemsi eklerini alan bütün sözcükler addır iddiasını çürütmektedir. Başka örneklerle bu görüşün çelişkisi defalarca gösterilebilir:

a. Kasabın *kıyması* yine bozuk çıktı.

a.1. Bu zorbanın çocuklara da *kıyması*, bardağı taşıran son damla oldu.

b. Garson, *sarmayı* çorbadan önce getirdi.

b.1. Başıma bu belayı *sarmayı* özellikle istediğini neden inkar ediyorsun?

c. Kış günü yediği Maraş *dondurması*, kış boyunca onu yataktan kaldırmadı.

c.1. Filmin her karesini durmadan *dondurması*, onun bu filme olan hayranlığını gösterir.

ç. *Geleceğin* ne getireceğini kimse bilemez.

ç.1. *Geleceğin* gün tüm çiçeklerimi odana koyacağım.

Örnek tümcelerinde net olarak gösterdiği gibi, bir eylem benzer eki olsa bile farklı tümceler içerisinde ayrı ayrı işlevler yüklenebilmektedir. Bu sonuca göre a, b, c, ç tümcelerindeki eğik yazıyla yazılmış sözcüklerle a1, b1, c1, ç1 tümcelerindeki sözcükler aynı kategoride değerlendirilemez. Bu yüzden toptan hepsine ad demek, elbette ki doğru olmayacaktır. a, b, c, ç'deki sözcükler somut ya da soyut bir kavramı karşılayarak kesinlikle ad olmuşlardır. a1, b1, c1, ç1'deki sözcükler ise eylem işlevini halen korumakta, yantümce oluşturmakta ve özne, nesne gibi öğeleri üzerlerine alabilmektedirler. Tümcelerden eylemsiler ile ad olan sözcüklerin farkı apaçık görülürken, eylemsilerin sözdizimsel görevini göz ardı edip hepsine birden addır demek olsa olsa kolaycılığa kaçmak olur.

⁵⁸ Argo kullanıma örnek bir tümce: *Ağzına bir tane çakmak artık farz oldu, dedi dedem.*

⁵⁹ Bu anlamda kullanıma örnek bir tümce: *Bu çiviye bu tahtaya çakmak, öyle görüldüğü kadar kolay değildir.*

Eylemsi ekini alan eylemlerin kalıplaşmadığına ve dolayısıyla yan tümce kurduklarına dair başka kanıtlar da vardır. Türetme sonucu oluşmuş ya da -mA, -mAk, -Iş, -DIK, -AcAK gibi eylemsi ekleriyle kalıplaşarak adlaşmış adlar, ad durum eklerini alsalar bile eylemsiyle oluşmuş bir yan tümce tarafından nitelenebilirler (Erkman-Akerson ve Ozil: 150):

- d. Akıl ve mantık, (her geçen gün ilerleyen) *bilim-i* sürekli destekler.
- e. Apartmanın (oldukça kirlenmiş) *çıkış-1-nda* küçük bir posta kutusu vardı.
- f. Anaokuluna giderken, (ilkokulda aşılması gereken engellerden biri olacak) *okuma-yazma-(y)ı* çoktan sökmüştü.

Yukarıdaki d tümcesindeki *bilim* sözcüğü tam olarak adken, e ve f tümcelerindeki *çıkış*, *okuma-yazma* sözcükleri eylemsi ekleriyle kalıplaşarak adlaşmış ve yan tümce kurma özelliklerini kaybetmişlerdir. Bundan dolayı da bu sözcükler ad durum eki aldıkları halde parantez içerisinde gösterilen yan tümceler tarafından nitelenebilmişlerdir. Eylemsi ekini almış, kalıplaşmamış ve bu yüzden yan tümce kurma özelliğini halen koruyan sözcükler ise bir ad durum eki aldıklarında başka bir yan tümce tarafından nitelenemezler (Erkman-Akerson ve Ozil: 151-152):

- g. *Kapıdan hızla (meydana gelen) *çıkış-ı* bizi şaşırtmadı.
- ğ. *Gökyüzündeki karanlık inceden inceye, (yapacağımız) *gideceğimiz-i* işaret ediyordu.
- h. *Yağmurlu günlerde (yapılan) *koşma-(y)ı* bir mutluluk göstergesi sayardı.

Yukarıdaki g, ğ ve h tümcelerinde *çıkış*, *geleceğimiz* ve *koşma* sözcükleri eylemsi eklerini almışlar; fakat e ve f tümcelerindeki *çıkış*, *okuma-yazma* sözcükleri gibi kalıplaşmamışlardır. Dolayısıyla yan tümce kurma görevini sürdürmekte ve ad durum eklerini almış olarak başka bir yan tümce tarafından nitelenememektedirler. Bütün bunlar gösteriyor ki eylemsi ekini alarak kalıplaşan sözcükler, yan tümce kurma özelliklerini

kaybetmekte, ad durum eklerinden birini alarak başka bir yan tümce tarafından nitelenebilmektedirler. Bu da kalıplaşmış bu tür sözcükelerin artık eylemsi sayılamayacağını gösterdiği gibi, aynı zamanda eylemsilerin neden diğer adlar ya da adlaşmış sözcükler gibi düşünülemeyeceğini de gösterir ve ileri sürdüğümüz savı destekler:

Eylemsi ekleri tümceleri bağlayıp birleşik tümce kuran sözdizimsel bir ektir.

Eylemsi ekini alarak kalıplaşmış sözcüklere en iyi örneklerden biri “demek” sözcüğüdür⁶⁰:

- d. Ne *demek*⁶¹ kazanmamak? (SF, 26)
- e. Onu *demek* istemedim. (SF, 12)
- f. Tiyatro *demek*, kardeşlik demektir. (SF, 12)
- g. Dayı Emin de *demek* karar vermişti. (SF, 17)

Ancak “demek” sözcüğüyle diğer kalıplaşmış sözcükleri birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü “demek” sözcüğünde diğer sözcüklerde olduğu gibi tam bir kalıplaşma görülmez. Diğer sözcükler tamamen soyut ya da somut varlıkların adı olmuşlardır. Oysa “demek” sözcüğünün anlamına bakıldığı zaman eylem niteliğini tam olarak yitirmediği görülmektedir. Bu yüzden “demek” sözcüğü **yarı kalıplaşmış sözcük** olarak değerlendirilmelidir.

⁶⁰ Bu sözcüğün yanına *olsa, derken, yoksa, hiç değilse* gibi kalıplaşmış ifadeler eklenebilir. Çünkü –ken ve –sa ekinin eylemsi eki olarak kabul edilebileceği daha önce **Eylemsi Eki Özelliği Gösteren Diğer Ekler** başlığı altında tartışılmıştı. Dolayısıyla bu ifadeler eylemsi ekiyle kalıplaşmış öğeler olarak düşünülebilir. Hacıeminoğlu bu tip ifadeleri bağlama edatları içerisinde göstermektedir (Hacıeminoğlu, 112-217).

⁶¹ Burada *ne* sözcüğünün *demek* ile *ne demek* biçiminde kalıplaştığı da düşünülebilir. Bunun yanında Hacıeminoğlu *demek, ne demek, demek ki* gibi kalıplaşmaları bağlama edatları içerisinde göstermektedir (Hacıeminoğlu, 1992: 112-217).

SONUÇ

Bu tezde girişik birleşik tümce ve onu oluşturan eylemsi yapıları kapsamlı bir şekilde incelendi. İnceleme girişik birleşik tümcelerin yapısı ile sınırlanmış ve anlam ikinci plana itilmiştir. Bu bir eksiklik olarak görülebilir. Ancak, eylemsi eklerinin tümüyle betimlenmeye çalışıldığı düşünülürse, bu kapsamlılığın sadece yapı incelemesiyle gerçekleştirilebileceği açıkça görülmektedir. Anlam ve yapının incelendiği bir çalışmada, sadece bir ya da birkaç eylemsi eki betimlenebilirdi. Yalnız, yapısal yaklaşımın tıkandığı yerlerde anlamsal verilerin yardımıyla çözülebilecek bazı dil olgularına rastlanır. Bu da dil olguları betimlenirken her ne kadar biri ağırlıklı olarak seçilmiş olsa bile yapının anlama, anlamın da yapıya tercih edilemeyeceğini göstermektedir.

Eylemsi yapıları üzerine ortaya konan görüşlerin çokluğu yadsınamaz. Üstelik Türkçenin kendine özgü bu yapısı sadece Türkiye Türkçesi çalışmalarında değil, diğer Türk dillerinde de tartışma konusudur. Bütün bu tartışmalar ve farklı görüşler iki noktada odaklanabilir: İlki Türkçedeki eylemsi yapılarının birleşik tümce oluşturduğu düşüncesi, diğeri ise eylemsi yapılarının bulunduğu tümceleri basit kabul eden karşıt görüş.

İlk bölümde girişik birleşik tümce ile ilgili hemen hemen bütün görüşler birleşik tümce kavramı da dahil edilerek özetlenmiştir. Birleşik tümce konusunda, en azından tanımında verilen kavramlar açısından, bir çelişki görülmemektedir.. Bu görüşler birden fazla yargı barındıran tümcelerin birleşik olduğu konusunda ortakken birleşik tümcelerin tasnifine gelindiğinde farklılık göstermektedir. Kimi dilcilerin birleşik saydığı tümce yapısı sınırlı sayıdayken, kimininki oldukça geniştir. Girişik birleşik tümce meselesine gelince dilciler arasında tam anlamıyla bir görüş ayrılığı ortaya çıkmaktadır. Görüş ayrılığının sınırları açık sayılır: Dilbilgisi alanında çalışan araştırmacılar genelde, Türkçenin kendi dizgesi içerisinde eylemsi yapılarının birleşik tümce oluşturmadığını ileri sürerken, bu

iddiyayı her dilin yüzey yapıda ayrı özellikler göstermesi olgusuna dayandırırılar. Genel dilbilim üzerine çalışan dilciler ise genellikle, eylemsi yapılarının derin yapıda görülen dönüşümlerini bütün dillerde görülen birleşik tümce oluşumuna eşdeğer tutmaktadırlar.

İkinci bölümde olabilecek tüm eylemsi yapıları çeşitli eserler taranarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Örnek tümcelerde eylemsi bulunduran yan tümceleri temel tümcenin herhangi bir ögesi olabildikleri için ilk önce öge, ardından da öbek yapıları açısından simgeleştirilerek yapıları ortaya kondu. Bu iki açıdan incelemenin amacı, betimlemenin kusursuz olmasını gözetmektir. Ortaya çıkan yapıların değerlendirilmesinden çıkan sonuç, Türkçede eylemsi yapılarının benzer kurallarla üretildiği gerçeği olmuştur. Öyle ki tek tek ortaya konduğunda onlarca yapı görünümü sergileyen eylemsilerin, temelde birkaç öbek kuralıyla üretildiği anlaşılmaktadır. İçerisinde birden fazla eylemsi bulunan tümceler benzer yapıların tekrarından ibaret olan bir döngüsellik gösterdiğinden ayrıca incelenmemiş, incelenen yapıların özelliklerine eş değer tutulmuştur.

Üçüncü bölümün başlangıcında eylemsilerin bulunduğu tümcelerin derin yapıdan yüzey yapıya olan dönüşümleri gösterilmiş ve derin yapıda bağımsız birden fazla tümcenin nasıl bir araya gelip dönüşümler sonucu girişik birleşik tümceyi oluşturduğu örneklenmiş, böylece yüzey yapıda basit gibi görünen bu tür tümcelerin neden birleşik sayılması gerektiği ortaya çıkarılmıştır.

Yan tümcenin yüklemi olan eylemsinin, üzerine zaman-kişi ulamlarını alması, eylemsi yan tümcelerinin gösterdiği bağımsız tümce niteliğinin göstergesidir. Tezde bu yaklaşımın doğruluğu örnekleriyle birlikte bir alt başlıkta incelenmiştir. Anlaşıldı ki eylemsilerin zaman-kişi ulamlarını taşıması, onları diğer sözcüklerden ayıran bir nitelik olarak görünmektedir.

Eylemsi yan tümcelerinin öğelerine ayrılması ve eylemsinin yan tümcenin yüklemi olma görevini üstlenerek eylemsi ekiyle zaman, iyelik ekiyle kişi ulamlarını üzerine alabilmesi, aslında eylemsi yan tümcelerinin bağımsız bir tümce özelliği göstermesinin bir kanıtıdır. Eylemsi yan tümcesinin bu özelliği de örnekleriyle somutlaştırıldı ve önemli bir sav olarak ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde daha önce girişik birleşik tümce ile ilgili görüşleri verilen dilcilerin eleştirisi yapılmıştır. Asıl amaç eylemsi eklerinin ve dolayısıyla eylemsi eklerince oluşturulan eylemsi yapılarının bütün dillerde görülen bir dil evrecesi olarak dönüşümler yoluyla birleşik tümce oluşturduğunu ispat etmektir. Ölçünlü dilden verilen tümce örnekleriyle diğer dillerde bağlaç ve ilgi adlarınınca yapılan bağlayıcılığın Türkçede eylemsilerle yapıldığı gösterilmiştir. Ayrıca bu verilere dayanılarak yapılacak olan ana dili ve yabancı dil öğretiminin başarıya ulaşacağı, daha önce yapılan çalışmalarla ve verilen karşılaştırmalı örneklerle desteklenerek ortaya konmuştur.

Eylemsi ekini alan eylemler sözlükte madde başı olmadıklarından eylemsi ekleri yapım eki olarak sayılmamıştır. Eylemsilerin yönettiği öğelerle oluşan öbekler, yargı taşıdıkları için eylemsi eklerinin yapım ve çekim eklerinden farklı olarak sözdizimsel bir işlev taşıdığı örneklerle gösterilmiştir. Sözdizimsel bir ekle oluşan eylemsilerin diğer sözcük türleriyle eşdeğer tutulamayacağı savunulmuştur. Eylemsi öbeklerinin birleşik tümce kurduğu savını destekleyecek bir olgu da geçmiş eylemsi olan kalıplaşmış sözcüklerdir. Bu tür sözcüklerde eylemsi ekleri artık yapım eki olmuş, birleşik tümce kurma işlevini yitirmiştir. *Açacak*, *kıyma* ve *çıkış* gibi kalıplaşmış bu sözcüklerin zaman kategorisini taşıyamaları eylemsi olmaktan çıkıp normal bir ad olduklarını göstermiştir. Bu kalıplaşmış sözcüklerin eylemsilerden farklı olmasını, eylemsilerin ad ya da diğer sözcük türleriyle bir tutulamayacağını gösteren kanıtlardan biri olduğunu göstermiştir.

Bütün bu söylenenlerden sonra sonuç olarak söylenebilecek en temel şey, Türkiye Türkçesinde eylemsilerle kurulan tümce yapılarının birleşik olduğudur. Sözdizimsel bir işleve sahip olan eylemsi ekleri, birden fazla yargıyı bağlaçlardan daha grift bir şekilde bir araya getirmekte, bunu yargıları derin yapıdan itibaren birbirleriyle kaynaştırarak yapmaktadır. Birden fazla yargının eylemsi ekleriyle gerçekleşen böylesi bir kaynaşımı, anlatımda gereksiz tekrarların önlenmesini, verilmek istenen düşüncenin az çabayla çok daha kolay iletilmesini sağlamaktadır. Özellikle eylemsi ekleriyle yan tümce haline gelen bir tümcenin temel tümcenin herhangi bir ögesi olabilmesi iki tümcenin nasıl kıvrak, akıcı ve kolay birbirine bağlandığını göstermektedir. Eylemsilerle yan tümce haline gelen çok ögeli tümcelerin temel tümce içerisinde ve onun bir ögesi olarak tek bir sözcükle ifade edilebilmesi yine eylemsi ekleriyle anlatımın ne kadar kıvrak ve akıcı hale getirilebildiğini ortaya koymaktadır. Başka dillerin sadece bağlaçlar ve ilgi adlarıyla yapmaya çalıştığı tümce bağlayıcılığını Türkçenin, eylemsi ekleriyle çok daha kolay yapması kullananlar için işlevselliğini göstermektedir. O halde içerisinde eylemsi bulunan tümceleri basit tümce olarak kabul etmek biraz da Türkçenin bu zenginliklerini göz ardı etmek olur.

KAYNAKÇA

A. Göndermeler Yapılan Kaynaklar

Abdullaev, Elövset Z. 1975. Türk Dillerinde Bağımlı Birleşik Cümlelerin Evrimi Üzerine.

Bilimsel Bildiriler 1972. Ankara: TDK, 519-523.

Abdullayev, Elövset Z. 1992. *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*. Ankara: TDK.

Adalı, Oya. 1979. *Biçimbirimler*. Ankara: TDK.

Aksan, Doğan.1999. *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin.

Aksan, Doğan. 1973. Bugünkü Dünyada Dilbilim ve Bize Düşen Görevler. *Türk Dili*. Ank
Ankara: TDK, 1-4.

Alkaç, Gül Işık. 1984. Yapısal Sözdizimi Açısından Türkçede Eylem Kategorisi. *Türk Dilbilim Konferansı*. İstanbul: Boğaziçi University Publications, 1-20.

Atabay, Neşe-Özel ve Sevgi-Çam, Ayfer. 1981. *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. Ankara: TDK.

Avcı, Ramazan. 2001. Cümle Bilgisi Konusunda Çelişkiler. *Türk Dili*. Ankara: TDK, 251-254.

Aydın,Özgür. 1996. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dilbilgisi Öğretimi, Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi Kuramının Kısa bir Tanımı*. Ankara.

Banguoğlu, Tahsin. 2000. *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK.

Başkan, Özcan. Sözdizimi. *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: TDK, 124-128.

Beserek, Ahmet. 1991. *Türkçede Cümle Yapısı*. Ankara: M.E.B.

Bilgegil, M. Kaya. 1982. *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergah.

Bozkurt, Fuat. 1995. *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem.

Bulut, Türkay. 2001. İngilizce'nin İkinci Dil Olarak Edinimi ve ED'ye Erişim: Yapı

Bağımsallığı ve Altaşlık. *XIV. Dilbilim Kurultayı 27-28 Nisan 2000*. Adana: Çukurova Üniversitesi yayınevi, 160-170.

Can, Kaya. 1981. *Yabancılar için Türkçe Dersleri*. Ankara: ODTÜ.

Cemiloğlu, İsmet. 1994. Cümle Tahlili Üzerine Bazı Düşünceler. *Türk Dili*. Ankara: TDK, 29-32.

Chomsky, Noam. 2001. *Dil ve Zihin* (çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Ayraç.

Chomsky, Noam. 1983. Noam Chomsky'den Seçme Parçalar. *Yazko Çeviri-Dil Çalışmaları* (Yazko Dergisinin ekidir Temmuz-Ağustos 1983), 165-176.

Chung, Sandra. 1994. Günümüz Sözdiziminde Üretimsel Yaklaşımlar (çev. Ahmet Kocaman). *Dilbilim Araştırmaları*, 145-150.

Değer, Ayşen Cem. 2001. Karşılıklı Konuşma Söyleminde Ortaçlar. *Dilbilim Araştırmaları 2001*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi yayınları, 46-54.

Delice, H. İbrahim. 2003. *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi.

Deliktaşlı Tahir, Nesrin. 2001. Ortaçlı Yan Tümcelerin Fransızca'ya Çevirisinde Karşılaşılan Güçlükler. *XIV. Dilbilim Kurultayı 27-28 Nisan 2000*. Adana: Çukurova Üniversitesi yayınevi, 233-242.

Demircan, Ömer. Türkçede Bağlam İşlevleri ve Bağlayıcılar. *Türk Dilbilim Konferansı*. İstanbul: Boğaziçi University Publications, 31-48.

Derkunt, Ümran. 2001. Türkçede Sıfat İşlevli Ortaç Kullanımı ve İngilizce-Fransızca Dilleriyle Genel Bir Karşılaştırma. *XV. Dilbilim Kurultayı*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası, 277-296.

Dizdaroğlu, Hikmet. 1976. *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK.

Ediskun, Haydar. 1992. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi.

Eldemir, Aysu. Saussure'den Sonra Yapısal Dilbilimde Sözdizimi Konusundaki Tutumlar,

Yöntemler ve Dönüşümlü Üretimsel Dilbilgisinde Chomsky. *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: TDK, 129-148.

Emre, A. Cevat. 1945. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul:

Emre, A. Cevat. 1988. Türkçede Cümle. *TDAY/Belleten 1954*. Ankara: TDK, 105-180.

Emre, A. Cevat. 1988. Türkçede Cümle: II. İsim Cümlesi. *TDAY/Belleten 1955*. Ankara: TDK, 23-58.

Eraslan, Kemal. 1999. Türkçede İsim-Fiiller. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: TDK, 119-125.

Ergin, Muharrem. 1993. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Bayrak.

Erkman-Akerson, Fatma ve Ozil, Şeyda. 1998. *Türkçede Niteleme, Sıfa İşlevli Yan Tümceler*. İstanbul: Simurg.

Gece, K. Mehmet. Ekim 1998. Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle. *Türk Dili- Dil ve Edebiyat Dergisi*, 332-339.

Gencan, Tahir Nejat. 2001. *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç.

Göğüş, Beşir. 1968. Türkçede Cümlelerin Kuruluşu ve Temel Cümlecige Bağlanma Şekilleri. *TDAY/Belleten*, 89-142.

Göker, Osman. 2001. *Uygulamalı Türkçe Bilgileri III*. Ankara: M.E.B.

Göknel, Yüksel. 1974. *Modern Türkçe Dilbilgisi*. İzmir.

Göknel, Yüksel. 1976. Üretici Dönüşümlü Dilbilgisi ve Türkçe Sözdizimi. *Türk Dili Dergisi* 33 (292-297), 263-269.

Hacıeminoğlu, Necmettin. 1992. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: M.E.B.

Hatiboğlu, Vecihe. 1982. *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları.

Hengirmen, Mehmet. 1998. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin.

- Johanson, Lars. 1975. Fiilimsi Önermelerin Görevleri Üzerine. *Bilimsel Bildiriler 1972*. Ankara: TDK, 525-529.
- Karahan, Leyla. 1995. "Türk Gramerinin Sorunları" Toplantısı (22-23 Ekim 1993). Ankara: TDK.
- Karahan, Leyla. 1994). Türkçede Birleşik Cümle Problemi. *Türk Dili- Dil ve Edebiyat Dergisi* 505, 19-23.
- Kıran, Zeynel. 1979. Türkçede Yan Tümcelerin Sonsuz Sayıda Tekrar Edilme Özelliği. *Genel Dilbilim Dergisi*. Ankara Dilbilim Dergisi yayınları, 43-58.
- Kıran, Zeynel ve (Eziler) Kıran, Ayşe. 2001. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin.
- Koç, Nurettin. 2002. İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve -Sa / -Se Eki Üzerine. *Türk Dili*. Ankara: TDK, 430-437.
- Koç, Nurettin. 1996. *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkilap.
- Koç, Sabri. 1978-1979. Türkçede Tümcelerin Adlaştırılmasına Dönüşümlü-Üretken Yaklaşım. *TDAY/Belleten*. Ankara: TDK, 173-180.
- Koç, Sabri. 1990. Türkçede Zarf Yantümcelerinin Çözümlemesine Dönüşümlü-Üretken Yaklaşım. *Dilbilim Yazıları*, 33-38.
- Koç, Sabri. 1991. Türkçede İchtümce Örgüsü. *Dilbilim Yazıları*, 17-26.
- Korkmaz, Zeynep. 1996. Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar. *Türk Dili*. Ankara: TDK, 3-15.
- Korkmaz, Zeynep. 1992. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Zeynep. 2003. *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.
- Kural, Murat. 1994. Yantümcelerde Çekim Ekleri. *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Hitit, 80-111.
- Mehmedoğlu, Alaeddin. 1999. Bağımlı Birleşik Cümle Üzerine. *Türk Dili- Dil ve*

Edebiyat Dergisi 567. Ankara: TDK, 222-229.

Ozil, Şeyda. 1984. Bağımsal Dilbilgisi Açısından Türkçede Tümce Yapı Biçimleri. *Türk*

Dilbilim Konferansı. İstanbul: Boğaziçi University Publications, 21-29.

Özdemir, Emin. 1967. *Dilbilgisi Sorunları*. Ankara: TDK, 113-121.

Özmen, Mehmet. 2001. Eksik Olan Dil Bilgisi Terimlerimiz Üzerine. *Doğu Akdeniz*

Üniversitesi Uluslararası Sözlük Sempozyumu Bildirileri. Gazimağusa: Doğu

Akdeniz Üniversitesi yayınları, 111-125.

Özsoy, A. Sumru. 1994. Türkçenin Yantümce Yapısı. *Uygulamalı Dilbilim Açısından*

Türkçenin Görünümü, Ankara: Dil Derneği yayınları, 105-110.

Özsoy, A. Sumru. 1994. Türkçe'de Ortaç Yapısı. *Dilbilim Araştırmaları* 1994, 21-30.

Özsoy, A. Sumru. Türkçenin Sözdizimi ve Kuramsal Dilbiliminde Evrensellik Kavramı.

Dilbilim ve Türkçe. Ankara: Dil Derneği yayınları, 45-55.

Özsoy, A. Sumru. 1999. *Türkçe (Turkish)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi yayınları.

Özsoy, A. Sumru. 1997. Chomsky'nin Sözdizim Kuramına Bir Bakış. *Dilbilim*

Araştırmaları Ankara: Kebikeç, 9-12.

Rifat, Mehmet. 1983. Noam Chomsky ve Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi. *Yazko Çeviri-Dil*

Çalışmaları (Yazko Dergisinin ekidir Temmuz-Ağustos 1983), 161-164.

Savran, Hülya. Nisan 1999. Birleşik Cümle Üzerine. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat*

Dergisi 568, 325-330.

Schaaik, Gerjan van. 2001. İşlevsel Dilbilgisi Nedir?. *The Bosphorus Papers Studies in*

Turkish Grammar 1996-1999. İstanbul: Boğaziçi University Press, 57-75.

Sezer, Ayhan. 1978-1979. Üretimsel-Dönüşümlü Dilbilgisinin Türkçeye Uygulanması

Üzerine Bir Gözlem, *TDAY/Belleten*, 165-172.

- Sezer, Ayhan. 1991. Türkçede Sözdizimi. *Dilbilim ve Türkçe*. Ankara: Dil Derneği yayınları, 56-69.
- Sezer, Ayhan. 1993. Türkçede Silme Dönüşümleri. *Türk Dilleri Araştırmaları 3*. İstanbul: Simurg, 193-201.
- Sezer, Ayhan. 1991. Türkçe'de Tümce Örgüsü. *Dilbilim Yazıları 1991*, 5-16.
- Sezer, Ayhan. 1996. Türkçe'de Sözdizimsel Kısıtlamalar. *IX. Dilbilim Kurultayı 25-27 Mayıs 1995*. Bolu: Bolu Üniversitesi yayınları, 236-263.
- Şimşek, Rasim. 1987. *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San.A.Ş.
- Taylan, Eser Erguvanlı. 1998. Türkçe'de Tümce Yapısına Sahip Tümleç Yantümceleri. *Doğan Aksan Armağanı (yayına hazırlayanlar: Kamile İmer-Leyla Subaşı Uzun)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, 155-164.
- Tekin, Talat. 1998. *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Simurg.
- Tosun, Gülşat Aygen. 1997. Türkçe'de Koşul Tümcelerinin Bazı Sözdizimsel ve Anlambilimsel Özellikleri. *XI. Dilbilim Kurultayı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi yayınları, 35-45.
- TDK . 1995. "*Türk Gramerinin Sorunları*" Toplantısı. Ankara: TDK.
- TDK. 1998. *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK.
- TDK. 1999. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: TDK.
- Uzun, Nadir Engin. 2000. *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Üstünova, Kerime. Kasım 1998. Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı- Derin Yapı İlişkileri. *Türk Dili- Dil ve Edebiyat Dergisi* 563, 398-406.

Üstünova, Kerime. 2002. *Türkçede Yapı kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*. Bursa:

Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Vardar, Berke. 1998. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC.

Vardar, Berke. 1999. *XX.Yüzyıl Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual.

Yüksel, Gülru ve Kaya, Nesrin. 1997. İsim-fiilerin Türkçe ve İngilizcedeki Kullanılış

Özellikleri. *Türk Dili*. Ankara: TDK, 299-304.

Zülfikar, Hamza. 1995. "Girişik Cümle Sorunu". *Türk Dili*. Ankara: TDK, 643-648.

B. Taranan Eserler

Abasıyanık, Sait Faik. 1991. *Kumpanya/ Kayıp Aranıyor*. İstanbul: Bilgi.

Esental, Memduh Şevket. 1988. *Miras*. İstanbul: Bilgi.

Hacıeminoğlu, Necmettin. 1977. *Türkçenin Karanlık Günleri*. İstanbul: İrfan.

Halikarnas Balıkcısı. 1993. *Merhaba Anadolu*. Ankara: Bilgi.

Hürriyet Gösteri (Sanat ve Edebiyat Dergisi), Aralık 2002/Sayı 244.

Nesin, Aziz. 1997. *İhtilali Nasıl Yaptık*. İstanbul: Adam.

Özel, Sevgi. 2000. *Dil Kiri El Kiri*. Ankara: Bilgi.

Pamuk, Orhan. 1996. *Sessiz Ev*. İstanbul: İletişim.

Sevük, İsmail Habib. 1949. *Dil Davası*. Ankara: İnkilâp.

Seyfettin, Ömer. *Efruz Bey*. İstanbul: Boyut Matbaacılık A. Ş.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. 1996. *Hikâyeler*. İstanbul: Dergâh yayınları.